

SRI GURU NANAK DEV KHALSA COLLEGE
UNIVERSITY OF DELHI
NAAC ACCREDITED "A"

ਸੁਰਲੋਕ

सुरलोक

SURLOK

2023-24

ੴ

There is one God

ਸਤਿ ਨਾਮੁ

True is His Name

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ

Creative being personified

ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

He is without fear sans enmity

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ

Immortal is His form

ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ

Beyond birth & self-existent

ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

Obtained by Guru's grace

Guru Nanak Dev Ji, Ang:1, SGGS

SRI GURU NANAK DEV KHALSA COLLEGE

(UNIVERSITY OF DELHI)

DEV NAGAR , NEW DELHI - 110005

NAAC 'A' Grade

SURLOK

2023-24

Patron

Prof. Gurmohinder Singh

(Principal)

Editor-in-Chief

Dr. Paramjit Kaur

Student Editor-in-Chief

Janvi Rawal & Rabnoor Kaur

Faculty Editors

English Section

Dr. Avichal Bhatnagar

Hindi Section

Dr. Raj Kumar Sharma

Punjabi Section

Dr. Simran Kaur Sethi

Dr. Satish Kumar

Sanskrit Section

Dr. Dharmendra Kumar

Image Editor

Dr. Mamta Ahuja

Student Editors

Punjabi Section

**Janvi Bhatia
Damanjeet Singh**

English Section

**Afreen Bashir
Raghubir Pal**

Hindi Section

**Mansi Singh
Ayushi Kumawat**

Sanskrit Section

**Shreeharsh
Yashasvi Pathak**

Faculty Technical Team

Ms. Damanpreet Kaur

Ms. Ashmeet Kaur

Ms. Gurpreet Kaur

Dr. Sarika Khurana

TABLE OF CONTENTS

- **Editorial Page**
- **President Message**
- **General Secretary Message**
- **Chairman Message**
- **From Principal's Desk**

- **From Editor-in-Chief's Desk**
- **From Student Editor-in-Chief's Desk**
- **Salok, Mahala Pehla**
- **Special Edition**
- **College Diary**

- **Achievements**
- **Punjabi Section**
- **Picture Gallery 1**
- **English Section**
- **Picture Gallery 2**

- **Hindi Section**
- **Picture Gallery 3**
- **Sanskrit Section**
- **Picture Gallery 4**
- **Acknowledgement**
- **Form IV**

President's Message

Cherishing the legacy of the institution, it gives me immense happiness to see how everyone associated with Sri Guru Nanak Dev Khalsa College is putting in their best efforts to take this institution to even greater heights. I would like to extend my congratulations to the principal, staff, and students for their enthusiasm and zeal. Commendable work has been done by the college by remembering exemplary women throughout the Sikh history and honoring them in this year's magazine edition.

Adhering to the basic tenet of Sikhi- “Sarbat da Bhalla” i.e. “well-being of all”, Sri Guru Nanak Dev Khalsa College under the aegis of Delhi Sikh Gurudwara Management Committee, has always been committed to providing education to young people of all backgrounds, regardless of caste, creed, gender, or race. Staying true to the principles established during the humble beginnings of the college, we can take pride in achievements as to how far we have actually come. The college was first operational in evenings and since 1973, it has come a long way and has grown into one of the most eminent educational institutions of the University of Delhi, receiving 'A' Grade in the NAAC Survey (2022).

I would appreciate the sincere efforts of the administration and faculty in playing a crucial role in encouraging students to understand how their contributions can bring a change in society. It is indeed exceptional in the manner in which the institution ensures that overall personalities of students are developed. With the help of career guidance society, placement society, counselling and support, students are nurtured further to lead a better life in the outside world. I take pride in sharing how the college has a vibrant culture of student societies and cells, ranging from Sports to Debate, Bhangra, Dramatics, Poetry Writing, and Volunteering, contributing towards their holistic development.

With continuous support and encouragement from DSGMC and excellent guidance of Principal Prof. Gurmohinder Singh, the college will continue to flourish and pave path for generations to come by providing quality education.

S. Harmeet Singh Kalka
President, DSGMC

General Secretary's Message

On behalf of the Delhi Sikh Gurdwara Management Committee, it is my pleasure to extend warm greetings and heartfelt congratulations to Sri Guru Khalsa College on the occasion of its Annual Day celebrations. The continuous growth of the institution is a testament to the hard work, dedication, and vision of the founders, faculty, staff, and students. Everyone has contributed and worked tirelessly to build this institution and bring it to its current respectful position. With specific attention to the role played by women in Sikh history and gender differences in this year's edition, the college has taken a great step in honouring the teachings of Sikhism.

Deriving its name and principles from the first Guru, Sri Guru Nanak Dev ji, the college strives to provide students with premier education. Attention is paid on academic excellence, personal development, and community service. Over the years, the college has continually upgraded its infrastructure to provide its students with the best learning environment. The college has state-of-the-art facilities, including fully air-conditioned computer labs, cafeteria, gymnasium, modern projectors in classes, and fully computerized and centrally air-conditioned Bhai Gurdas library. All these resources should be fully utilized by the students which have been thoughtfully provided by the DSGMC and moving on the right path should thinking about contributing towards the society in future.

Holding the esteemed position of General Secretary of the DSGMC, I can proudly say that the efforts of both faculties and students are commendable. Irrespective of the few limitations infrastructurally faced by the students, the drama society- Nepathya, the debating society- Vedang, and the Bhangra Society have consistently excelled and achieved great success, bagging multiple prizes in the last year. Quite in similar regard, in the absence of playground, many students have excelled in the field of sports also and brought laurels to the institution. It is undeniable that the college has made tremendous strides in the field of education and the credit for this goes to the dedicated faculty members, whose tireless efforts have made it possible to achieve this remarkable feat.

Most importantly, I want to acknowledge the invaluable contribution of the Principal Prof. Gurmohinder Singh, under whose able leadership, I am confident that the college will continue to achieve new milestones and reach greater heights of success.

S. Jagdeep Singh Kahlon
General Secretary, DSGMC

Chairman's Message

It gives me immense pleasure to convey my greetings and best wishes to the students, faculty members, and management, and all of those associated with Sri Guru Nanak Dev Khalsa College on the occasion of the Annual Day celebrations of the college. With each passing year, there is an increase in the status of the institution and I congratulate everyone for their contributions in academic excellence, growth, and progress. It is delightful to note how through this year's edition of the magazine, everyone is honouring the pertinent role played by women in Sikh history. I take pride in supporting the institution where values and principles of such great women are paid homage to and inculcated in day-to-day practices.

Holding on to the legacy of the First Guru- Sri Guru Nanak Dev ji, the college follows his teachings of 'Kirt Karo, Naam Japo, Vand Chhako' and encourages the students to work hard, remember the name of God and share equitably with everyone. Being the Chairman of this prestigious college, I want to foreground the importance of the shared vision that we should be having as a community and specifically, the role in establishing a top-notch educational institution. In today's day and age such an institution should give right direction to students and empower them to become next generation leaders, innovators, and change-makers. Taking into consideration the legacy of our college, we have always believed in providing our students with the best life lessons, knowledge and opportunities. Henceforth, equipping them with the life skills, education, and experience necessary to succeed in their chosen fields.

The growth of students has been par excellence. They have been actively involved in extracurricular activities through NSS, NCC, and sports. Participation of students in more than 35 academic and cultural societies is indeed remarkable. Their constant efforts have also yielded results in the form of awards such as Aprampaar- the divinity society of the college won numerous prizes in Gurbani competitions along with Bhangra, Vedang, Photobug and Nepathya- the Dramatics society, winning prizes in several Inter-College competitions of University of Delhi.

While honouring the legacy of the institution, I would also like to express my gratitude to the management committee, headed by S. Harmeet Singh Kalka- President, Delhi Sikh Gurdwara Management Committee, for their unwavering financial and moral support. Their whole hearted contribution enables the smooth functioning of the college.

I would also like to express my appreciation for the exceptional leadership and contribution provided by the principal of the college Prof. Gurmohinder Singh.

S. Sukhbir Singh Kalra
Chairman

From the Principal's Desk

Basking in the glory of the past, it gives me immense pleasure to announce a new edition of SURLOK- the annual college magazine, through which the illuminous present and optimistic future of our esteemed institution has been charted out meticulously. Through this year's edition we are honoring women and celebrating women empowerment in Sikh history. The contributions made by women through out the Sikh history is inspirational for everyone till date. Paying homage to such great women will only add to our strength and encourage us to follow the right path.

Mapping the trajectory of events that took place in the previous year, we can all agree that it has been an exceptionally productive year. With the addition of new faculty members in almost every department and appointments on permanent basis, our institution gained strength. Further with the brilliant performances of our students in every field we continued to push the boundaries of our academic and co-curricular pursuits. The College is accredited 'A' by the National Assessment and Accreditation Council in the second NAAC cycle (2022), which is a testimony of the strong foundations of the college that is based on rich history, moral integrity, disciplined environment, academic excellence and a zeal for community development.

I take pride in asserting how our institution has developed in to being a nurturing and enabling space for students. With more than 35 academic, extracurricular and cultural societies, the college continues to offer a plethora of opportunities to the students to enhance their overall personality. Looking back at the fruitful year, it fills me with joy and satisfaction to share that our students pursuing different fields particularly those associated with Bhangra, Divinity, Debating and the Drama society have won trophies and accolades at various Inter-College Competitions organized by the University of Delhi. Students pursuing sports have also taken a leap forward and brought back many laurels to the institution.

Following the teachings of Sikhi-
ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ ॥

In the midst of this world, do seva
ਤਾ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣੁ ਪਾਈਐ ॥

And you shall be given a place of honor in the Court of the Lord. (Ang. 26)

The Central Societies such as NSS, NCC, BISMAN- the Centre for Human Values and

Project S.E.V.A.- the volunteering society, actively worked for community outreach programs, cultivating the spirit of 'giving back to the society'. Students associated with these societies not only learn the joy of giving but also the ideals of selflessness and equality that are the core principles of Sikhism.

To validate an institution's growth, recognizing the contributions of all the faculty members is equally important. In this rapidly changing educational environment, they bring a wealth of expertise, experience and passion to the classroom, and inspire the students to strive for excellence. Regular monitoring through parent-teacher meetings and feedback provided by the Internal Quality Assurance Cell (IQAC) on various fronts, has facilitated the college to enhance its teaching and learning processes, infrastructure, research and innovation, community engagement, and other key areas.

My Sincere thanks to S. Harmeet Singh Kalka- President, DSGMC, S. Jagdeep Singh Kahlon- General Secretary, DSGMC and S. Sukhbir Singh Kalra- Chairman of the governing body, for their constant guidance and support in helping us make our college a hub of excellence and an embodiment of the values we hold dear. Finally, I take this opportunity to congratulate the editorial team for their exceptional work in putting together this magazine in a time bound manner.

Abiding by the principles of Sri Guru Nanak Dev Ji, commemorating the legacy of the past, and celebrating the enthusiasm of everyone participating in the advancement of this institution, let us march towards a radiant future.

Prof. Gurmohinder Singh
Principal

From the Editor-in-Chief's Desk

ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ ਵੰਡਦਾ ਸੁਰਲੇਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ (2023-24) ਇਸ ਵਾਰ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅੰਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਕੋਮ ਲਈ ਪਾਏ ਵਡਮੁੱਲੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉੱਥੇ ਨਵੇਂ ਉੱਭਰਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਾਵੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਸੁਚੱਜੇ ਤੇ ਉਚੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਸੁਪਨ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਊਰਜਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਵਰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਜੀਦਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਸਿਰਜਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸਾਡੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੇਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਾਨਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਦਰ ਲਹਿਰ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਾ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੱਤਰਿਕਾ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਕਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੋ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ ਦਾ ਲੇਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਦਿੱਬਤਾ : ਨਾਰੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਪ੍ਰੋ. ਰੇਨੂੰ ਦੁੱਗਲ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਮੂਰਤ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਮਤਾ ਅਹੂਜਾ ਦੁਆਰਾ Role and Status of Women in Sikh History ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਹਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਨਵੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਜਿੱਥੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਵੱਲ ਆਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ “ਨਾਮ ਜਪੋ”, “ਕਿਰਤ ਕਰੋ” ਅਤੇ “ਵੰਡ ਛਕੋ” ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਾਰਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਫੇਟੇ-ਬੱਗ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਦਿਲਕਸ਼ ਤਸਵੀਰਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਗਲੋਬਲੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਡੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੈ ਉੱਥੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਸਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਰ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਯੋੜ ਉਮਰ, ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਦੱਸ ਉਸ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਰ ਦਾ ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ 'ਸੁਰਲੋਕ' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਿਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ ਜਾਨਵੀ ਰਾਵਲ ਅਤੇ ਰਬਨੂਰ ਕੌਰ ਮੇਰੇ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਸਵਰਿਆ ਅੰਕ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੰਨਵਾਦ ਟੈਕਨੀਕਲ ਟੀਮ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਚਨਬੱਧ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਸੀਮਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਸ ਲਈ ਮੈਂ ਖਿਮਾ ਦੀ ਜਾਚਕ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਲਈ ਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਡੀਕ ਰਹੇਗੀ।

ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ 'ਪਾਹੁਲ'

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

From the Student Editor-in-Chief's Desk

We're excited to present the 'Surlok' Magazine for 2023-2024. The Magazine serves as a platform for the writing prowess, ideas, and imagination of the students at Sri Guru Nanak Dev Khalsa College. It showcases new ideas through poems, stories, essays, and interviews with notable personalities. Editing this magazine has honed our skills and expertise.

Aditya Madan and Jaswinder Singh handled the magazine in previous years. We read and understood the magazines of the previous years and played a role in preparing this year's magazine. We have learned a lot from Editor-in-Chief of the magazine, Dr. Paramjit kaur Pahul and Image Editor Dr. Mamta Ahuja and faculty coordinators of technical team - Ms. Damanpreet Kaur, Ms. Ashmeet Kaur, Ms. Gurpreet Kaur and Dr. Sarika Khurana.

Creating something tangible that we could hold in print was truly fascinating. Our language skills, research, and communication abilities improved significantly through this writing and editing process. Moreover, our appreciation for the written word grew stronger.

We're grateful to our teachers for entrusting us with this responsibility. Under their guidance, we expanded our skill set and broadened our horizons. It was truly a valuable learning experience for us.

Janvi Rawal
Rabnoor Kaur Bakshi

ਸਲੋਕ ਮਃ ੧
Shalok, First Mehl:

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ ॥

When the lamp is lit, the darkness is dispelled;

ਬੇਦ ਪਾਠ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਖਾਇ ॥

Reading the Vedas, sinful intellect is destroyed.

ਉਗਵੈ ਸੂਰੁ ਨ ਜਾਪੈ ਚੰਦੁ ॥

When the sun rises, the moon is not visible.

ਜਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮਿਟੰਤੁ ॥

Wherever spiritual wisdom appears, ignorance is dispelled.

ਬੇਦ ਪਾਠ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਕਾਰ ॥

Reading the Vedas is the world's occupation;

ਪੜ੍ਹਿ ਪੜ੍ਹਿ ਪੰਡਿਤ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥

The Pandits read them, study them and contemplate them.

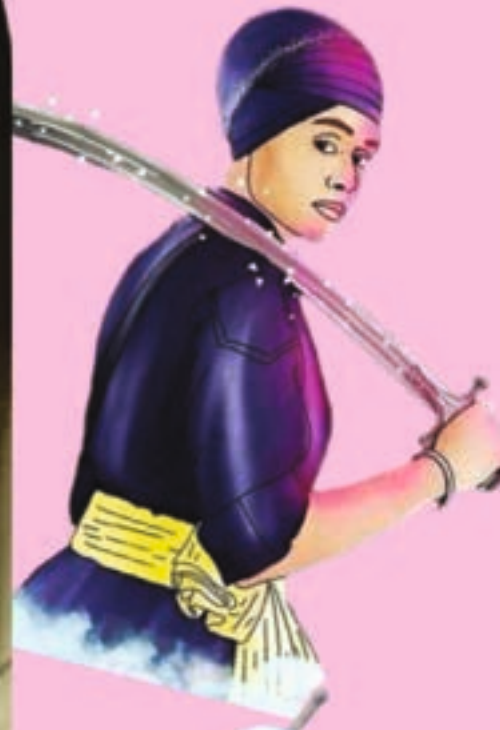
ਬਿਨੁ ਬੁਝੈ ਸਭ ਹੋਇ ਖੁਆਰ ॥

Without understanding, all are ruined.

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰਿ ॥੧॥

O Nanak, the Gurmukh is carried across. ||1||

**WOMEN EMPOWERMENT
IN SIKH HISTORY
(SPECIAL EDITION SECTION)**

2024

SPECIAL SECTION

**Women Empowerment
in Sikh History**

Prof. Beant Kaur
(Punjabi)

Prof. Renu Duggal
(Hindi)

Dr. Mamta Ahuja
(English)

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲਾ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ

ਸਮਰਪਿਤ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਦਿੱਬਤਾ: ਨਾਰੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਾਵਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੇਕ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ, ਅਜੋਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਤਹਿਤ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ/ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਫ਼ਿਰਕੇ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਦੈਵੀਸ਼ੱਤਾ/ਪਰੀਪੂਰਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੇ ਅਧਿਆਤਮਕ/ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕੀਦਾਂ ਅਧੀਨ ਮਾਨਵੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਵੀ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਲਹਾਮੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਰੰਪਰਾਗਤ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ, ਸਥਿਰ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਫਲਸਫ਼ਾ ਮੁਖਾਤਬ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਸਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ-ਬੁੱਝਣ ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨ ਅਤੇ ਦੇਹ ਦੀ ਹਰ ਹਰਕਤ, ਭਾਵਨਾ, ਕਲਪਨਾ, ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੇ ਕਥਨ ਕਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ/ਅਸਿਤਤਵ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦਸ਼ਾ, ਅਵਸਥਾ, ਸਮਸਿੱਧੀ ਬਿਆਨਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਲੜ੍ਹ ਲੱਗਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਰੀਐ

ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਵਖਾਵੈ॥

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਮਿੱਟਦਾ ਹੈ। ਜੇਤ ਸਰੂਪੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ :

ਜਾਗ ਸਲੋਨੜੀਏ ਬੋਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਮ॥

ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ/ਚਿੰਤਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਿਰੋਲ ਚੇਤੰਨਤਾ (affair of consciousness) ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮਤਾਂ-ਮਤਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਿੱਧਾਂ, ਪੀਰਾਂ, ਫ਼ਕੀਰਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਖਿਅਤ ਕੀਤਾ। ਬਾਹਰੀ ਭੇਖਾਂ, ਕਰਮਕਾਡਾਂ ਰਹਿਤ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵਧਦੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਉਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜਾਇਆ :

ਸਰਬ ਜੇਤਿ ਤੇਰੀ ਪਸਰਿ ਰਹੀ 'ਜਾ ਦੇਖਾ ਤਹ ਨਰ ਹਰੀ।

ਪਰੀਪੂਰਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੇਤਿ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪੁਰਖ, ਪਰ ਯਥਾਰਥਕ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਮਾਜ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਖ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਗੂਣਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਮਨੁੱਵਾਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਪਰੋਹਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਮੌਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਨਾਰੀ ਦੇ ਮਨ ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ, ਨਿਆਂ-ਅਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕੀਦਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜੋ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਧੁਰਾ ਨਾਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ-ਪੋਸ਼ਣਾ, ਪਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਚੇਤੰਨ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਲਾਮ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ, ਨਾਥਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਦੂਰਰੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਸਾਰੀ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਜਨਮਦਾਤੀ, ਦਿਆਲੂ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਝਗੜਾਲੂ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਦੁਰਵਿਹਾਰੀ, ਕਾਮਨੀ, ਬਾਘਨਿ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਉੱਚਤਾ ਤੋਂ ਡੋਗਣ ਵਾਲੀ ਦੁਸ਼ਟ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ :

ਨਾਰੀ ਨੇਹੁ ਨਾ ਕੀਜੀਏ ਜੇ ਤੁਮ ਰਾਮ ਪਿਆਰ

(ਮਲੂਕ ਦਾਸ, ਸੰਤ ਸੁਧਾਸਰ: ਪੰਨਾ

442)

ਬਾਘਨਿ ਜਿੰਦ ਲੇਇ, ਬਾਘਨਿ ਬਿੰਦ ਲੇਇ

ਬਾਘਨਿ ਹਮਾਰੀ ਕਾਇਆ।

ਇਕ ਬਾਘਨਿ ਤੂੰ ਲੇਈ ਖਾਈ

ਬਸਤਿ ਗੋਰਖਿ ਪਾਇਆ।

(ਨਾਥ ਸਾਹਿਤ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਗੁਣ-ਲੱਛਣ ਬਿਆਨੇ, ਉਹ ਨਾਰੀ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਸਤੂਮੂਲਕ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਅਸਿਤਤਵ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦਮਨ ਭਰਪੂਰ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰਥਕ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਜਨਮ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਾਸਾਰ ਸਭ ਨਾਰੀ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਤ ਸੋਸ਼ਣ, ਵਿੱਥਾਂ-ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇਹ ਅਤੇ ਮਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾਰੀ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਗਲੋਬਲ ਫਿਨਾਮਿਨਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਨਾਰੀਵਾਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੱਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਪੁਰਖ ਨੂੰ, ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਨਕਾਰਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ। ਭਾਵੇਂ ਪਿਤਰਕੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦਮਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਰੀਵਾਦ ਇਸਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਣ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਨਾਰੀ-ਪੁਰਖ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਖਾਰਜ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦਮਨ ਭਰਪੂਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਦਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਮਹਲਾ' ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ/ਦਿੱਬਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਦੱਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਠਾਕੁਰ ਏਕ ਸਬਾਈ ਨਾਰ' ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਧੀਨ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਜਾਂ

ਜਗਿਆਸੂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾਰ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜੈਵਿਕ ਲੱਛਣਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਸੱਤਾ/ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਹੈ।
ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਸਾਚ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੇ ਅਲਹੁ ਨਾਰ ਨ ਪੁਰਖ ਕੋਈ

ਦੈਵੀ ਸੱਤਾ ਨਾ ਨਾਰ ਹੈ ਨਾ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਉਹ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ, ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਹਰਿ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ
ਹੈ, ਸਮਰੱਥ ਪੁਰਖ ਹੈ :

ਖੋਜ ਲਹਉ ਹਰਿ ਸੰਤ ਜਨਾ

ਸੱਤਾ ਸੰਮ੍ਰਿਥ ਪੁਰਖ ਮਲਾਏ।

ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਰੂਪਕ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਵਿੱਚ
ਪੇਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ ਹੈ, ਭਰ ਜੋਬਨ ਵਿਆਹੁਤਾ ਮੁਟਿਆਰ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਿਰ/ਸੁਹਾਗ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ
ਲੋਚਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਰ ਰੂਪ ਮੰਨਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਲੋਚਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਪਿਰ ਰਖਿਆ ਉਰਿਧਾਰਿ॥

ਮਿਠਾ ਬੋਲਹਿ ਨਿਵ ਚਲਹਿ ਸੇਜੈ ਰਵੈ ਭਤਾਰੁ॥

ਸੇਭਾਵਤੀ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੇਤ ਪਿਆਰੁ॥

ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪੂਰਬਲੇ ਅਧਿਐਨ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਾਸਤਾ
ਨੂੰ ਦਿੱਬਤਾ ਦੀ ਰੰਗਣ ਚਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਨੇ ਦਾਸਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਨੀ ਪਦਵੀ ਉਪਰ ਸਥਿਰ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਸਦਾਚਾਰੀ ਗੁਣਾਂ
ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਮੇਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਸਾਜ ਕੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ
ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਬਾਣੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ)ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੇ ਭੇਦ ਦੀ ਥਾਹ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਅਜਿਹਾ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ
ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਪ੍ਰੇਮ ਠਗਉਰੀ ਪਾਇ ਰੀਝਾਇ ਗੋਬਿੰਦ ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਜੀਉ॥

ਜਿਨ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਭਾਉ ਤਿਨਾ ਸਵਾਰਸੀ॥

ਸੂਖੀ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ਦੁਖ ਵਿਸਾਰਸੀ॥

ਸਹਸਾ ਮੂਲੇ ਨਾਹਿ ਸਰਪਰ ਤਾਰਸੀ।

ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਧੀਨ ਹੀ ਅਸੀਮ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਦਸਵੇਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਉ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੇਮਲ ਭਾਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਮੱਧਯੁਗ ਵਿੱਚ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਲਾਹਿਆ। ਭੰਡਿ ਆਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਨਾਰੀ ਦੇਹ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਅਰਥ ਗੌਰਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੰਸਾਵਲੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਮਾਡਲ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਹੈ:

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ।।

ਭੰਡਹੁ ਹੋਇ ਦੇਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ॥

ਭੰਡਿ ਮੁਆ ਭੰਡਿ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ॥

ਸੇ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤ ਜੰਮੈ ਰਾਜਾਨੁ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੇ ਭੰਡੇ ਬਾਝ ਨਾ ਕੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਭੰਡੇ ਬਾਹਰਾ ਏਕੇ ਸਚਾ ਸੇਇ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੇਹ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ/ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦੀ ਜਨਨ ਸਮਰੱਥਾ ਇੱਕ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਨਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪਈ ਨਾਰੀ ਦੇਹ ਖੁਸ਼ੀ -ਗਮੀਂ, ਜੀਵਨ-ਮੌਤ ਸਾਰੇ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਜਿਉ ਜਨਨੀ ਗਰਭ ਪਾਲਤੀ ਸੁਤ ਕੀ ਕਰਿ ਆਸਾ॥

ਵਡਾ ਹੋਇ ਧਨੁ ਖਾਇ ਦੇਹਿ ਕਰਿ ਭੋਗਿ ਬਿਲਾਸਾ॥

ਤਿਉ ਹਰਿ ਜਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਰਿ ਰਾਖਦਾ ਦੇ ਆਪ ਹਿਥਾਸਾ॥

ਮਾਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਈ ਨਾਰੀ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਮਾਤਾ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਮਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ :

ਜਨਨੀ ਜਣੈ ਤਾਂ ਭਗਤ ਜਨ ਕਿ ਦਾਤਾ ਕਿ ਸੂਰ॥

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਨਨੀ ਬਾਝ ਰਹੈ ਕਾਹੇ ਗਵਾਵੈ ਨੂਰ॥

ਜਨਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਫਲਾ ਹੈ, ਜੇ ਆਪਣੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਬਲੀ, ਸੂਰਮਾ, ਦਾਨੀ, ਭਗਤ ਬਣਨ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰੇ। ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸਣਾ ਵੇਲੇ ਸਜੱਗ ਰਹੇ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਪੁੰਨ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸਦ ਵਿਹਾਰ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੇ 'ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੋਸ਼ਟਿ ਵਿੱਚ ਘਰ-ਬਾਹਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਇਆ :

ਜੋਗ ਨ ਭਗਵੈ ਕਪੜੇ ਜੋਗ ਨਾ ਮੇਲੇ ਵੇਸਾ॥

ਨਾਨਕ ਘਰ ਬੈਠਿਆ ਜੋਗ ਪਾਈਏ॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿ ਉਪਦੇਸਿ॥

ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕਾਈ ਵਿਆਹ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਨਾਰੀਵਾਦ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਿਤਰਕੀ ਭਉ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਨਾ ਹੀ ਦਮਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰਤਾ ਜਾਂ ਨਾਰੀ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਨੈਤਿਕ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਪਰਿਵਰਤੀ ਕਰਮ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤਰੰਗਾਂ, ਇਛਾਵਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਦਕਾ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਹਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਵਰਤੀ ਕਰਮ ਕਮਾਏ ਤਾਂ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬਣ ਕੇ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰੇਗਾ। ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਰੋਕਣ ਜਾਂ ਖੱਤਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸਲਈ ਪਰਿਵਰਤੀ ਕਰਮ ਭਾਵ ਇਸਤਰੀ -ਪੁਰਖ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਨੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਹੈ

:

ਧਨ ਧਨ ਜਨਨੀ ਧਨ ਧਨ ਕੁਲ

ਧਨ ਧਨ ਪਿਤਾ ਪਰਧਾਨੁ॥

ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸਾਰੇ ਨੂੰ ਇਡੀਪਸ ਤ੍ਰਿਕੋਣ ਦਾ ਪਾਸਾਰਾ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਨ ਦੁਆਰਾ ਉਸਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਪਹਿਰੇ ਰਚੇ ਹਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰ-ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੇ ਹੋਏ ਜਿੱਥੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਗੀਣ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਜੋ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਇਤਨੀ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੱਜ ਨਾਰੀ ਪਿਤਰਕੀ ਭਉ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਤਾਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਰੀ ਦਮਨ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹਰ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਸ਼ੀਨ ਯੁਗ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਆਰਥਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਨਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅੱਜ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ। ਘਰ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਦੂਹਰੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਨਾਰੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਪਛਾਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਿਤਰਕੀ ਭਉ ਤੋਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਗਲੋਬਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਸੰਕਰਾਂਤੀਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਾਸ-ਮੀਡੀਆ, ਸੁਪਰ ਹਾਈਵੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਧੀਨ ਨਾਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦਾ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਾਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਲੁਭਾਣ ਲਈ ਘਰ ਦੀ ਸਾਜ-ਸੱਜਾ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਔਰਤ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਨੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਿੰਗਕ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਬਾਹਰੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਧੀਨ ਜਿਥੇ ਅਲੜ ਕੁੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪੁਰਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਉਥੇ ਵਿਜਾਤੀ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਧੀਨ ਦੂਸਰੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਦਾ ਚਲਨ ਵੀ ਆਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਅੱਜ ਨਾਰੀ ਮੰਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਹੇਠ ਹੈ, ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਬਾਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਕਟੌਤਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤਹਿਤ ਅਮਲ/ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ

ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦਿੱਬਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਦੇਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਦਿੱਬਤਾ ਕੀ ਹੈ...? ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਛੁਪੇ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਹੈ, ਅੰਦਰਲੀ ਮਾਨਵੀ ਸੂਝ ਹੈ, ਲੋਕਤਾਤਰਿਕ ਸੰਵਾਦ ਹੈ, ਸਮੂਹਕਤਾ ਹੈ। ਅਜੇਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਾਂਹਮੁਖੀ ਅਸਰਾਂ, ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ, ਮੰਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਠਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਅੰਧਕਾਰਮਈ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਦਿੱਬਤਾ/ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ:

ਜਾਗ ਸਲੋਨੜੀਏ ਬੋਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਮ॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ

844)

ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵੈ ਦਾ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

त्याग और बलिदान की प्रतिमूर्ति माता गुजरी जी

सिक्ख धर्म का उदय श्री गुरु नानक देव जी के प्रकाश (1469) से हुआ और तभी से इस धर्म में स्त्री को भी सिक्ख के रूप में अपनी पहचान, अपना एक गरिमामय अस्तित्व प्राप्त हुआ। स्त्री-पुरुष दोनों के लिए एक समान रहत मर्यादा थी, जबकि नानक देव जी के प्रकाश से पूर्व तो उसकी पहचान उपभोग की वस्तु के रूप में की जाती थी। पुरुष प्रधान समाज में ऐसे नियम और उपनियम गठित किए गए, जिनमें स्त्री को पदार्थ की तरह इस्तेमाल किया जाता था उसे पुरुष के समान स्वतंत्रता प्राप्त नहीं थी। बाल विवाह, सती प्रथा, पर्दा प्रथा जैसी कुरीतियां थीं। सिक्ख धर्म का उदय हुआ तो स्त्रियों के समान अधिकारों की आवाज भी बुलंद हुई। इसी बुलंद आवाज के कारण अनगिनत स्त्रियां आज सिक्ख इतिहास में सम्मानजनक स्थान पाए हुए हैं। इन स्त्रियों में बेबे ननकी जी गुरु नानक देव जी की बड़ी बहन जिन्हें सिक्ख धर्म इतिहास की पहली सिक्ख स्त्री माना जाता है, जो गुरु नानक देव जी के परब्रह्म स्वरूप को पहचान कर उनकी मुरीद हुईं। माता सुलक्खनी जी गुरु नानक देव जी की सुपत्नी माता खीवी जी, दूसरे गुरु अंगद देव जी की सुपत्नी, जिन्होंने लंगर की प्रथा प्रारंभ की, बीबी अमरो जी, माता गंगा जी, माता गुजरी जी, माता सुन्दरी जी तथा सब गुरु महिल (गुरु पत्नियां) और गुरु पुत्रियां अपनी सेवा, सिमरन, बहादुरी जैसे सात्विक गुणों के कारण प्रसिद्ध रही हैं। इनको सिक्ख इतिहास में ही नहीं, बल्कि विश्व के इतिहास में भी महत्वपूर्ण स्थान प्राप्त है। इनमें से एक महान शख्सियत माता गुजरी जी के जीवन के बारे में हम अपने आलेख में चर्चा करेंगे जिनका सिक्ख धर्म के इतिहास में महत्वपूर्ण एवं विलक्षण स्थान है।

माता गुजरी जी का सारा जीवन सत्य, संतोष, दयालुता, विनम्रता, सहनशीलता आदि गुणों के कारण आध्यात्मिकता से ओतप्रोत रहा है। माता गुजरी जी के जन्म के विषय में विद्वानों में मतभेद है, जिस कारण उनके जन्म की निश्चित तिथि बताना मुश्किल है। आपका जन्म लालचंद जी सुभाखिए खत्री (क्षत्रिय) के गृह में माता किशन कौर जी की कोख से हुआ। आपके माता-पिता गुरु घर के अनन्य श्रद्धालु सेवक थे, जिसके कारण आपको बाल्यावस्था में ही सेवा सिमरन की जन्म घुट्टी मां के आंचल और पिता के स्नेह से मिली। माता गुजरी जी अल्प अवस्था में ही माता-पिता के साथ छठम पातशाह श्री गुरु हरगोबिंद साहिब के दरबार जाया करती थीं। वहां आप पूरी निष्ठा से हरि नाम सिमरन एवं सेवा किया करती थीं। आपकी इसी भावना एवं सेवा का सदका आप जी को छठम पातशाह श्री गुरु हरगोबिंद गोविंद सिंह जी के घर की बहू एवं हिंद की चादर नवम पातशाह श्री गुरु तेग बहादुर साहिब जी की पत्नी होने का सौभाग्य प्राप्त हुआ। आपका विवाह करतारपुर में हुआ। गुजरी जी विवाह के पश्चात कुछ साल अपने ससुराल श्री अमृतसर साहिब में रहीं। सन 1944 ईस्वी में श्री गुरु हरगोबिंद साहिब जी बाबा गुरदित्त जी के सुपुत्र अर्थात् अपने पौत्र श्री गुरु हर राय साहब को गुरु गद्दी का उत्तराधिकारी घोषित कर परलोक गमन कर गए। परलोक गमन से पूर्व उन्होंने अपनी पत्नी

माता गुजरी जी के जीवन का विलक्षण गुण यह है कि उन्होंने पूरी जिंदगी कभी भी जल्दबाजी से काम नहीं लिया। आनंदपुर साहब में रहते हुए माता गुजरी जी पर ऐसा कठिन समय भी आया, जब उनको अपने पति गुरु श्री गुरु तेग बहादुर साहब को हिंदू धर्म की रक्षा हेतु दिल्ली में बलिदान के लिए भेजना पड़ा। इससे बड़ी हौसले और त्याग की मिसाल हमें इतिहास में कहीं दिखाई नहीं देती। अगर हम कहें कि माता गुजरी जी एवं त्याग एक ही सिक्के के दो पहलू हैं, तो इसमें कोई अतिशयोक्ति नहीं होगी। गुरु जी के दिल्ली प्रस्थान के बाद माता गुजरी जी ने वहां सिक्ख पंथ का नेतृत्व किया और बालक श्री गुरु गोविंद सिंह जी को इस योग्य बनाया कि वे आगे आने वाली चुनौतियों का निर्भीकता से सामना कर सकें। जब श्री गुरु तेग बहादुर साहिब जी को शहीद कर दिया गया था माता गुजरी जी ने बड़े ही धैर्य का परिचय दिया। भाई जेता जी गुरु जी का शीश लेकर श्री आनंदपुर साहब पहुंचे, तो माता जी ने बहुत ही साहस का परिचय देते हुए गुरु जी का पावन शीश झोली में डलवाया। तत्पश्चात उन्होंने अपनी जिम्मेदारियां को समझते हुए अपने 9 वर्ष के पुत्र गुरु गोविंद सिंह जी को सांसारिक आवश्यकताओं से अवगत करा कर एक महान शख्सियत के रूप में तैयार कि या। उन्होंने श्री गुरु गोविंद सिंह को आध्यात्मिक एवं सैनिक शिक्षा में भी निपुण करवाया। जब गुरु जी 18 वर्ष के हुए तो उनको रंजीत नगाड़ा तैयार करके दिया, जिसकी चोट की ध्वनि ने गुरु-घर के विरोधियों को भयभीत कर दिया और उन्हें अपनी स्वतंत्रता के इर्द-गिर्द संकट मंडराता दिखाई देने लगा।

माता गुजरी जी के जीवन में एक दिन ऐसा भी आया कि उनको अपने परिवार के साथ आनंदपुर साहिब का किला छोड़कर जाना पड़ा, क्योंकि सभी पहाड़ी राजाओं ने मिलकर आनंदपुर साहब का घेरा डाल दिया था। घेरा लंबा हो गया और अंदर रसद - पानी की किल्लत आने लगी। कुछ सिंहीं ने माता गुजरी जी से निवेदन किया कि आप गुरुजी को किला खाली करने के लिए मनाइए। उधर हिंदू राजा एवं मुसलमान शासक गाय और कुरान की कसमें खाकर कह रहे थे कि आप चुपचाप आनंदपुर साहब का किला खाली कर दो, आपको आराम से जाने दिया जाएगा। गुरुजी को उन पर तनिक भी भरोसा नहीं था, किंतु सिक्खों के जोर देने पर गुरु जी ने किला खाली कर दिया।

दिसंबर माह की सर्द काली - अंधेरी रात। सिरसा नदी में बहाव तेज था। दुश्मनों ने अपने कसमें-वादे भूलकर हमले हेतु पीछा करना शुरू कर दिया। सिरसा नदी के तट पर आकर जब हमला हुआ, तो गुरु-परिवार बिछुड़ गया। माता गुजरी जी एवं छोटे साहिबजादे बाबा जोरावर सिंह व बाबा फतेह सिंह जी को गंगू, जो गुरु घर का पुराना रसोईया रह चुका था, अपने गांव सहेडी ले गया। उसने सरकार से इनाम लेने के लालच में आकर सरहिंद के सूबेदार के पास शिकायत कर दी। सरहिंद के सूबेदार वजीर खान ने अपने सिपाहियों को भेज कर माता गुजरी जी एवं छोटे साहबजादों को ठंडे बुर्ज (किले की छत पर स्थित बुर्ज जो सब तरफ से खुला था) में कैद कर दिया।

बुजुर्ग अवस्था में माता गुजरी जी के अपने पोतों के साथ दिसंबर माह की कड़क ठंड में ठंडे बुर्ज में बिताए दिन उनके जीवन के बहुत कठिन, लेकिन सबसे कीमती दिन थे, जब वे छोटे साहिबजादों को धर्म पर अडिग रहने का पाठ पढ़ाकर उन्हें शहादत के लिए भेज सकीं। यह था एक आदर्श दादी मां का अपने पौत्रों की परवरिश का विलक्षण, आश्चर्यजनक और अद्वितीय उदाहरण। ठंडे बुर्ज में बैठ छोटे साहिबजादों को अपनी छाती से लगाकर माता गुजरी जी उन्हें ऊष्णता देती रहीं और साथ उनको धर्म के खातिर जान देने के लिए प्रेरित करती रहीं। माता गुजरी जी 5 और 8 वर्षीय साहिबजादों को आलिंगन में लेकर उनके दादा श्री गुरु तेग बहादुर साहब के जीवन बलिदान की साखी सुनती रहीं और उनके लहू गरमाती रहीं। इसी प्रेरणा से छोटे साहिबजादे शत्रुओं के लोग - लालच, ऐशो - आराम और प्रलोभन ठुकराते रहे तथा घोर यातनाएं सहते हुए अपने धर्म पर दृढ़ रहकर शहादत का जाम पी गए। जब माता गुजरी जी को छोटे साहिबजादों को दीवार में जिंदा चिनवाकर शहीद किए जाने की खबर पहुंची, तो वे भी परलोक गमन कर गईं।

यह है माता गुजरी जी का जीवन, जिनके दम भरने पर श्री गुरु तेग बहादुर साहिब शहादत हेतु प्रस्थान करते हैं और जिनकी प्रेरणा से ही श्री गुरु गोविंद सिंह जी संत - सिपाही वाले महान योद्धा का रूप लेकर सामाजिक एवं मानसिक गुलामी के विरुद्ध लड़ते रहे तथा जिनके उत्साह से अल्प अवस्था में छोटे साहिबजादों की शहादत परवान चढ़ी। माता गुजरी जी की भूमिका सिक्ख इतिहास में लासानी है। 1999 ईस्वी की बैसाखी पर अमृत पान की घटना हो या आनंदपुर साहिब के जंगलों की बात हो, माता जी का रवैया हमेशा दिलेरी भर रहा। शेर की संतान जन्म से ही शेर होती है। जब भी इतिहास की अद्वितीय घटना यानी छोटे साहबजादों की शहादत का जिक्र होता है, तब-तब विश्व का प्रत्येक प्राणी अचंभित हो, माता गुजरी जी के चरणों पर नतमस्तक हो जाता है कि कितना बड़ा साहसपूर्ण जिगर रहा होगा इस पूजनीय मां का। पहले अपने पति गुरु के बलिदान को स्वीकारा, फिर पति गुरु की शहीदी के बाद उनके पन्न शीश पर नतमस्तक होकर अरदास की कि गुरुदेव आपकी निभ गई, मुझे भी बल दो कि पंथ हित कार्यो को मैं भी निभा पाऊं। समय आने पर वे दादी रूप में नन्हे-नन्हे दुधमुंहे बच्चों को शहादत का सबक दृढ़ करवाते हुए घोर शीत की भयानक ठंड में ठंडे बुर्ज में बैठी उनके प्यारे मुखड़े को चूमती हुई, उन्हें खालसा पंथ हित शहादत का जाम पीने को विदा करती हैं और स्वयं भी वाहेगुरु जी के ध्यान में मग्न हो शहादत प्राप्त करती हैं। विश्व इतिहास में माता गुजरी जी अकेली ऐसी मिसाल हैं और अकेली ऐसी साहसी गुरु मां हैं।

आज भी सिक्ख पंथ को जरूरत है, ऐसी माता की और छोटे साहिबजादों के जीवन से प्रेरणा लेने वाली नौजवान पीढ़ी की। आज भी अगर किसी स्त्री की बहादुरी, आदर्श सोच, योग्य नेतृत्व और अदम्य साहस की बात करनी हो, तो माता गुजरी जी को शीश झुकाना बनता ही है, क्योंकि उनमें ये सभी गुण विद्यमान थे।

प्रो. रेनू दुग्गल
प्राध्यापक, हिंदी विभाग
श्री गुरु नानक देव खालसा कॉलेज

Role of Women in Sikh History

In Sikh history, women have played significant roles including as spiritual leaders, warriors, and scholars. Throughout Sikh history, women have been respected and honoured for their contributions to the community. The Sikh faith emphasizes equality and respect for all individuals, regardless of gender and this is reflected in the way women have been valued and revered in Sikh society. The role of women in Sikhism is outlined in the Sikh scriptures, which state that women are equal to men. The principles of Sikhism state that women have the same souls as men and thus possess an equal right to cultivate their spirituality with equal chances of achieving salvation.

Women can participate in all religious, cultural, social, and secular activities including leading religious congregations. As a result, Sikhism was among the first major world religions to suggest that women are equal to men. Sikh history has recorded the role of women, portraying them as equals to men in service, devotion, sacrifice, and bravery. Sikh history records the names of several of these women, such as Mata Gujri, Mai Bhago, Mata Sundri, Rani Sahib Kaur and Rani Sada Kaur.

Women have not only been active participants in the Sikh history but have also held positions of leadership and influence. One prominent figure is Mata Gujri ji, the wife of Shri Guru Tegh Bahadur ji and mother of Shri Guru Gobind Singh ji. She is revered for her strength, resilience, and devotion. Additionally, Mai Bhago is another notable figure who led a group of Sikh soldiers in battle. These examples highlight the important contributions of women in Sikh history and their respected position within the community. Mai Bhago exemplified courage and leadership by leading a group of Sikh soldiers in battle. Her bravery and determination have made her a symbol of empowerment for Sikh women. Mai Bhago's role in Sikh history is celebrated as a symbol of empowerment and resilience. Her legacy continues to inspire Sikhs around the world, highlighting the important contributions of women in the Sikh community and their ability to lead with strength and conviction.

Mata Sundri ji played a crucial role in Sikh history. Mata Sundri is revered for her leadership and guidance during a challenging period for the Sikh community. Mata Sundri played a pivotal role in maintaining the unity and strength of the Sikh Panth during a time of turmoil and uncertainty. Mata Sundri's dedication to the Sikh faith and her commitment to upholding the principles of Sikhism have earned her a respected place in Sikh history. Her leadership and wisdom have inspired generations of Sikhs and continue to be celebrated within the community.

In conclusion, the position of women in Sikh history is one of strength, resilience, and leadership. Their contributions have been instrumental in shaping the Sikh faith and community and their importance cannot be understated. Sikh women have held a revered place in history and their legacy continues to inspire and empower future generations.

Dr. Mamta Ahuja
Assistant Professor
Department of Economics

College Diary 2023-2024

07 May, 2023

- The Department of Business Economics organized a workshop on Statistics and Data Handling through Excel, for the students of Business Economics

06 June, 2023

- EnviSAGE organized a cleanliness drive in collaboration with YUVA

02 July, 2023

- Asankh – The Mathematics Society conducted an insightful and informative webinar on Vedic math.

03 July, 2023

- YUVA organised International Plastic Bag Free Day

04 July, 2023

- EnviSAGE organized a talk on International Plastic bag free day
- Talk on international plastic day was organized by NSS to create awareness about plastic pollution.

05 July, 2023

- The Department of Business Economics organized a workshop on Statistics and Data Handling through Excel, for the students of Business Economics.

10 July, 2023

- Weekly uploads of Asankh Society started where the society members posted series on various uses of Mathematics in daily life, famous Mathematicians from history and interesting random mathematics reels

11 July, 2023

- Cadets of Vijayant organized a rally on occasion international plastic bag free day rally on 11-07-2023. Cadets made posters and went for rally to spread awareness about alternative of plastic bag.

26 July, 2023

- A Film Making Competition was held where NSS volunteers created films on "Drug Free India."

27 July, 2023

- NSS organised a talk on Election System where it educated students about democratic elections.

01 September, 2023

- Team Crecido conducted a seminar on “Work Money Relations in Small Town Entrepreneurship” to spread awareness over intricate workings of businesses in tier-2 cities

03 August, 2023

- NSS organised Angdaan Mahotsav - A virtual ceremony raising awareness about organ donation.

06 August, 2023

- EnviSAGE participated in the Young Environmental Ambassadors Award and secured 5th position

13 August, 2023

- Independence Day Celebration were done by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society

15 August, 2023

- Independence Day Celebrations were done by YUVA
- NSS did a Patriotic Movie screening to celebrate Independence Day.
- 'Har Ghar Tiranga' Campaign urging people to take selfies with the Indian flag was organised by NSS.
- On occasion of Independence Day a short but wonderful event was organised by NCC. Teams from other colleges also participated to win exciting prizes.

16 August, 2023

- Orientation Programme of the Department of Political Science was held
- Nepathya organized its annual jamming session “shor”

17 August, 2023

- Divinity society organised a Sangraad Samagam at our college Gurudwara sahib to welcome bhado, the new month

19 August, 2023

- Team Crecido organized a webinar on “Management Internship Opportunities at VQMS

20 August, 2023

- Nepathya conducted a 10 day open theatre workshop

23 August, 2023

- Live Telecast of Chandrayaan 3 Moon Landing was done by NSS where it's members and faculty members watched the moon landing together
- The New Core team for the session 2023 - 2024 was announced by MUN

- Nepathya conducted its orientation programme “Mukhatib”

25 August, 2023

- YUVA organised an Educational Tour to the historical Gurudwara Rakab Ganj Sahib.
- Intra Society All India Political Party Meet event was held by Certatus

28 August, 2023

- Vanaj organised a Made in Heaven X Orientation

01 September, 2023

- The students of the divinity society recited shabad”DIWA BALE ANDHERA JAAYE” to welcome ne upcoming batch of 2024
- Nepathya conducted a 10 day open theatre workshop

11 September, 2023

- Annual Audition of Nepathya was conducted

12 September, 2023

- Social Media Cell conducted its orientation “Sang Manch”
- Mock G20 conference was organized by MUN

13 September, 2023

- Udyamita conducted its orientation session titled “Brizz Brainiac”, in collaboration with SOFICA
- KIRT society organized ECOFLIX, a unique fusion of Netflix and Economics

14 September, 2023

- NZM the Poetry Society celebrated Hindi Diwas
- Enactus Society held an “Orientation x Musical Quest” to provide students with an overview of how society works, goals, and projects that have been started by Enactus
- Nepathya organized 10 days' workshop for the newly recruited batch

15 September, 2023

- EnviSAGE organized a workshop on carbon footprint calculation on occasion of World Ozone Day
- A One-day Workshop on 'Anuvaad: Samasya ate Hall' was conducted by Punjabi Department

18 September, 2023

- Umang – The Enabling Unit of College, orchestrated an inclusive movie screening for blind students
- Divinity society organised Sangraand Samagam with blissful Kirtan by divinity students and Japji Sahib path to welcome the new month

25 September, 2023

- Encore organised an Opening Talk on “Introduction to Cultural Studies”.

26 September, 2023

- G20 Presentation and Quiz was organised by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society.
- Selection of Civil Society Office Bearers for Academic Session (2023-2024).

27 September, 2023

- The Photo bug society conducted the annual orientation session to introduce the photography society to freshers. This included sharing the mission, objectives, and the role the society plays within the college community.

30 September, 2023

- Enrolment process for NCC was finalised. NCC welcomed cadets for batch 2023-26 and were guided to train their minds to achieve success in life

01 October, 2023

- Girl Up Raabta, along with Girl Up Preet, visited Humara Shikshalaya NGO in Noida for a Stationary Drive to interact with kids, distributing stationery items, and providing education.
- Cleanliness Drive: Ek Ghanta Ek Taarekh Ek Sath was a great day serving the society. Cadets of The VIJYANT NCC did shram daan for an hour to make sure proper cleanliness around them.
- NSS Conducted Swachta hi Seva, Cleanliness drives promoting hygiene in communities

02 October, 2023

- On the occasion of Mahatma Gandhi Jayanti cadets of the Vijayant NCC, went to 12 Murti and cleaned the statue of Mahatma Gandhi and ensured the cleanliness near it.

04 October, 2023

- EnviSAGE conducted orientation programme of its society and Jumanji, Wildlife Quiz competition was held.
- Project S.E.V.A. organized its orientation to provide a comprehensive understanding of its mission and objectives.
- Orientation Ceremony was held by MUN

05 October, 2023

- Girl Up Preet conducted its orientation programme
- Cyberclan conducted its orientation programme to introduce the attendees with society's mission and goals
- Teacher's Day Drive was conducted by BISMAN

06 October, 2023

- NSS Orientation was done, welcoming new students and explaining NSS's mission

10 October, 2023

- Orientation programme of Impasto was held.
- Inaugural lecture on Training Young Minds – The Road Map to Success was organized by KIRT society.

11 October, 2023

- Manthan conduct an event titled “सिविल सेवाओं में हिंदी का भविष्य”
- Manthan organizes as seminar on the topic “राजभाषा का कार्यान्वयन”

12 October, 2023

- Kootniti 2.0 - The Intra College mini MUN was held

13 October, 2023

- NSS organised Kalash Yatra – A procession honouring the sacrifices of Indian soldiers.
- On this day, Magus Society kept Auditions for fresher's

15 October, 2023

- Students of the Divinity Society had participated in greater kailash gurudwara gurmat kirtan competition where they recited SAARANG RAAG shabad and got 1st position with a beautiful trophy, cash prizes and certificates

16 October, 2023

- Musoc Society held orientation of new members

17 October, 2023

- Vedang hosted an inter-college extempore debate
- Aprampaar society welcomed the new month of katak, our society has recited guru's baani to celebrate it.

18 October, 2023

- The Inaugural Ceremony of Civil Society was held.
- The Civil Society organized “Khoj: The Treasure Hunt” event.
- SOFICA organized an Inter-College Competition titled “SGND Di Adalat”, based on courtroom theme.

19 October, 2023

- A visit to the zoo was organised by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society
- Social Responsibility Cell organized an Orientation session titled Reminiscence'23
- CSRC organized “Reminiscence 2023” to cultivate a sense of social responsibility,

the Corporate Social Responsibilities Cell (CSRC) orchestrated an enlightening orientation program

- Musoc society conducted auditions of newly enrolled students of college

20 October, 2023

- A photowalk at Lodhi Garden was conducted by Photo bug society.

25 October, 2023

- Fresher's Orientation Event and launch of E-magazine 'Alfaz' by NZM society.
- YUVA organised an Inter-College Poetry Recitation Competition.
- Circle of Life' event was organised by the KIRT society.
- Social Media Cell conducted its inaugural event "IAE Global Seminar"
- Nepathya organized the Monolouge day "Adakari"
- Nepathya Released its Annual street play production "Welcome to republic of India"

26 October, 2023

- NZM organised an Inter College Poetry Competition, themed "Meri Maati Mera Desh"
- Virsa-The history Society organised a talk on, "social Changes in Early Medieval India" by the guest speaker, Dr. OM Prakash Singh.

27 October, 2023

- Orientation Event and Talk Session on Cyber Security was organised by Viksit Bharat.
- Vanaj brought the monopoly board game to life via Dilli Darshan. Drawing inspiration from the iconic Monopoly board game, "Dilli Darshan- A Life Sized Monopoly" took the participants on an exhilarating journey across the iconic landmarks of Delhi all while strategically acquiring and managing properties reminiscent of the Monopoly game board

28 October, 2023

- Project S.E.V.A. organized a speaker session on the topic "My Peers, My Career, My Relationships, Stress Busters or Stress Triggers with Ms. Deep Jajmaan as the speaker.

29 October, 2023

- Asankh society organized a Rubik's rumble competition.

31 October, 2023

- EnviSAGE organized Fauna Silvestre 4.0.

- Udyamita organised a seminar on the topic “Chat GPT for Growth Hacking” in collaboration with IIDE.

03 November, 2023

- The students of Aprampaar society recited shabad “Diwa Bale Andhera Jaaye” for the start of the official fresher's party of the college.
- Magus Society dazzled the stage with its amazing performance on Fresher's day of the college.

07 November, 2023

- Vocal for Local was organised by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society.
- Diwali Donation and Collection Drive was organised by Viksit Bharat members

08 November, 2023

- Aprampaar society participated and won 1st prize at Mata Sundari College for women in kirtan competition

09 November, 2023

- Ethnic Day was celebrated by NZM society.
- Donation drive campaign was organised by NSS for collecting and donating food and clothes for the less fortunate during Diwali.
- Encore organized Talk on Understanding Self–Reflexivity in Postmodernism
- Magus Members participated in the college's Ethnic Day celebrations

16 November, 2023

- Aprampaar society organised kirtan Samagam at college gurudwara sahib to welcome the new month

18-19 November, 2023

- Team Crecido organized a webinar on “Workshop on Advanced Excel” to enhance students' knowledge in MS Excel

22 November, 2023

- NSS organised a speech Competition on Constitution Day, celebrating the values of the Indian constitution.
- Enactus organized ' The Visionary's Arena', an intercollege event that was the ideal combination of competitiveness, culinary excellence, and skill-testing games

27 November, 2023

- Chai Sewa was organised by YUVA, on Prakash Purab of Sri Guru Nanak Dev Ji.
- Aprampaar society did Kirtan Samagam in the college Gurudwara Sahib to celebrate the Guru Nanak Dev Ji's Prakash Purab

28 November, 2023

- Harivansh Rai Bachchan's Birth Anniversary was celebrated by NZM society.

- Udyamita organised an exhilarating workshop in collaboration with Josh Talks on the topic “Metafluent Marketing”.
- Vanaj organised an Industrial Visit to Yakult for their members to witness the state-of-the-art machinery and the industry know-how.
- Magus society appoints a choreographer, signaling a focus on improving dance routines and performances

29 November, 2023

- The Civil Society organized “Chakravayuh – The Intra College Debate Competition” on the topic “Uniform Civil Code”.
- Youth Orientation Session, encouraging young people to register to vote was organised by NSS
- Project S.E.V.A. organized a visit to Flag Children Home in collaboration with Golden Lioness Club, Patel Nagar (NGO) in Delhi.

30 November, 2023

- Road safety workshop was organised by NSS, teaching safe driving practices to young people

01 December, 2023

- Cleanliness Drive was undertaken by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society.
- Girl Up Preet collaborated with Patee Sanitary Pads under “Pareevartan” to promote menstrual hygiene at SGTB Khalsa Girls Sr Sec School.
- EnviSAGE conducted an environmental educational drive for the underprivileged, under 'Project Greenslate', in collaboration with Encore.
- Quiz Programme was organised by Voter Awareness Forum on Electoral Awareness, empowering students with knowledge about the democratic process.
- VIRSA organised an enlightening educational trip to the Qutub Minar (UNESCO World Heritage Site) and Mehrauli Archaeological Park, Delhi to help provide the students of B.A history (hons.) with a deeper understanding of Delhi's intricate Medieval history and understanding of architecture.

04 December, 2023

- The Department of Business Economics organised an Industrial visit to Yakult Factory, Sonipat, for the students of Business Economics
- Environment pollution safety drive, raising awareness about pollution and environmental protection was organised by NSS
- Environmental Pollution Awareness Drive was organised by Viksit Bharat

04-07 December, 2023

- On occasion of Founder's Day, the continuous (larri) path of Japji Sahib was recited by teachers and students in college Gurudwara sahib. Samapti of Sehaj path sahib followed by Ardaas and Hukamnama.

05 December, 2023

- Asankh: The Mathematics Society hosted a movie screening on "Ramanujan," a film on the renowned Indian mathematician Srinivasa Ramanujan FRS

08 December, 2023

- The Civil Society organized a visit to the Parliament for the Faculty Teachers and students .They attended live session of Lok Sabha and met many prominent ministers and Members of Parliament
- College celebrated its 50th founders 'day starting with path of Sri Rehraas Sahib ji then Kirtan by Teachers and students of Aprampaar society. This was followed by kirtan by Raagi sahibaan S.Amarjeet singh ji Patiala wale followed by ardaas ,hukamnama and Samapti.
- Bisman: The Center for Human Values has organized Chai Sewa

12 December, 2023

- Encore organized "Deconstructions: Existence as Spectral In the Critical Concept of Hauntology

16 December, 2023

- Aprampaar society has organized sangraand samagam for welcoming the month of poh at college gurudwara sahib

24 December, 2023

- YUVA Volunteered at Blood Donation Camp.

19 January, 2024

- Musoc society participated in the annul fest of Amity University

21 January, 2024

- Girl Up Preet teamed up with Girl Up Parivartan and Girl Up Sheईशा to organise an inclusive 'Art Therapy Session'.

25 January, 2024

- The Vijyant NCC celebrated Independence Day by organizing competitions like push-ups challenge and trust walk which attracted cadets from other colleges to witness the Republic Day Celebration in Sri Guru Nanak Dev Khalsa College

26 January, 2024

- Harmony Hues was organized by NSS – Republic Day Art Splash, promoting artistic expression on Republic Day.

28 January, 2024

- Musoc society participated in the annul fest of Miranda House

29 January, 2024

- Enactus conducted two drives in Rajendra Place/Karol Bagh and Chandni Chowk for collecting discarded coconuts for Project Naaz, aimed at making scented candles

31 January, 2024

- The Bhangra team performed at Janki Devi College in the event Jhankaar'24.

01 February, 2024

- Aprampaar society of our college participated in kirtan competition and got 2nd position and as a runner up in declamation and baani kanth competition.
- Asankh organized meme-athon, which was basically a meme making event.

02 February, 2024

- The Bhangra team performed at Ramanujan College.
- Certatus MUN 6.0 organized The Annual Inter College Model United Nations Conference

06 February, 2024

- Enactus launched successful drives for collection of waste wax from Churches in Karol bagh and Connaught Place for their newly launched project NAAZ

03-07 February, 2024

- Virsa conducted an educational trip to Udaipur and Chittorgarh

07 February, 2024

- Organ donation seminar was organised by NSS for educating people about the importance of organ donation.

08 February, 2023

- The Musoc society participated in the annual fest of Institute of Home Economics

09 February, 2024

- The Bhangra team performed at Satyam college of Education.
- Viksit Bharat Speech Competition, inviting ideas for India's development by 2047 was organised by NSS
- Nepathya performed at National school of drama in Asia's largest theatre festival (Bharat Rang Mahotsav)

09-10 February, 2024

- Prakhar, the flagship event of Vedang, unfolded. It had four distinct competitions Hindi Parliamentary Debate, Conventional Debate, Polity Quiz, and Melas Quiz.
- Venture Forge, hosted by IIIT Delhi and organized by Enactus ID, was a hub for social entrepreneurship and innovation. Our team participated, showcasing coconut eco-friendly scented candles and radium collared bands

11 February, 2024

- Nepathya performed at Kathalok (India largest story telling competition) and bagged 1st prize in bhayak rasa

12 February, 2024

- Freedom struggle X Black Day Quiz Competition was organised by Azadi Ka Amrit Mahotsav Society.

13 February, 2024

- On National Women's Day, Girl Up Preet setup desk and conveyed gratitude to the female staff at Sri Guru Nanak Dev Khalsa College through the distribution of handmade cards, expressing appreciation for women's diverse roles and contributions to society.
- Aprampaar society has organized a kirtan Samagam at college Gurudwara sahib to welcome the new month
- The Bhangra team performed at Gargi College
- The KIRT society organised a seminar on “Navigating the Dynamic Landscape of the Indian Economy Since Independence” with Dr. Devesh Birwal from Delhi School of Economics as a resource person.

15 February, 2024

- Manzil'24, the annual departmental fest organised by Vanaj, was conducted
- Enactus members set up a stall at SGTB Khalsa College's fest “VICHAR 5.0”, showcasing our newly launched project. We sold 11 sustainable candles and installed radium collar bands under our Sanrakshan project.

16 February, 2024

- The Bhangra team performed at DTU
- Musoc society participated in the annul fest of Jesus and Mary College

19 February, 2024

- A Talk Session on Health and Hygiene was organised by Viksit Bharat
- A Talk Session on Health and Hygiene was organised by YUVA

20 February, 2024

- Project S.E.V.A. organized a donation drive in the Lohar Basti, Sarai Rohilla .
- Team Crecido organized the third edition of its Placement Fair named “Embarkation 3.0
- Manthan conducts a competition titled “अपनी भाषा अपनी शान”

21 February, 2024

- International Mother Language Day was Celebrated by Punjabi Department under ‘Kalam’ Punjabi Sahit Sabha

- A Lecture on “Indian Federalism at 75: The Way Ahead” by Prof. Rekha Saxena, Professor at the Department of Political Science, University of Delhi was organised by Political Science Department
- NSS organised a Plantation drive, planting trees to improve the environment.
- Manthan organizes as seminar on the topic “भारतीय ज्ञान परंपरा और हिंदी साहित्य”

23 February, 2024

- Asankh organised a webinar on Actuarial Science

24 February, 2024

- Enactus set up a booth at Daulat Ram College's fest “Itivrita”, showcasing our freshly launched Project NAAZ
- Musoc Society participated in the annual fest of IGDTUW
- Certatus organized Training Session on Loopholes of the UN Charter
- Nepathya performed at IGDTU and bagged third position
- Nepathya performed at JIMS

26 February, 2024

- At DTU (“Soch 4.0”), stall of Enactus showcased handmade scented candles for Project Naaz and sold radium collar bands for Project Sanrakshan

27 February, 2024

- The Bhangra Team performed at PGDAV College
- A Talk with Nodal Officer Dr. Neha Atri was organised by Viksit Bharat
- Enactus showcased 'NAAZ' and 'SANRAKSHAN' projects at the Enactus Miranda event, “IMPRESA'24

28 February, 2024

- Talk Session with Nodal Officer Dr. Neha Atri was organised by Viksit Bharat
- Talk Session with Convenor Dr. Neha Atri was organised by YUVA
- Musoc Society participated in the annual fest of Daulat Ram

01 March, 2024

- The Bhangra team performed at Mata Sundri College in the event Thirak'24
- The Civil Society organized Women's Day Special Session on “Unpacking Gender” by Prof. Bulbul Dhar James, Head, Department of Political Science & Honorary Director, Sarojini Naidu Centre for Women's Studies, Jamia Millia Islamia, New Delhi.
- A stall at Shyam Lal College (“Anvesha”) was showcased by Enactus

02 March, 2024

- This day marked the start of Girl Up Preet's lively tribute to International Women's Week, featuring a joyful reel that celebrated women's empowerment and equality.

- Project S.E.V.A. organized an educational visit to Yamuna Biodiversity Park in collaboration with Envisage.

03 March, 2024

- Girl Up Preet organised Instagram Live with Ananya Jain on 'Feminism through the lens of Barbie'

04 March, 2024

- On this day, Girl Up Preet organised an online movie screening and the name of the movie was 'Unlimited Girls'.
- Enactus set up a stall at Rajdhani College ("Enactus Conclave 4.0") showcasing two projects: Project Sanrakshan and Project Naaz. Under Project Naaz, scented candles were sold, while under Project Sanrakshan, radium collar bands for dogs were sold

05 March, 2024

- Girl Up Preet organised Unite and Ignite.

06 March, 2024

- Oorja Society organised Sports day of the college
- The Aprampaar Society students recited the inauguration shabad to start the College Sports Day Event.
- Magus Members participate in the college's sports day, showcasing their unity and spirit through a march past

07 March, 2024

- Members of Girl Up Preet had the honour to attend the Viksit Bharat Ambassador Nari Shakti Conclave organised by VBA club at the University Stadium, North Campus where they had the privilege of hearing Smriti Irani.
- Viksit Bharat Nari Shakti was celebrated by NSS for celebrating Women's Day and honouring women's contribution
- Viksit Bharat members attended session on Nari Shakti Conclave at University campus

08 March, 2024

- Girl Up Preet hosted an exclusive webinar on International Women's Day, featuring Advocate R. H. A. Sikander
- The Bhangra team performed at Guru Gobind Singh Commerce College in event Jhoomar'24.

11 March, 2024

- E Connect- The Annual Fest of KIRT was held. It included events like Kidzania and Money matters
- Musoc society dazzled the stage with its amazing performance with 'Encore' Society

- Vedang held an Extempore Debate.
- Virsa organised its 2 days long annual Fest, “Jashan-e-Tarikh”, which comprised of a seminar and 2 day exhibition by the Ministry of Textiles, celebrating the rich cultural and craft heritage of India.
- Manthan organizes departmental fest on: प्रश्नोत्तरी प्रतियोगिता, कहानी लेखन प्रतियोगिता, साहित्यिक रंगोली प्रतियोगिता

12 March, 2024

- Punjabi Department organised 'Lok Rang' under ‘Kalam’ Annual Fest of Department.
- The Annual departmental fest Manzil'24 was organised by Vanaj
- Department of Political Science organized its departmental fest: “Open Mic Competition” and other Cultural Activities.
- Musoc society dazzled the stage with its amazing performance with 'Civil Society: (Open Mic)
- Asankh organized Panacea'23, its annual fest. The fest included four events i.e. Tic Tac Tactics, Code Crackers, Equation Explosion and Capital Conquest.

14 March, 2024

- “IIC organised “Aarambh”” which included Industry Conclave and Aahat”
- Musoc society Organized Inter-College 'Solo Singing Competition’

15 March, 2024

- The Civil Society organized a Talk on “Geopolitics of Indo-Pacific: The Indian Challenge” by Prof. Sanjay Chaturvedi, Dean, Faculty of Social Sciences, South Asian University, New Delhi.

16 March, 2024

- The Bhangra team performed at Sri Guru Teg Bahadur Khalsa College.

20 March, 2024

- The Bhangra team performed at Bhagini Nivedita College.

22 March, 2024

- NSS Conducted Swacchata Abhiyan in the college and its surrounding areas to promote a clean and green environment

01 April, 2024

- The Bhangra team performed at Miranda College.
- Wall Painting Inaugural of the college was done by Impasto

03-04 April, 2024

- Photo bug organised an exhibition showcasing the work of all the team members

under the theme- 'Narrative in Stillness' as a part of SURLOK 2024- the annual college fest

- Photo bug organised Prismatic- An 'on the spot videography competition'

05 April, 2024

- The Bhangra Team performed at Maitreyi College.

07 April, 2024

- The Bhangra team performed at Hansraj College.

08 April, 2024

- Giddha Society performed at Noor'24 at Rajdhani College

09 April, 2024

- Giddha society participated at Thirak'24 at Venkateswara College
- Giddha Society performed at Virsa'24 at swami Shradhanand College

15 April, 2024

- Aparampar Society Celebrated 325 Khalsa Sthapna Diwas on Vaisakhai

ACADEMIC ACHIEVERS

Shatakshi Aadya
BBE- 3rd Year
CGPA - 8.36

Ragib Anwar
B.A. (Hons) PSc. - 3rd Year
CGPA - 7.95

Alpana Sharma
B.Com (Prog.)- 3rd Year
CGPA- 8.47

Janvi Bhatia
Punjabi (Hons) - 2nd Year
CGPA - 8.36

Dhruv Sharma
B.A. (Prog.) - 2nd Year
CGPA - 7.32

Garv
B.Com. (Prog.) - 2nd Year
CGPA - 7.77

Khushi Yadav
B.Com. (Prog.) - 1st Year
CGPA - 8.77

Aman Pandey
Punjabi (Hons) - 1st Year
CGPA - 7.73

Atishay Jain
B.A. (Hons) PSc - 1st Year
CGPA - 8.14

ACADEMIC ACHIEVERS

Payal
Hind (H)- 3rd Year
CGPA - 8

Anantika Mehra
History (Hons) - 3rd Year
CGPA - 7.89

Keshav Chawla
B.Com. (H) - 3rd Year
CGPA- 8.46

Avneet Kaur
English (Hons.) - 2nd Year
CGPA - 6.54

Aashi Chaudhary
Hindi Journalism - 2nd Year
CGPA - 7.86

Preeti Kumari
B.A.(Hindi) - 2nd Year
CGPA - 7.89

Diya Baidya
B.Sc. (H) Mathematics - 1st Year
CGPA - 8.41

Samra
History (Hons.) - 1st Year
CGPA - 7.59

Shabnam
History (Hons.) - 1st Year
CGPA -7.59

ACADEMIC ACHEIVERS

Simaranjeet Kaur
M.A. Punjabi Final
CGPA - 7.59

Jaskirat Singh Bagga
BBE - 2nd Year
CGPA - 8.32

Daksh Rajput
B.Com. (Hons.) - 2nd Year
CGPA - 7.96

Ananya Budhiraja
B.Com.(Hons) - 1st Year
CGPA - 8.82

Aditya Singh
BBE - 1st Year
CGPA - 8.55

Sharad Singh
English (Hons.) - 1st Year
CGPA - 7.91

Soni Singh
Hindi Journalism - 1st Year
CGPA - 8.18

RETIREMENT

Prof. G.S. Sood
Department of Commerce
29th February, 2024

AWARDS AND ACHIEVEMENTS

Dr. Sirjan Paul was awarded the Doctrate of Philosophy in 2023.

Dr. Divya Sethi was awarded the Doctrate of Philosophy in 2023.

FACULTY PROMOTIONS

Dr. Deepak Sharma was promoted to Professor in the Department of Political Science on December 2023

Dr. Indrajeet Singh was promoted to Professor in the Department of Political Science on December 2023

2024

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਸੇਠੀ

ਡਾ. ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਜਾਨਵੀ

ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ...

“ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਲ-ਟੁੰਬਵੇਂ ਫਿਕਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਇਹੀ ਉਹ ਫਿਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੋਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਮੁਸਕਾਨ ਜਾਂ ਦਰਦ ਦਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਕਸਿਮ ਗੋਰਕੀ

ਬਿਲਕੁਲ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇੱਕ ਫਿਕਰਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਕਲਮ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਰੁਚੀ, ਅਭਿਆਸ, ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੇਖ ਸੁਣਨੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪੈਣਗੇ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਜਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਨੀ ਕਿ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਣ/ਕਲਾ/ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ। ਜੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ‘ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਲੇ ਥਾਪੜੇ ਕਾਰਨ ਕਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਤਾ ਨੀ। ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲਾ ਇਸੇ ਥਾਪੜੇ ਕਾਰਨ ਕਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੋਟੀਵੇਸ਼ਨਲ ਸਪੀਕਰ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ?

ਸੇ ਜਿੱਥੇ ਫੋਨ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਟਾਇਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਲਮ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਮੀਨ..

ਡਾ. ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਸੇਠੀ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਹਰ ਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਾ 2024 'ਸੁਰਲੋਕ' ਦਾ ਨਵਾਂ ਅੰਕ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਹੁਨਰੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕਈ ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹਨ। ਸੇ ਸੁਭ-ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਸਹਿਤ 'ਸੁਰਲੋਕ' ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਤੁਹਾਡੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਹੂੰਗਾਰੇ ਦੀ ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਜਾਨਵੀ

ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਤਤਕਰਾ

1. ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ: ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ
 2. ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ
 3. ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ
 4. ਅਨਮੋਲ ਯਾਦਾਂ
 5. ਆਰਟੀਫਿਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੇਲੀਜੈਂਸ
 6. ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ
 7. ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ
 8. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ
 9. ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ
 10. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ: ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ
 11. ਰੱਬ
 12. ਸਭ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ
 13. ਮਾਂ
 14. ਦੇਸਤੀ ਲਾਓ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਨਿਭਾਓ
 15. ਔਰਤ: ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼
 16. ਪਿਆਰ
 17. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਈਟਾਂ
 18. ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ
 19. ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਆਤੂ ਖੇਜੀ'
ਵਿਚਲਾ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼
- ਪ੍ਰੋ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ
ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ
ਹਰਕੰਵਲ ਸਿੰਘ
ਅਰਮਾਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਅਮਨਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਸਾਹਿਬਅਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਦੀਪਿਕਾ ਠਾਕੁਰ
ਵਿਸ਼ਾਲ
ਮੀਤ ਕੌਰ
ਦੀਪਿਕਾ ਠਾਕੁਰ
ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਜੈ ਸਿੰਗਲਾ
ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਸੇਠੀ
ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਅਵਲੀਨ ਕੌਰ
ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ : ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਾ.ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਨਾਮਵਰ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਹੈ। ਕਵੀ, ਆਲੋਚਕ, ਵਾਰਤਕਕਾਰ, ਅਨੁਵਾਦਕ, ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਲਮ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਗਿਣਤੀ ਸਿਰਜਣਾ (ਕਵਿਤਾ) ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਠਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਾਸਾਂ (1956), ਤਾਰ ਤੁਪਕਾ , ਅਧਰੈਣੀ, ਨਾਂ ਧੁੱਪੇ ਨਾਂ ਛਾਵੇਂ , ਸੜਕ ਦੇ ਸਫੇ ਉਤੇ, ਮੈਂ ਜੇ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਅਲਫ਼ ਦੁਪਹਿਰ, ਟੁੱਕੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਵਾਲੇ, ਮਹਿਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦਰੇ ਨਾ ਮਾਰੀ, ਅਲਵਿਦਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ, ਮਾਂਵਾਂ ਧੀਆਂ, ਨਿੱਕ ਸੁੱਕ, ਮੇਰੀ ਕਾਵਿ ਯਾਤਰਾ, ਚੌਥੇ ਦੀ ਉਡੀਕ, ਰੁੱਖ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਆਦਿ ਕਾਵਿ -ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਡਾ.ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ (M.I.L.) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜੇ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰਥਕ ਰਹੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ 'ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਸਕੂਲ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਚਲ ਰਹੇ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਸਮਝਣ- ਬੁਝਣ ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਰਗ ਨੂੰ ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ, ਅਮਰੀਕੀ ਨਵ ਆਲੋਚਨਾ, ਪਰਾਗ ਸਕੂਲ ਆਦਿ ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਅਵਗਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਇੰਨਾਂ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੱਧ-ਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਮੌਲਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਅਦਵੈਤ, ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਹੋਂਦ, ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ, ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਮਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਲੋਨਜਾਈਨਸ ਦੇ ਉਦਾਤ ਅਤੇ ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਉਸ ਅਧੀਨ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਅਨੁਕਰਨ ਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਯਥਾ ਯੋਗ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੀਖਿਆ ਕਾਰਜ ਦਾ ਆਰੰਭ 1970 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਸੁਰ ਬਲਵਾਨ ਸੀ। ਡਾ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਸੀ। ਪਰ, ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਨੇ ਸਮੀਖਿਆ ਦਾ ਨਵੇਕਲਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ- ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲੰਕਣ, ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਰਚਨਾ ਸੰਰਚਨਾ, ਪਾਰਗਾਮੀ, ਰੂਪਕੀ, ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਅਨ, ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਭਿੰਨ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੀਖਿਆ ਦੇ ਅਧੂਰੇਪਨ ਅਤੇ ਅਪੂਰਨਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵਾਦ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਮਾਨ ਵੀ। ਪਾਰਗਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸੇਖੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਚਿੰਤਨ (1) ਅਤੇ (2) ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੱਧ-ਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ- ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ, ਸੰਤ ਕਾਵਿ, ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੇ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਰਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਕਾਵਿ ਭਾਵਨਾ', 'ਨਾਨਕ ਬਿੰਬ', ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਵਿ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ, ਕਲਾਮ ਫਰੀਦ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ, ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ, ਆਦਿ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਬੁਝਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਨਿਖੇੜਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ।

"ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਦੋਵੇਂ ਆਸਤਿਕ ਕਰਮ ਹਨ, ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਸਤਿਕਤਾ ਪੂਰਵ ਮੁੱਖ ਹੈ ਉੱਥੇ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਸਤਿਕਤਾ ਭਵਿੱਖ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾਬਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਕਾਵਿ ਦਾ ਅਨੁਭਵ। ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈ, ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਤੀ।" (ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ, ਪੰਨਾ ੩੫)

1972 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲੰਕਣ ਪੁਸਤਕ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤੀ ਮੁਤਾਸਿਰ ਹੈ। ਫਰੀਦ, ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਦੇ ਕਲਾਮਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਤੇ ਤੌਰ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ।

1972 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲੰਕਣ' ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮੁਲੰਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੇਖਾਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੂਫੀ ਮਤ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲੰਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਨਾਲ ਨਿਖੇੜਾ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ, ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਕਲਾਮ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਭਿੰਨਤਾ/ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਫੇਕਸ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਰੇਖਾਕਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਧੀਨ 1973 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ' ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਮਾਜ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਕਾਰਾਂ-ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਕਵਿਤਾ, ਗਲਪ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਧੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। 1974 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਪੁਸਤਕ 'ਪਾਰਗਾਮੀ' ਦੇ ਲੇਖਾਂ- ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਰੂਪ ਰਚਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ- ਰੂਪ ਰਚਨਾ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੀਖਿਆ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਰੂਪਵਾਦੀ/ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕ ਵਜੋਂ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਿਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਰੈਨੇਵਿਲਿਕ, ਦੇਰਿਦਾ, ਸੋਸਿਉਰ ਕਾਂਤ, ਯਾ ਪਾਲ ਸਾਰਤੂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਜੁੜੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਇਸੇ ਅਧੀਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਅਨ' ਵਿੱਚ 'ਸੋਸਿਉਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਕ ਮਾਡਲ, ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ: ਸੂਝ ਮਾਡਲ, ਸਾਹਿਤ: ਦੁਜੈਲੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਸਾਹਿਤ: ਅਜਨਬੀਕਰਨ ਤਹਿਤ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਅਨ ਦੀ ਵਸਤੂ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਕ ਜੁਗਤਾਂ/ਰਚਨਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਆਪਨ ਨਾਲ ਮੁਤਾਸਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 1978 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ' ਨਵੇਂ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ: ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਪਰਾਗ ਸਕੂਲ: ਪ੍ਰਕਾਰਜੀ ਸੰਕਲਪ, ਮਿਆਰੀ ਤੇ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਕਾਂਤ ਦਾ ਸੁਹਜ ਵਿਵੇਕ, ਕਲਾ ਵਿਵੇਕ, ਨਵ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਕਲਾ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਿਖੇੜਾ, ਨਵ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਧਾਂਤ ਆਦਿ ਲੇਖਾਂ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਘਾਲਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵੀਨ ਅਧਿਅਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆਂ ਸਗੋਂ ਇੰਨਾਂ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤਹਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਵਿ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਅਨ 1976 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਪੁਸਤਕ 'ਰੂਪਕੀ' ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਆਦਿ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਠ-ਗਤ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦਿਆਂ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਬੁਝਣ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸੰਦ (tools) ਤਨਾਉ, ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਵਿਅੰਗ, ਜੈਸਚਰ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਮੂਰਤਨ ਆਦਿ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਸਮਾਜਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਇੰਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਉਤਰਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨਾਰੀਵਾਦ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤਕ ਚਰਚਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਧਿਅਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਬਾਰੇ ਜੇ ਸੰਖੇਪ ਬਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਗਹਿਰੀ ਹੈ ਜੋ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੁੱਚੀ ਚੇਤਨਾ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਅੰਤਰੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਾਚਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜੁਗਤਾਂ, ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚੇਤਨਾ, ਸਿਸਟਮੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਇਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚੇਤਨਾ ਬਾਰੇ ਕਈ ਕਿੰਤੂ ਪੰਰਤੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਮਸਲਨ ਪੱਛਮੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਪਛਾਣੇ ਬਗੈਰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤ

ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਲੋਚਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਰੇ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਉਸਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਾਰਜ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਠ ਵਿਚਲੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਉਹ ਆਲੋਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੀਖਿਆ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ, ਅਰਥਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ 1977 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ, ਗਲਪੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਅਨ, ਚਿਹਨਾਲੋਚਨਾ, ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਲਿਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਹਿਤ-ਸੁਰਤਿ, ਆਦਿ ਲੇਖਾਂ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਬਾਰੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਅਦਵੈਤ, ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਚਿਹਨ ਚਿਹਨਿਕ ਚਿਹਨਿਤ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਾਰਨ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਸੰਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਨੇਮ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਸਕਣ।

ਪ੍ਰੋ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਕਾਫ਼ੀ ਛੰਦ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਾਗਬੱਧਤਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕਤਾ ਇਸ ਦਾ ਗੁਣ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਮਲਾਮਤੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਜੋ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਗਈ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਬੂਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ 1539 ਈ. ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ 1599 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੇਖ ਉਸਮਾਨ ਢੱਡਾ ਸੀ। ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹਿੰਦੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕੁਲਜਸ ਰਾਏ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਖੱਡੀ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮਦਰਸੇ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ 10 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਯਾਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ, ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਖ ਬਹਿਲੋਲ ਦਰਿਆਈ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਤਿ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਵਰਗਾ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ 164 ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਤਾ ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਨੇ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਆਦਿ ਕਵੀ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਜੀਵਨ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨੱਚਦਿਆਂ ਜੋ ਕੁਝ ਗਾਇਆ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਉੱਤਮ ਖਜ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਮਲਾਮਤੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨ -ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਕਰਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤੇ ਦੈਵੀ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਤਿ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ-ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਨੱਚਦੇ ਗਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਵੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਲੋਕਾਂ

ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਡਾ. ਦੀਵਾਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਾਰ, ਚੌਪਈ, ਸਾਖੀ, ਛੰਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੰਧ ਮੁਲਤਾਨ ਇਲਾਏ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਇਸ਼ਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਬਿਸ਼ਨ ਪਦੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ।

ਕਾਫ਼ੀ ਦਾ ਕੇਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹੈ 'ਬੇਨਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਗਿਆਨਵਾਨ, ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨਾ' (1)। ਸੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਛੰਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹਮ-ਕਾਫ਼ੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਇਕ ਸਰੋਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਰਾਗਬੱਧ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤਕਤਾ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੁਣ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

ਰੱਬਾ ਮੇਰੇ ਹਾਲ ਦਾ ਮਹਿਰਮ ਤੂੰ॥

ਅੰਦਰਿ ਤੂੰ ਹੈ, ਬਾਹਿਰ ਤੂੰ ਹੈ,

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਤੂੰ॥

ਤੂੰ ਹੈਂ ਤਾਣਾ, ਤੂੰ ਹੈਂ ਬਾਣਾ ਸਭ ਕਿਛੁ ਮੇਰਾ ਤੂੰ॥

ਕਰੈ ਹੁਸੈਨ ਫ਼ਕੀਰ ਸਾਈ ਦਾ ਮੈਂ ਨਾਹੀਂ ਸਭ ਤੂੰ॥

ਇਹ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਗਾਉੜੀ, ਮਾਝ, ਆਸਾ, ਆਸਾਵਰੀ, ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ, ਰਾਮਕਲੀ, ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਆਦਿ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਿਕ ਰੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦਾ ਵੀ ਝਲਕਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ:-

ਸਾਜਨ ਦੇ ਹੱਥ ਡੋਰ ਅਸਾਡੀ

ਮੈਂ ਸਾਜਨ ਦੀ ਗੁੱਡੀ।

ਇਸ਼ਕੇ ਦੀ ਸਿਰ ਖਾਰੀ ਚਾਈਆਂ

ਦਰ ਦਰ ਦੇਨੀ ਆ ਹੋਕਾ ਵੇ ਲੋਕਾ।

ਉਪਮਾ ਅਲੰਕਾਰ:-

ਕੂੜੀ ਦੁਨੀਆ ਕੂੜ ਪਸਾਰਾ

ਜਿਉਂ ਮੇਤੀ ਸ਼ਬਨਮ ਦਾ।

ਮੱਛੀ ਵਾਂਗੂੰ ਪਈ ਤੜਫਾਂ

ਕਾਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਡੋਰ॥

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ:-

ਕੈ ਬਾਗੈ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੁਸੈਨਾ,

ਤੂੰ ਕੈ ਬਾਗੈ ਦੀ ਮੂਲੀ॥

ਜਾਂ

ਹਥ ਮਲੇ ਮਝ ਪਛੇਤਾਸੀਂ

ਜਦ ਵੈਸੀਆ ਵਖਤ ਵਿਹਾਇ॥

ਜਾਂ

ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸੇ ਤਨ ਜਾਣੈ

ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਸੁਖਾਲੀਆਂ॥

ਕਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ 'ਤੇ ਰਹੱਸਮਈ ਅਨੁਭੂਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਲੌਕਿਕ ਬਣਾ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੂਖਮ ਤੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡੂੰਘੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤਜਰਬੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਪੇਕੇ-ਸਾਹੁਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਲੋਕ ਤੇ ਪੁਲੋਕ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਅਚੇਤ ਗੁੱਡੀਆਂ ਪਟੇਲੇ ਤੇ ਖੇਡਣ ਕੁੱਦਣ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਇਸ ਖੁੜ ਚਿਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵ ਤੇ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਸਾਹੁਰਾ ਘਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਵਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੱਤ ਤੁੰਬ ਕੇ ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਜੋੜਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਜਿਆਦਾ ਸੋਹਣਾ ਹੱਥ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਦੀਆਂ ਉਨੀਆਂ ਹੀ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਸਚਿਆਰੀਆਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਘਰ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੁਚੱਜੀਆਂ ਜੀਵਆਤਮਾਵਾਂ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ, ਸੁਭ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨ ਸਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਟੇਢੀਅਮੇਢੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਈਅੜੇ ਦਿਨ ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ,

ਹਰਿ ਵਲ ਝਾਤੀ ਘੱਤ ਲੈ॥

ਬਾਬਲ ਦੇ ਘਰ ਦਾਜ ਵਿਹੂਈ,

ਦੜ ਬੜ ਪੂਈ ਵੱਟ ਲੈ॥

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਚਰਖੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵ ਪੂਰਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਚਰਖਾ ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਪੂਈ ਵੱਟਣ, ਸੂਤ ਕੱਤਣ, ਤੁੰਬਣ ਅਟੇਰਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਚਰਖੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਰਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ।

ਚਰਖਾ ਮੇਰਾ ਰੰਗਲੜਾ ਰੰਗ ਲਾਲ। ਰਹਾਓ॥

ਜੇਵਡੁ ਚਰਖਾ ਤੇਵਡੁ ਮੁੰਨੇ,
ਹੁਣ ਕਹਿ ਗਇਆ, ਬਾਰਾਂ ਪੁੰਨੇ,
ਸਾਂਈ ਕਾਰਨ ਲੇਇਨ ਰੁੰਨੇ।

ਜਾਂ

ਮੈਨੂੰ ਅੰਬੜੀ ਜੇ ਆਖਦੀ ਕੱਤ ਨੀ,
ਮੈਨੂੰ ਭੋਲੀ ਜੇ ਆਖਦੀ ਕੱਤ ਨੀ ॥ਰਹਾਓ॥

ਮੈਂ ਨਿਜਿ ਕਤਣਿ ਨੂੰ ਸਿਖੀਆਂ,
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਸਾਂਗਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ।

ਜਾਂ

ਚਰਖਾ ਬੋਲੇ ਸਾਈਂ ਸਾਈਂ,
ਬਾਇੜ ਬੋਲੇ ਤੂੰ,
ਕਰੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਮੈਂ ਨਾਹੀ ਸਭ ਤੂੰ॥

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੁਰਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸ਼ਾਹ, ਰਾਂਝਣ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਤੇ ਉਤਾਵਲਤਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਂਝਣ ਯਾਰ ਦਾ ਠਾਣਾ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਉਸ ਜੇਤਿ ਸਰੂਪ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਇਕਰਾਰ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਮੈਂ ਭੀ ਝੋਕ ਰਾਂਝਣ ਦੀ ਜਾਣਾ,
ਨਾਲਿ ਮੇਰੇ ਕੇਈ ਚੱਲੇ
ਪੈਰੀਆਂ ਪਉਂਦੀ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੀ
ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਪਿਆ ਇਕੱਲੇ
ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਰਾਂਝਣ ਦਾ ਠਾਣਾ
ਕੀਤਾ ਕਉਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਣਾ
ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਾਂ ਮਲਾਹ ਦੇ ਨਾਲ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਗੀਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿੱਖਾ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੰਗੀਤ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜਾਂ ਰਹੱਸਾਤਮਕ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੱਵਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ-ਗਾਉਂਦੇ ਝੁੰਮਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪਤਾ, ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸੰਗੀਤਾਤਮਕ ਤਿੰਨੋਂ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰੱਬੀ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਉਸ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਹਲੀਮੀ ਵਾਲੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਧੁਰੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਨ ਨੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ,
ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਣ।।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜੇਕਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੁਦ ਦੀ ਭਾਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇ ਇਹ ਬੋਲ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ:-

ਆਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਬੰਦੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣ
ਜੇ ਤੁਧ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪਛਾਣਾ
ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਸਾਨ ਬੰਦੇ
ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਸਾਨ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਰ ਅਲਾਪਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਜੀਵਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਹਰ ਜੀਵ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੱਬੀ ਇਸ਼ਕ ਹੀ ਸੂਫ਼ੀ ਮੱਤ ਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹਰ ਕਣ ਰੱਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਹਰ ਜੀਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਧੁਰੇ ਵੱਲ ਪਰਤਣਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜੀਵ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋਲ ਪਰਤਣ ਲਈ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ:-

ਦਰਦ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹਾਲ ਨੀ
ਮੈਂ ਕੈਨੂੰ ਆਖਾਂ।
ਸੂਲਾਂ ਮਾਰਿ ਦੀਵਾਨੀ ਕੀਤੀ
ਬਿਰਹੂੰ ਪਿਆ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ ਨੀ
ਮੈਂ ਕੈਨੂੰ ਆਖਾਂ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਬਿਰਹਾ, ਦਰਦ, ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਭਾਵ ਉੱਭਰਦੇ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਤੁਸਾਂ ਰਲ ਮਿਲ ਦੇਹੁ ਮੁਮਾਰਖਾਂ
ਮੇਰਾ ਸੋਹਣਾ ਸੱਜਣ ਘਰ ਆਇਆ ਹੀ

ਜਿਸ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਮੈਂ ਢੂੰਡੇਦੀ ਵੱਤਾ

ਸੇ ਸੱਜਣ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ਹੀ।

ਜਾਂ

ਅਸਾਂ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਲਾਲ ਹੈ

ਅਸਾਂ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਖਿਓ ਮਿੱਠੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੌਧੀ ਮਿੱਠੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ਼ਕ ਮਜ਼ਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੈਂਡਾ ਤਹਿ ਕਰਦੀ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਕ ਹੰਢੇ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵੀ ਸੂਫ਼ੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਵਾ ਸੇਰ ਦੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨ 'ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਰੋਦੀ ਰੂਪ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀ ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੋਰ ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਪਾਹੁਲ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ

ਰਹੁ ਵੇ ਇਸ਼ਕਾ ਬੱਸ ਕਰੀ,
ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇ ਮੁੰਨਣੇ ਚੇਲੇ।
ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ,
ਤੇਰਾ ਰਾਗ ਕੁਵੱਲੇ।
ਉੱਜੜ ਜਾਣ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਮਾਪੇ,
ਅੱਗੋਂ ਕਾਰ ਨਾ ਲੱਭੇ।
ਜਾਨ ਪਈ ਹਟਕੋਰੇ ਖਾਂਦੀ,
ਐਸ਼ ਕਰਨ ਕਿਸ ਵੇਲੇ।

ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਨੈਜਵਾਨ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਨਾ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਇੱਕ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੀ ਭਟਕਣਾ। ਜੇ ਨੈਜਵਾਨ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਜੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦਾ ਨੈਜਵਾਨ, ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਨੇਤਾ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਕਿਉਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਸ਼, ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਪਰ

ਭੰਡਾ ਭੰਡਾਰੀਆ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਭਾਰ,
ਇੱਕ ਮੁੱਠ ਚੁੱਕ ਲੈ ਦੂਜੀ ਤਿਆਰ।

ਦੇ ਅਖਾਣ ਮੁਤਾਬਕ ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਇਸ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਤ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਵਧਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਧਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਇਹ ਕਥਨ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਉੱਪਰ ਰਾਕਟ ਭੇਜਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜੇਕਰ ਵਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਉੱਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਕੀ, ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਓ, ਵਾਸਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਜ ਦੀ ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਵਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲੱਭ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ, ਜਿਹੜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ

ਨੈਕਰੀ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਰਾਜ ਅੰਦਰ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐੱਮ.ਏ. ਪਾਸ ਤਾਂ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਸਵੀਂ ਫੇਲ ਵੀ ਉੱਚੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ।

ਦਸਵੀਂ ਫੇਲ ਵਜ਼ੀਰ ਹੈ ਲੱਗ ਸਕਦਾ,
 ਐੱਮ.ਏ. ਪਾਸ ਨੂੰ ਕਲਰਕ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਹੈ।
 ਕਰਨੀ ਐਸ਼ ਹੈ ਵਿਹਲੇ ਨਿਖੱਟੂਆਂ ਨੇ,
 ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਜ਼ਾ ਚੱਖਣਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਥਾਂ ਨੈਕਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸ਼ਰਤਾਂ ਕੁਝ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਰੀ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਾਈ-ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਲੈਵਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ। ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ ਮੁਫ਼ਤ ਰਾਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਬਿਜਲੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਲਾਲਚਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਚੂਹੇ ਵਰਗੀ ਕਰ ਲਈ ਜੋ ਰੋਟੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਲਾਲਚ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਚੂਹੇਦਾਨੀ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦੀ। ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਕਾਰਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਿਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿੰਨਿਆਂ ਦਾ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ, ਨਕਲ, ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ, ਚੋਰੀ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਕੀ-ਕੀ। ਜਿਸਦਾ ਇਲਾਜ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੱਲਣਾ ਤਾਂ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਬੱਚਾ ਤੁਰਨਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੋਬਾਇਲ ਚਲਾਉਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਂਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਦੇਣ ਲਈ ਮਾਂ ਫੋਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਇਹੀ ਬੱਚਾ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਫੋਨ ਵਿਚਲੇ ਦੇਸਤ ਹੀ ਅਸਲੀ ਦੇਸਤ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਬਚਪਨ ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ। ਉਹ ਬਚਪਨ ਜਿਹੜਾ ਵੰਨਸੁਵੰਨੀਆ ਸਰੀਰਕ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡ-ਖੇਡ ਕੇ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਜਿੰਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਆਓ ਦੇਸਤੇ, ਹੰਭਲਾ ਮਾਰੀਏ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ, ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ, ਨਸ਼ੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦੀ, ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਧਰਮ ਦੀ ਦਲਦਲ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦੀ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੰਮ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ। ਆਉਣ ਦਿਓ ਜੇ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਜਣ ਦਿਓ ਜੇ ਦਿਲ ਵਰਗੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਥਾਵਾਂ ਛਿਲਤਾਂ ਤੇ ਖਰਾਸ਼ਾ ਵੱਜਦੀਆਂ ਨੇ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਇਹੀ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ

ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ, ਇਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ। ਜਿੰਦਗੀ ਨਿਰੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਨਹੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਉੱਚੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪਗਡੰਡੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਤੋੜ ਤੱਕ ਬਣੀ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਆਰਾਮ ਦੀ ਤੇਰੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਮੀਂਹ, ਝੱਖੜ, ਬਰਫਬਾਰੀ, ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝੇ ਮੂਰਖ ਹੈ, ਬੁਝਦਿਲ ਹੈ, ਕਾਇਰ ਹੈ, ਡਰਪੇਕ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਬਿਮਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਕੇ ਮੂਰਖ ਬਣਨਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਕਾਇਰ ਬਣਨਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਵਤਨ ਦੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿਣ।

ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਪੂਜਕੇ ਸੁਣੇ ਆਵਾਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ,
ਵਤਨ ਦੇ ਰਹਿਬਰੇ ਸੁਣੇ ਆਵਾਜ਼ ਇਸ ਆਵਾਮ ਦੀ,
ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਬਗਾਵਤਾਂ ਤੇ ਹੋਈਆਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ,
ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਹੈ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਸਮਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ।

ਹਰਕੰਵਲ ਸਿੰਘ

ਐੱਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਅਨਮੋਲ ਯਾਦਾਂ

ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਹੋਏ ਹਰ ਪਲ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਝੁਮ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਹੋਏ ਉਹ ਕੁਝ ਕੁ ਸਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਉਹ ਪਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਬਿਪਤਾ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਬੋਲਣਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ, ਖੇਡਣਾ, ਸੋਚਣਾ ਆਦਿ ਵੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਚੱਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਵੇਰੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਦੁਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਘਰ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਅਰਾਮ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖੇਡਣ ਜਾਣਾ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਣਾ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦ ਕਦੇ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਫਿਕਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕੱਢਣਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਪਰ ਅਸੀਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਪਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਮਾਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ

ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ (ਏ.ਆਈ) ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਡਾਟਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਨ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਏ.ਆਈ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਏ.ਆਈ. ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਟੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਲਾਜ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੱਕ ਹਨ। ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਐਲਗੋਰਿਥਮ ਡਾਕਟਰੀ ਡਾਟਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਹੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਬਚਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਮਰੀਜ ਦੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਏ.ਆਈ. ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਏ.ਆਈ. ਸਵੈਚਲਿਤ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਚੈਟਬੋਟਸ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤਤਕਾਲ ਗਾਹਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਰੋਬਾਰ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਸਪਲਾਈ ਚੇਨ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਲਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਕਾਬਲੇਬਾਜ਼ੀ ਵਾਲਾ ਕਿਨਾਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜੋ ਏ.ਆਈ. ਤੋਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਟਿਊਸ਼ਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਏ.ਆਈ. ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਊਰਜਾ ਵੰਡ ਦੇ ਬੇਹਤਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਏ.ਆਈ. ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗੀ ਯਤਨ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ ਇੱਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਏ.ਆਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੁਮੇਲ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਅਮਨਜੋਤ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਕਵੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਸੁਖਾਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ। ਉਹ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਿਰਫ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਕਵੀ ਹਨ ਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਜਨ-ਮਾਨਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਅਰਬੀ ਬ੍ਰਿਜ ਫਾਰਸੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਈ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਲ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੀਜਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਕੇ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਕੁੱਲ 4 ਸ਼ਬਦ (ਦੇ ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੇ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ 112 ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ 229 ਪਦ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 243 ਸਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 6 ਸਲੋਕ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਾਵੇਂ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕਾਵਿ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦਾ ਜਨਮ 1173 ਈ. ਪਿੰਡ ਖੇਤਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲੁਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਜਰ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਕੁਰਸੁਮ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਕਰਗੰਜ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਸਗਹਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਕਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਆਜਮਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਬੇਲਹਰਾ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਲਨਹਾਰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੀਰੂ ਅਤੇ ਨੀਮਾ ਮਾਤਾ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇੱਕ ਤਾਲਾਬ ਕਿਨਾਰੇ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ

ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਡੰਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ।

ਆਪ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਧਨਾ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਉਚ-ਨੀਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਸੂਦਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ

. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕਹਾ ਤੇ ਆਏ ਕਿਨਿ ਏਹ ਰਾਹ ਚਲਾਈ।
ਦਿਲ ਮਹਿ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਕਵਾਦੇ ਭਿਸਤ ਦੇਜਕ ਕਿਲ ਪਾਈ।
ਕਾਜੀ ਤੇ ਕਵਨ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੀ।
ਪੜਤ ਸੁਨਤ ਐਸੇ ਸਭ ਮਾਰੇ ਕਿਨਹੂੰ ਖਬਰਿ ਨਾ ਜਾਨਾ।

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਗ ਆਸਾ)

. ਨਗਨ ਫਿਰਤ ਜੇ ਪਾਈਐ ਜੋਗੁ
ਬਨ ਕਾ ਮਿਰਗੁ ਮੁਕਤਿ ਸਭੁ ਹੋਗੁ
ਕਿਆ ਲਾਗੇ ਕਿਆ ਬਾਧੇ ਚਾਮ
ਜਬ ਨਹੀ ਚੀਨਸਿ ਆਤਮ ਰਾਮ

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਤੀ ਸੂਕੀ ਤੇਲ ਨਿਖੁਣਾ। ਮੰਦਲੂ ਨ ਬਾਜੈ ਨਟੁ ਪੈ ਸੁਤਾ।
ਬੁਝਿ ਗਈ ਅਗਨਿ ਨ ਨਿਕਸਿਉ ਧੁੰਆ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਏਕ ਅਰ ਨਹੀ ਦੁਆ।

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਗ ਆਸਾ)

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਡੰਬਰਵਾਦ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੇਵਲ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆ ਭਤਿ
ਬੰਨਿਹੁ ਉਠਾਈ ਪੇਟਲੀ ਕਿਥੈ ਵੰਞਾ ਘਤਿ।

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਗ 1377-78)

ਹੇ ਫਰੀਦ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੇਟਲੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵਾਲੀ ਗੰਢ ਮਾਰ ਕੇ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਰੱਖਾਂ। ਹੇ ਫਰੀਦ ਜੇ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਨਾ ਕਰ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਦੇਖ।

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨਾ ਲੇਖ।
ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ।

(ਅੰਗ 1378)

ਆਪ ਦੇਵਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਡੰਬਰਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਰੱਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੁੰਢਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੇਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੋਲੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਵਧੇਰੇ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਬਿੰਬ ਵਰਤੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕਸਮਾਜ ਤੇ ਆਸਪਾਸ ਦਿਸਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲਏ ਹਨ। ਫਰੀਦ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਈ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਮੇਲ ਅਡੰਬਰਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਬਅਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ

ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਅਰਸਤੂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤਰਾਸਦੀ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਸ਼ਬਦ ਯੂਨਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ Mimetic ਦਾ ਸਮਾਨ-ਆਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਮੀਟੇਸ਼ਨ (Imitation) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਸਾਹਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਅਰਸਤੂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਲੈਟੋ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਯੋਗ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਕਰਨ ਪਦਾਰਥਿਕ ਜਗਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਉਸ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਾਵਿ ਦਾ ਦਰਜਾ ਤੀਸਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਲੈਟੋ ਨੇ ਤੀਸਰੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਯੋਗ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਵਹਿਸ਼ੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿੱਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਲੈਟੋ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਟਾਕਲ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਪਲੈਟੋ ਭਾਵੇਂ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਯੋਗ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਪਦਾਰਥਿਕ ਜਗਤ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਤੇ ਸਾਹਿਤ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਸਕਾਟ ਜੈਮਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਦਾ ਮੇਕਿੰਗ ਆਫ ਲਿਟਰੇਚਰ" (The Making of Literature) ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਸਤੂਮੂਲਿਕ ਅੰਕਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।"

ਐਕਟਿਸ ਅਨੁਸਾਰ "ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਰਜਨਾਤਮਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰੋ. ਬੱਚਰ, ਗਿਲਬਰਟ ਮਰੈ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਨੁਕਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਬਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਅਰਸਤੂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਬਿਰਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਦੁਖਦਾਇਕ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦਮਈ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਰਬਕਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਰੀਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਭੇਦ ਬਾਰੇ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਕੁੱਝ ਖ਼ਾਸ ਭੇਦ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਾਵਿ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਯਥਾਰਥਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਸਤੂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ

ਅਣ-ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੀ

ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜੋੜ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਨੁਕਰਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ :-

1. ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।
2. ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।
3. ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।

ਅਰਥਾਤ ਲੇਖਕ ਘਟਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਹਵਾਲੇ ਖਾਰਿਜ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਜੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਨਾਲ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਨਕਲ ਦੱਸਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਰਸਤੂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਹੋਮਰਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਸੇਫੇਕਲੀਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁਖਾਂਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਅਰਸਤੂ ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਖਕ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਤਰਾਸਦੀ ਦਾ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਤਰਾਸਦੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਨੁਕਰਨ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੇਖਕ ਤਰਾਸਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਨੁਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਰਾਸਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਥਾਨ ਤੇ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਰਾਸਦੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਤਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਤਰਾਸਦੀ ਅਧੀਨ ਵਿਖਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤਰਾਸਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕਰਨ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਪਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਅਨੁਕਰਨ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਉਂਦਾ। ਉਹ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਤਰਾਸਦੀ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਸਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਰਾਸਦੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਉਤਾਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਤਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਵਧੇਰੇ ਅਸਰਦਾਇਕ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂਕਾਰ

ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਤਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਤਰਾਸਦੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਰਵਕਾਲੀਨ ਹੋਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਤਰਾਸਦੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਾਸਦੀ ਵਿਚਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਰਾਸਦੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਰਸ ਚਿਰਸਕਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਅਨੁਕਰਨ ਵਿਧੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਕਰਨ ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਤਰਾਸਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਰਾਸਦੀ ਦੀ ਕਥਾਨਕ, ਪਾਤਰ ਚਿੱਤਰਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਸਿੱਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲ ਨਿਗਾਹ ਮਚੀਏ ਤਾਂ ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਤਨਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬੰਦੀ ਜਾਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੱਜ ਤਨਾਅ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਖੇਡ-ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਰੈਚਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਰੰਚਨ ਦਾ ਖੇਤਰ ਏਨਾ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖੀ ਕਲਾ ਕਈ ਵਾਰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਨ, ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਲੇਖ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਗੁਣ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ, ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁਨਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਤੇ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਿਪਾਠੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਲੈਪਟਾਪ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਮੋਬਾਇਲ ਨਾਲ ਇਕੱਲੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਈ ਹੈ ਉੱਥੇ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਮੋਬਾਇਲ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਉਹ ਪਛੜ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਬੇਲੋੜੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਵਰਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਹਿਪਾਠੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਵਿਕਲਪ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੰਪਿਊਟਰ, ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਕੇਡਿੰਗ, ਆਨਲਾਈਨ ਐਡੀਟਿੰਗ, ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਬਲਾਗ ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਲਿਖਣ ਵਰਗੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਪਾਠੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਠੋਸ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਅਹਿਮ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ
ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਵੀ ਸਾਰਥਿਕ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ।

ਦੀਪਿਕਾ ਠਾਕੁਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਜ਼

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ

ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਾਲਾ

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਤਾਜ ਵਾਲਾ

ਜੇਗੀਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ

ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ,

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ।

‘ਸੰਗਤ’ ਨੂੰ ‘ਪੰਗਤ’ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ

ਨਾਨਕ ਦੇ ਵੀਹ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਖੁਆਵਾਂ,

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ।

ਆਈ ਜਦ ਸੀ ਔਕੜ ਦੇਸ਼ ਤੇ

ਸਪ੍ਰੇਆਂ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਫੂਕ ਕੇ

ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਾਵਾਂ

ਤਾਂ ਹੀ ‘ਅਨੰਦਾਤਾ’ ਕਹਾਵਾਂ,

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ।

ਭੰਗੜਾ, ਲੁੱਡੀ, ਗਿੱਧਾ, ਪਾਵਾਂ

ਸਰਬਤ ਦਾ ਸਦਾ ਭਲਾ ਸਿਖਾਵਾਂ,

ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਨਾਮ ਜਪੇ, ਵੰਡ ਛਕੇ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ,

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ।

ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਣੀ

ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਮੰਦਰ, ਮਸਜਿਦ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ,

ਬਸੰਤ, ਵਿਸਾਖੀ, ਲੋਹੜੀ ਵਾਲਾ,

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਂ।

ਵਿਸ਼ਾਲ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਜ਼

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਆਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨਾਨਕ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀਲੰਕਾ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅਚਾਰਿਆ, ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਨਾਮਾ, ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਕਦਮਦਰ, ਨੇਪਾਲ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਰਿਸ਼ੀ, ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਫੂਸਾ, ਮੱਕਾ ਵਿੱਚ ਵਲੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰੰਪਰਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਜਨੇਊ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਖੇਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਗੇ ਦਾ ਜਨੇਊ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਦਇਆਸ਼ੱਚ, ਸੰਤੋਖ ਵਰਗੇ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਨਾ ਕਦੇ ਟੁੱਟੇ , ਨਾ ਮਲੀਨ ਹੋਏ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਸੜੇ ਜਿਵੇਂ

ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖ ਸੁਤੁ ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ।

ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ ਹਈ ਤ ਪਾਂਡੇ ਘਤੁ।

ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ ਏਹੁ ਜਲੈ ਨਾ ਜਾਇ।

ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ ਨਾਨਕਾ ਜੀ ਗਲ ਚਲੇ ਪਾਇ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਹੀ ਨਾਨਕ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਲੱਗੇ।

ਖੜ੍ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੂਦ ਵੈਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਸਾਂਝਾ,

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮ ਜਪੈ ਉਪਰੈ ਸੋ ਕਲਿ ਮਹਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਨਾਨਕ ਮਾਝਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੂਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਅਮੁੱਲ ਮੰਨਿਆ।

ਮੀਤ ਕੋਰ

ਬੀ.ਕਾਮ.ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਰੱਬ

ਰੱਬ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੈ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਖੁੱਲ੍ਹਾ,
ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਾਂ।
ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਭ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਦਿਨ ਹੱਲ ਕਰਦਾ,
ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਉਹ ਲੈ ਲੈ ਮਿਟਾਉਂਦਾ।
ਜਿਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਵਿੱਚ,
ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸੰਗ ਬਣਾਉਂਦਾ।
ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ,
ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖਾਉਂਦਾ।

ਦੀਪਿਕਾ ਠਾਕੁਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਜ਼
ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸਭ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ

ਜੀ ਹਾਂ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇਵੇਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁੱਖ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਸਵਸਥ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇਵੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਅਤੇ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਹਾਰਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਗੱਲ ਕਲਾ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਡਾਂਸ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਡਾਂਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ

ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕੰਮ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਦਵਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 5-10 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅੱਗੇ ਦਿੱਕਤ ਨਾ ਆਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਜ਼

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਮਾਂ

ਨੀ ਮਾਏਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਝ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ,

ਹੱਥਾਂ ਤੇਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਜੋ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਚ ਖੇ ਗਿਆ,

ਨੀ ਮਾਏਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਝ ਦੱਸਾਂ

ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਕਹਿ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਬੇਗਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੱਸਿਆਂ ਵੀ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਨੀ ਮਾਏਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਝ ਦੱਸਾਂ, ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ.ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਦੇਸਤੀ ਲਾਓ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਨਿਭਾਓ

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦੇਸਤਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਾ ਨਾਮ ਵੈਭਵ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੋਰਭ । ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇਸਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਕਸਮਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏਨੀ ਪੱਕੀ ਦੇਸਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਲੱਗ ਗਈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੈਭਵ ਦੀ ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫੋਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਰਭ ਦੀ ਗੱਡੀ ਦਾ ਟਰੱਕ ਨਾਲ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਵੈਭਵ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚੱਕਰ ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਦੇ ਮੰਮੀ-ਡੈਡੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਹੋਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਾ ਸੁਣੀ ਤੇ ਜਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੋਰਭ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ 10 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਖਰਚਾ ਆਵੇਗਾ। ਵੈਭਵ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਲਈ ਗੱਡੀ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸਤ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਡੀ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸਦਾ ਦੇਸਤ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਵੈਭਵ ਦਾ ਦਿਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੀ ਮਜਬੂਰੀ ਸੀ ਜੋ ਸੋਰਭ ਨੂੰ ਚੋਰੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਉਹ ਸੋਰਭ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਆਏ ਤੇਜ਼ ਤੂਫਾਨ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਘਰ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬੁੱਢੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਭੈਣ ਸੜਕ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸੋਰਭ ਕੋਲੋਂ ਸਭ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਐਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਿਆਇਆ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੈਭਵ ਬੇਹੱਦ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੋਰਭ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋਰਭ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟੀ ਤੇ ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਜੈ ਸਿੰਗਲਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਜ਼

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਔਰਤ : ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼

(‘ਬੋਲ’, ‘ਥੱਪੜ-ਬਸ ਇਤਨੀ ਸੀ ਬਾਤ ?’, ‘ਸਾਂਡ ਕੀ ਆਖ’ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)

ਔਰਤ? ਕੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ? ਸਿਮੇਨ ਦੀ ਬੁਵਆਰ ਅਨੁਸਾਰ "ਇਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ, ਜਿਸਨੂੰ ਔਰਤ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ", "ਔਰਤ? ਔਰਤ ਇਕ ਗਰਭ ਹੈ, ਅੰਡਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਔਰਤ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਹਨ ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ।"

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਬਾਕੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜੀਅ ਸਕਦਾ? ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਲਈ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ, ਖ਼ੌਫ਼ ਦੇ। ਆਖ਼ਿਰ ਕਿਉਂ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ (ਮਰਦ) 'ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ' ਅਤੇ ਅੱਧਾ (ਔਰਤ) 'ਗੌਣ' ਹੈ? ਆਦਿ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮਾਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋਏ ਇਕ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਬਦਲਾਅ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕੇਵਲ ਧੱਕਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੇਲੀ-ਹੇਲੀ 'ਹੋਣ' ਤੋਂ 'ਗੌਣ', 'ਮਾਨਵੀ ਜੀਵ' ਤੋਂ 'ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ' ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧੱਕਦਾ ਹੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਵੇਦਾਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਧਰਮ ਸੂਤਰਾਂ, ਮਿਥਿਹਾਸ, ਨਾਥਾਂ ਜੋਗੀਆਂ, ਭਗਤਾਂ, ਕਿੱਸਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਮਅਕਲ, ਪਾਪਣ, ਬਾਘਣ, ਤਾੜਨ ਕੀ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਖੁਰੀ ਮੱਤ, ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਵਰਗੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ, ਜੀ ਹਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਭਾਵ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਵੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ 'ਚੂਲ੍ਹ' ਆਪਣੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ 'ਸਪੇਸ' ਹਾਸਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਹਾਕਮ/ ਸੱਤਾਵਾਦੀ ਧਿਰ ਜੁਲਮ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਦਮਨ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੁਕਵੇਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵੀ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਕੁਲ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਅਕਸ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਾਧਿਅਮ 'ਸਿਨੇਮਾ', ਜਿਸਦੀ ਕੁੜੱਕੀ ਵਿਚ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਵਿਚ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸੁਹਜ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਉਸਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਮਾਜਕ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਕਾਰ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਏਥੇ ਦਰਸ਼ਕ ਵਰਗ ਕੇਵਲ ਮਨਪ੍ਰਚਾਵਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸਮਝ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੇ 'ਹੋਣ' ਤੋਂ 'ਗੌਣ' ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲਦੀ ਔਰਤ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਫ਼ਿਲਮਕਾਰ ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੁਨਰ-ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਾਲ ਵੀ ਖੜੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਮੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦਹਾਕੇ ਭਾਵ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਹਨ।

ਇਹ ਫਿਲਮਾਂ ਹਨ- 2011 ਵਿਚ ਸ਼ੋਇਬ ਮਨਸੂਰ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਸਕਲੈਨ ਨਵਾਜ਼ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਣੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫਿਲਮ ਬੋਲ, 2014 ਵਿਚ ਤੁਸ਼ਾਰ ਹੀਰਨੰਦਾਨੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਇਕ ਸੱਚੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਫਿਲਮ ਸਾਂਡ ਕੀ ਆਖ, 2020 ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਸਿਨਹਾ ਅਤੇ ਮਰੁਨਮੈਈ ਲਾਗੂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਸਿਨਹਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਬਣੀ ਫਿਲਮ ਥੱਪੜ-ਬਸ ਇਤਨੀ ਸੀ ਬਾਤ?

ਫਿਲਮ 'ਬੋਲ' ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਪੂਰੀ ਔਰਤ ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧੀ ਧੁਨੀ ਦੁਆਰਾ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਚੌਂਕਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਕ ਮੱਧਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਕੀਮ ਸ਼ਹਾਫਤਉੱਲਾਹ, ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ, ਪੰਜ ਬੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਟਰਾਂਸਜੈਂਡਰ ਪੁੱਤ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੱਤਾ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੈਨਬ, ਜੋ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਧੀ ਹੈ, ਇਕ ਨਾਬਰ/ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਜੋਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬੇਹੱਦ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੁੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹਿੱਤ ਹਕੀਮ 14 ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਪਰ ਕੇਵਲ ਛੇ ਹੀ ਜਿੰਦਾ ਹਨ, ਨਤੀਜਨ ਪਤਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਗੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੈਨਬ ਇੱਥੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ ਵਾਂਗ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ, ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਟਰਾਂਸਜੈਂਡਰ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਔਰਤ (ਸਿਰਜਕ) ਮਾਂ, ਜੰਮਣ ਪੀੜ੍ਹਾ ਦੇ ਦਰਦ ਨਾਲੋਂ ਮਮਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਬੂਲਦੀ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਰੱਖਿਅਕ ਬਣ ਕੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਖੜੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਸੈਫੀ, ਮਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਸਭ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਹਨ। ਜੈਨਬ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ 'ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਪੇਸ' ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ।

ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ 'ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਪੇਸ' ਲਈ ਫਿਲਮ 'ਥੱਪੜ-ਬਸ ਇਤਨੀ ਸੀ ਬਾਤ?' ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਅੰਦਰ ਉੱਚ ਵਰਗ, ਮੱਧ ਵਰਗ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਢਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਵਿਕਰਮ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਨੈਕਰੀ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਰੱਖੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਆਏ ਇਕ ਫ਼ੋਨ ਕਾਰਨ ਗੁੱਸੇ ਵਜੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕਦਮ ਫਿਲਮ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪੂਰੀ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਇਹ ਮੱਧਮ ਸੂਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੱਤਾਵਾਦੀ ਧਿਰ ਅੰਦਰ ਭਰਪੂਰ ਹਲਚਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥੱਪੜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦਾ ਆਪਣੀ 'ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਪੇਸ' ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਿਰ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਠੇਸ ਲੱਗਣ ਤੇ ਤਲਾਕ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਏਥੇ ਇਕ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਲ ਚੁੱਕੀ ਔਰਤ (ਮਾਂ ਅਤੇ ਸੱਸ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਕੀਲ ਨੇਤਰਾ) ਵੀ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:-

ਇਸੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਧੀਨ ਫਿਲਮ 'ਸਾਂਡ ਕੀ ਆਂਖ' ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਕੱਟਦੀ' ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਅਪਮਾਨਿਤ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਦੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪਿਤਰਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਉਹ ਔਰਤ ਜੋ ਹੁਣ ਘਰ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹੁਣ, ਟਰੈਕਟਰ ਚਲਾਉਣ, ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਭੱਠਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਸੱਤਾਵਾਦੀ ਧਿਰ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ/ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਤਾਵਾਦੀ/ ਹਾਕਮ ਧਿਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

'ਬੋਲ' ਵਿਚ ਜੈਨਬ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਿਤਾ ਦੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਟੱਕਰ ਦਿੰਦੀ ਗਲਤ ਠਹਿਰਾਉਂਦੀ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ 'ਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਆਇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਸਤਫਾ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਣਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਨਿਡਰਤਾ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਮੈਚ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਾਹੌਲ ਕਾਰਨ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਜੁੱਤੀ ਵਗਾਹ ਕੇ ਮਾਰਨ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਛੁਪਣਾ ਇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਡਰ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹਿਸ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੱਤੀ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਜੈਨਬ ਦਾ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਬੋਚਣਾ ਔਰਤ ਦੀ ਬੇਖ਼ੋਫ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਣ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੇਚੀ ਹੋਈ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਨ ਸਕੇ। ਸੱਤਾਵਾਦੀ ਧਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਟਕਰਾਅ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਹਮਧਿਰ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧੀ ਧਿਰ ਤੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਥੱਪੜ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗਿਰਦੀ ਦਓ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧੀ ਤੀਖਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੇਸ਼ਯਾ ਮੀਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣਾ ਜਿਸਮ ਵੇਚ ਕੇ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ ਪਰ ਮਾਂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਹਕੀਮ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਸੱਤਾਵਾਦੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹਰਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵੱਖਰਤਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਫਿਲਮ ਦਾ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ ਲਾਹੌਰ ਹੈ ਤੇ ਮੱਧ ਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਫਿਲਮ ਦਾ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ ਇਹ ਏ ਕਲਾਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਲੀਟ ਪਰਿਵਾਰ, ਹਾਈ ਕਲਾਸ ਪਰਿਵਾਰ, ਮੱਧਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਨਿਮਨ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਫਿਲਮ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਪਰ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਖਰਤਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 'ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ' ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਗਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਰ ਔਰਤ ਹੈ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਵੀ ਅਤੇ ਇਕ ਏ ਕਲਾਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਵੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਝਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਦਫ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਣਾ ਵੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਮਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ।

ਸੰਧਿਆ :- ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬੋਲਾ ਕਿ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਉਸਕੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬੋਲਾ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਚੰਦਰੇ :- ਔਰਤ ਉਸ ਉਮਰ ਕਾ ਸਹੀ ਹਿਸਾਬ ਨਾ ਲਗਾ ਸਕੇ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਅਪਨੇ ਜੀ ਹੋ।

ਸੁਰੱਈਆ, ਚੰਦਰੇ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ, ਜੈਨਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ, ਸੁਲੱਕਸ਼ਨਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਸੱਸ), ਸੰਧਿਆ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਮਾਂ), ਨੇਤਰਾ, ਸਵਾਤੀ, ਸੁਨੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਔਰਤ ਦੇ 'ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਪੇਸ' ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧੀ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹਨ। ਜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ 'ਸ਼੍ਰੇਣੀ' ਧਿਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ, ਖੋਜ-ਨਿਬੰਧਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ, ਟੀ.ਵੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀ ਕੈਨਵਸ/ਫਲਕ ਉੱਪਰ ਇਕ ਆਪਣਾ ਰੁੱਤਬਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਸਬੰਧੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈ ਕੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਤਿਆਰ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਬਦਲਾਅ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ? ਸਿਰਫ਼ ਰੂਪ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਉਸਦੀ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵੱਲ ਹੈ? ਜਿਸਦੇ ਘਟਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੈ। ਕੀ ਇਸਤਰੀ ਵਿਰੋਧੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ 'ਸੇ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨੁ' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹੇਗਾ? ਕੀ ਇਹ ਕਦੇ ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇਗਾ? ਕੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫਰੇਲਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੈ, ਦੁਰਗਾ ਵੀ ਹੈ, ਦੇਵੀ ਵੀ ਹੈ, ਕੰਜਕ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਵੇਸ਼ਯਾ ਵੀ। ਔਰਤ, ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਪਤਨੀ, ਧੀ, ਹਰ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਤਿਆਗ ਕਰਦੀ, ਇਹ ਬੋਧਿਆ ਨਹੀਂ ਸਵੈ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੱਡੀਂ ਰਚੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗੂੰਜਦੀ, ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲਣ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਟੱਬਰ ਦੇ ਭਰੇ ਢਿੱਡ ਦੇ ਰੱਜ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ, ਲੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਔਲਾਦ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ ਮਹਿਕਾਉਣ ਵਾਲੀ, ਰਿਸਤਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ।

ਜੁਲੀਆ ਕ੍ਰਿਸਤੋਵਾ ਲਈ ਬਾਲ ਜੰਮਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ, ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ/ਦੁੱਖ/ ਖੂਨ/ ਜੀਵਨ ਸਭ ਇਕ ਫਲੈਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਲੈਸ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਉਪ-ਅਨੁਭਵ ਇਕ ਪਰਮ-ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਰੈਸ਼ਨੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵੱਡੀ ਚੇਤਨਤਾ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖਿਣ ਵਿਚ ਨਾਰੀ-ਦੇਹ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰਕ ਸਪੇਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਉਤਸਵੀ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ ਇਸਨੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਬਸ ਧਕੇਲਿਆ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਜਦਕਿ ਅੱਜ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਉਪਭੋਗੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਵਸਤੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮਰਦ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਹਉਂਮੈ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਫਿਲਮ 'ਬੋਲ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸਦਕਾ ਹੋਟਲ ਖੋਲਣਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਿੰਬ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਔਰਤ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗੀ ਮੰਡੀ ਉੱਪਰ ਧਾਵਾ ਬੇਹੱਦ ਆਸਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚਲਾ ਔਰਤ ਦਾ ਬੋਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਤੀਖਣ ਰੂਪ ਧਾਰੇਗਾ? ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇਸ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿਉਂਕਿ ਔਰਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਘੁਟਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ 'ਗੌਣ ਤੋਂ ਹੋਣ' ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਾਂ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ ਜੇਕਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਉਲੰਘ ਕੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕਮਾਲ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਇਸ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ 'ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਪੇਸ' ਦਿਵਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ।

ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਸੇਠੀ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਪਿਆਰ

ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਔਖਾ,
ਵੈਸੇ ਪਿਆਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਰੇ ਫਿਰ ਦੱਸਣਾ ਕਿਉਂ ਹੈ ਔਖਾ।
ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਪਲ ਸੰਭਾਲਦਾ,
ਤੇ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਲੰਘਾ ਦੇਵੇ।
ਲੱਗਦਾ ਪਿਆਰ ਚ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ਼ਕ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਮਲਾ।
ਖੁਆਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਜੇ ਸਾਡੇ ਹਜੇ ਤੱਕ ਹੋਏ ਨਾ,
ਚੱਲ ਕੋਈ ਨਾ,
ਖੁਆਬ ਵੀ ਕਿੰਨੇ ਸੋਹਣੇ ਨੇ ਪਰ ਸੱਜਣ ਲਾਗੇ ਕਦੇ ਖਲੋਏ ਨਾ।
ਦੇਖ ਤੈਨੂੰ ਜੀ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦਿਲ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਏ,
ਚੱਲ ਕੋਈ ਨਾ।
ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨੇ ਤੋਂ ਜੇ ਡਰਦੇ ਨੇ,
ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੱਜਣਾ ਨੂੰ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ,
ਇਸ਼ਕ ਵੀ ਬੜੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸੱਜਣਾ,
ਇਹ ਰੋਜ਼ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਏ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵੈਬ-ਸਾਈਟਾਂ

ਸਿੱਖਨੈੱਟ - ਸਿੱਖਨੈੱਟ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਆਨਲਾਈਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਇੱਕ ਭਾਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਸਿੱਖਨੈੱਟ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਭਾਗ - ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਦੋਵੇਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਸਰ ਸਿੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪ੍ਰੰਪਰਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਨੈੱਟ ਅਕਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਇੰਟਰਵਿਊਜ਼, ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਦੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਨੀਆ - ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਨੀਆ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਨਲਾਈਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹੈ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਫੋਕਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਨੇਮਾ ਤੇ ਹੈ। ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਖਬਰਾਂ, ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ, ਇੰਟਰਵਿਊਜ਼ ਅਤੇ ਅਪਡੇਟਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਨੀਆ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੋਜਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ - ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਆਨਲਾਈਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ, ਕਵੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਲੇਖਾਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਨਾਮਵਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊਜ਼, ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਕਵਰੇਜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ - ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਇੱਕ ਆਨਲਾਈਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾ, ਪਕਵਾਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਲੇਖਬਲੋਗ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਮਲਟੀ-ਮੀਡੀਆ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੱਕ, ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਉੱਭਰਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ - ਇਸ ਦੀ ਰਸਮੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 26 ਫਰਵਰੀ 2014 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਪ੍ਰੋ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ 8200 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ ਵਿੱਚ 72614 ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਮਿਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ 2020 ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਵਲੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਬੀ.ਈ.

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ

ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਸੋਚ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇ। ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ ਅਧੀਨ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਝਵਾਨ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਜਾਨ ਮੈਕਾਰਥੀ ਨੇ 1950 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਲੋੜ - ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਅਧੀਨ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸੁਧਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਬੋਝ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਿਯਮਤ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈਚਾਲਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੰਪਨੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯਮਤ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਅਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਚੈਟ-ਪੋਰਟਲ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਟੈਬਸਾਇਟਾਂ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਾਗਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਅਸਲ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ - ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਐਲਗੋਰਿਥਮ ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਲੈਕਸਾ ਅਤੇ ਪੋਰਟਾਣਾ ਵਰਗੀਆਂ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਟਵਿੱਟਰ, ਫੇਸਬੁੱਕ ਅਤੇ ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੰਪਨੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਾ, ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਸਵੈ-ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ, ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣਾ। ਸੋ ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖੋਜ ਹੈ। ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਕਈ ਬਦਲਾਅ ਵੇਖੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਖੋਜ ਹੈ।

ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਕਾਮ.ਆਨਰਸ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਆਤੂ ਖੋਜੀ' ਵਿਚਲਾ

ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼

ਜੇਕਰ ਆਪਾਂ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਬਣਤਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵੀ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੱਕ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਸਮਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਤ-ਪਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕੱਟੜਤਾ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸ ਅਤੇ ਏਂਗਲਜ਼ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਛੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਢਲਾ ਸਾਮਵਾਦ, ਗੁਲਾਮਦਾਰੀ, ਸਾਮੰਤਸ਼ਾਹੀ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ, ਸਮਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਸਾਮਵਾਦ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਮਵਾਦ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਮਵਾਦ ਸਮਾਜ ਸਵਰਗ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਮੂਹਿਕ ਤੇ ਉਪਭੋਗ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਮੂਹਿਕਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕੰਟਰੋਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਮਾਤਾਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਧਿਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਦਾ ਸਾਰੇ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਘਰਾਣੇ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀ, ਮਿੱਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਧਿਰ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨਸਾ ਹਰ ਹੀਲੇ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਵਰਗ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾਂ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਤਣਾਅ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਜਮਾਤੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੰਗਠਨਕਾਰੀ ਰਾਹ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਰ ਤਣਾਅ ਝਗੜੇ ਜਾਂ ਮਸਲੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲਾ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਹਿੱਤਾਂ ਤੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਕਾਬਲੇ ਗੌਰ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲੀਹੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਲਾ ਹੱਲ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਧਰਨੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਉਦਾਹਰਣ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਖੌਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ

ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਭਾਵ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਆਪਣੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹਰਮਤ ਅੱਗੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਬੰਬਾਂ ਸਾਫ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਲੇਖਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਅੰਤਰ ਦਵੰਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਕ, ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਵਰਗ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲੜੇ ਜਾਂਦੇ ਘੋਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਣਾਅ ਪੂਰਨ ਮਾਹੌਲ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਇਕ ਸਥਾਪਿਤ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਗਰੀਬੀ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਆਤੂ ਖੋਜੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚਲੀ 'ਰੂੜੀ' ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਚ ਵਰਗ ਸਰਪੰਚ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਹੂ ਵਰਗੇ ਧਨਾਢ ਬੰਦੇ ਨੀਵੇਂ ਵਰਗੇ ਨਾਲ ਧੱਕੇਸ਼ਾਰੀ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਫਿਰਨੀ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਕੂੜਾ-ਕਰਕਟ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰੜਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫੇ ਲਈ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਮਨਘੜਤ ਵਿਉਂਤ ਦੱਸਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੁਨਾਫੇ ਦਾ ਅੱਧੇ -ਅੱਧ ਹੋਣ ਦੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਰੂੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਾਰਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ :

“ਆਪਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਆਂ ਬਾਈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਦਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਤੇ
ਏਹਨੂੰ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫਿਰਨੀ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਰੂੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ
ਪਾਰਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਪਾਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ।
ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਭੁਲ ਭੁਲਾ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਥਾਂ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।

ਇਸ ਮਤੇ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਪੰਚ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਪੰਚਾਇਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦਾਰੂ ਦੀ ਕੈਨ ਸੀਰੀ ਹੱਥ ਭਿਜਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ-ਸੁਥਰੇ ਪਾਰਕ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਰੂੜੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਮਰਲੇ ਦੇ ਪਲਾਟ ਦੇਣ ਦਾ ਝਾਂਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਅੰਦਰ ਖਿਆਲੀ ਮਹਿਲ ਉਸਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗਾਮਾ ਚੇਤੰਨ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲਾ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਥਾਂ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਈ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਸਰਪੰਚ ਤੇ ਸਫੈਦਪੇਸ਼ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਹੂ ਦੀਆਂ ਘਿਨਾਉਣੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ:

“ਪਾਰਕ ਪੂਰਕ ਕਿਸੇ ਭੜੂਏ ਨਈਂ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਰੀ ਰੂੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਕਬਜ਼ੇ ‘ਚ ਕਰ ਲੈਣੀ
ਆ..... ਥੋਨੂੰ ਪਲਾਟ ਪਲੂਟ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਜਰ ਨੇ ਨੀ ਦੇਣੇ। ਐਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ‘ਚ ਨਾ ਆਓ”

ਰੂੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਗਾਮੇ ਤੋਂ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਭੱਜ ਨੌਠ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਕਰਦਾ ਕਦੇ ਉਹ ਫਿਰਨੀ ਨਾਲ ਦੇ ਫੁੱਟ
ਕੰਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੇਮ ਨਾਲੇ ਤੱਕ ਖਾਲਾ ਕਢਵਾਉਣ ਲਈ ਬੀ.ਡੀ.ਪੀ.ਓ ਤੇ ਡੀ.ਸੀ. ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਗੋੜੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ
ਦਫ਼ਤਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨ ‘ਤੇ ਜੂੰ ਨਾ ਸਰਕਦੀ। ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਗਾਮੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਲੋਕ ਮੋਹਤਬਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਤਲਖੀ ਵਧਾ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਸ਼ਾਤਰ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ
ਚੱਲੀ ਚਾਲ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ‘ਤੇ ਪੂਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ। ਸਰਪੰਚ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਗਾਮੇ
‘ਤੇ ਛਾਪਾ ਮਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗਾਮਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਫਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਉਸ ਨੂੰ
ਆਖਦਾ ਕਿ

“ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਪੋਸਤ ਵੇਚਦਾ..... ਅਜੇ ਕਸੂਰ ਪੁੱਛਦੈ। ਆਹ ਪੋਸਤ ਦਾ ਥੈਲਾ ਘਰੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ ਤੇਰੇ”
ਸੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇਤਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਘਿਰਣਤ ਚਾਲਾਂ ‘ਤੇ ਚਾਨਣਾ
ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਕੂਮਤ ਦੁਆਰਾ ਗਾਮੇ ਵਰਗੇ
ਪਾਤਰਾਂ ‘ਤੇ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀਆਂ ਘਟੀਆ ਚਾਲਾਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਗਲੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਜਨਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਚਿਰ
ਸਥਾਈ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਜਾਂ ਯਸ਼ਪਾਲ ਸਕੂਟਰ
ਮਾਸਟਰ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਵਰਕਰ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ
ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਜੁੜਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਸ਼ਪਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਦੇ
ਚੋਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ‘ਤੇ ਪੂਰੇ ਸਿਰੜ ਨਾਲ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ
ਹਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਹਥਿਆਉਣਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹਤਵਾਰ ਮੈਂਬਰ ਯਸ਼ਪਾਲ ਨੂੰ ਆਖਦਾ:

“ਤੁਸੀਂ ਇਉਂ ਕਰਿਓ ਅੱਜ ਭਲਕ ਦਸ ਵੀਹ ਬੋਤਲਾਂ ਦਾਰੂ ਛੱਡ ਦਿਉ। ਆਹੀ ਮੰਡੀਹਰ

ਪਾਰਟੀ ਸ਼ਾਰਟੀ ਕਰਲੂ। ਵੇਟਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਉ ਬੋਡੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ। ਆਪਾਂ ਦੂਜਿਆਂ

ਅੱਲੀ ਵੀ ਤਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਈ ਨੇ..... ਜੇ ਅਪਣਾ ਕੋਈ ਭਰਾ ਭੈਣ ਬਣਜੂ ਫੈਦਾ ਈ ਦੇਉ.....

ਯਸ਼ਪਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟੀਆ ਨੀਤੀਆ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਹਤਵਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ‘ਤੇ ਗੁੱਸਾ
ਆਉਂਦਾ ਜਿਹੜੇ ਉਸਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ “ਦਾਰੂ ਦੇ ਪੈਂਗ ਪੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਲੇ
ਪੰਜ ਸਾਲ ਤਕ ਛਿੱਤਰ ਖਾਂਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਕਲੰਕ ਨੇ” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਜ਼ਰੀਏ ਜਰੀਏ
ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰਲੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ
ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯਸ਼ਪਾਲ ਵਰਗੇ ਵਰਕਰ ਪਰਿਵਾਰ ‘ਤੇ ਯੋਗ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਧੀ ਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ

ਲਈ ਖੋਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨਤੀਜਿਆਂ ਕਾਰਨ 'ਸੂਰਮਾ ਕਦੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਯਸ਼ਪਾਲ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਤੇ ਉਦਾਸ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ 'ਡੋਬਾ' ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਦਿਆਲਾ ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਘਰ ਕਾਫੀ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਆਲੇ ਦੇ ਇਸ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਦੀ ਤਾਈ ਬੜੀ ਤੰਗ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਖਦੀ

“ਤੁਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਸਮਝਾ ਨੀ ਸਕਦੇ..... ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਰਮ ਲੈ ਕੇ ਜਾਤਾਂ ਕੁਜਾਤਾਂ
ਦੇ ਘਰੀਂ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦੈ.....ਫੇਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਚੌਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜੂ ਆਪ ਤਾਂ ਭਿੱਟਿਆ
ਰੈਗਾ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਿੱਟਦਾ..... ਏਸ ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਐ”

ਅਜੇਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਕੁਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਸੁੱਚ ਬਾਹਮਣੀ ਤਾਈ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਘਿਰਣਾ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਵਰਗੇ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਤੇ ਫਿਰ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਿੱਤਰ ਦਿਆਲਾ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਨੇ ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਉਮੀਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚੁਣੇ ਗਏ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਸਾਮੀਆਂ ਲਈ ਭਰਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਯੋਗ ਉਮੀਦਵਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਕਥਾਕਾਰ ਇੱਥੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਜਾਂ ਅਮੀਰ ਵਰਗ ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੈ ਇਸ ਕਬਜ਼ੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੋਸ਼ਿਤ ਧਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਤਬਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਚਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦੇ ਗਰੀਬ ਹੋਰ ਗਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਛੱਡਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਜਿਸ ਦਾ ਕੁਝ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ.....ਟਿਕ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਬਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ”

ਇਸੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਹਾਣੀ 'ਆਤੂ ਖੋਜੀ' ਵਿਚ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਹਨ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਤੇ ਨਵੀਂ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਸਾਥੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਇਕ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਉਤਾਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਸਟਰ ਗਿੱਲ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਘੱਟ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਰੱਖ ਕੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗਿੱਲ ਸਾਹਿਬਣੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭਾਂਘ-ਭਾਂਘ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਦੇ ਕੁਲੀਗ ਗਿੱਲ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰਕੇ ਮਾਸਟਰ ਗਿੱਲ ਮੈਂ ਪਾਤਰ 'ਤੇ ਝੂਠੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਨਵੇਂ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਮਾਸਟਰਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਨਜਾਇਜ਼ ਤੇ ਭੱਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ

ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ

“ਸਾਡਾ ਮਾਣ ਉਸ ਦਿਨ ਕੱਚ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਧਾਰ 'ਤੇ

ਹੋਈਆਂ ਬਦਲੀਆਂ ਦੇ ਆਰਡਰ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਥਾਕਾਰ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ 'ਆਤੂ' ਨਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਨ ਬਚਨੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਸਟਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਧਿਰ ਨੂੰ ਕਾਬਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲੇਖਕ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਸੱਤਾ ਧਿਰ ਦੇ ਪਰਦੇ ਜਾਹਰ ਕੀਤੇ ਉਥੇ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਦਤਰ ਹੁੰਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਉਮੀਦ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਗਾਉਂਦੇ ਨਾਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਅਕਸਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜੋਖਿਮ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ANNUAL DAY '23

FRESHER'S PARTY

FOUNDER'S DAY

SPORTS DAY

VIJYANT NCC

SURLOK 2024

2024

**English
Department**

Editor
Dr. Avichal Bhatnagar

Student Editor
Afreen Bashir & Raghubir Pal

Contents

Editorial Pen		3
Hug of Eternity	Yashasvi Pathak	4
A Lost wanderer	Shaurya Srivastava	5
I wish I were my mother's mother	Harshvardhan Singh	6
Reminiscent of the future?	Harshvardhan Singh	7
A Man`s Women	MD Rajebul	8
What doesn't break you makes you stronger?	Sutanaya Ghosh	9
My poetry	Sutanaya Ghosh	10
If I were to ask you, was our love real?	Ansh Rishi	11
I'm tired of pretending	Ansh Rishi	12
Forever	Anjaney Shahi	13
At 22	Afreen Bashir	14
SORE ACHE	Mansi Mishra	15
A Woman's Tale	Titisha Samanta	16
A soldier's promise: Love's tricolor embrace	Titisha Samanta	17
Eternal Vows: Love's Serenade under the Stars.	Titisha Samanta	18
She is asking for it	Swara	19
Rain of blood	Raghubir Pal	20
Thinking about Thinking (Anvishiki)	Raghubir Pal	21
Rainbow	Dr. Neha Atri	22

Editorial Pen

I begin my editorial note with a deep sense of admiration for our Principal Prof. Dr. Gurmohinder Singh Sir, who is constantly working to make the college scale new heights.

As the editor of the English section for Surlok magazine, I extend my gratitude to the entire English department for entrusting me with this responsibility. This responsibility makes me feel both delighted and privileged at the same time. Being the editor has provided me a window to read works by our young talented minds on a wide range of genres, and I must admit, each work I read was bursting with creativity, imagination and intellectual rigor. In order to keep the selection process absolutely fair and transparent, the works were chosen after a blind review, where I did not have the name of the writer while going through the creative piece. After reading all works, I was left awestruck as the students had not only demonstrated an astute understanding of the sociocultural landscape of India, but had also woven their thoughts into a beautiful tapestry, creating artistic masterpieces which were all unique and marvelous gems in their own ways.

Often, those who are good in creative writing feel hesitant to openly display their works in any public event, which leaves their potential latent and untapped; it is here that the role of the magazine becomes of paramount importance. The magazine provides them a platform where they can submit their creativity without the fear of getting publicly judged. Those who have genius thoughts in their minds, but a lack of motivation, get a new lease of enthusiasm and courage through Surlok, and this is the spirit which makes this magazine dynamic, thought-provoking and a symphony of diverse melodies.

Each piece given space in this esteemed magazine is a testimony to the ingenious thought process possessed by the respective student, and it also serves as an inspiration for others to shed their shyness and display their literary talent with full might.

The English section could not have been as enriching as it presently is without the unwavering support of Afreen Bashir and Raghbir Pal, the two student editors who helped me at each step of the editorial process, and stood with me firmly whenever I required their assistance.

I am also deeply thankful to the entire magazine committee for making the entire editorial process smooth, seamless and a rich learning experience.

Lastly, I can say it with a sense of pride that all those who have contributed for the magazine are blessed with exceptional qualities; by the divine grace of Guru Nanak Dev ji, may they continue to excel in every sphere of life, and keep contributing for making the society better.

Avichal Bhatnagar (editor)

Assistant Professor
Department of English

Hug of Eternity

Under a flickering street light,
Beneath the full moon, in the duskiness of late mid night,
Where everything was out of sight;
When I knew, there is going to be no 'see you tomorrow'
When I knew, we're going to part ways forever and most likely never cross them
again;
Something between us is surely gonna change,
either for the best or worst: something will not stay the same...

This is when, you were about to leave after a usual goodbye
I held your hand, to stop you from taking a step further, pulled you closer and asked-
'can I get a hug?'

As you softly smiled and agreed
I hurriedly wrapped my arms around your neck,
You gently yet awkwardly held my back...
With those arms around I not only wanted to hold you tight
but also to stop the time!

Maybe The flickering light blushed, as it went completely off.
Maybe the moon knew the value of solitude in such moments, as it hid himself in the
clouds.

My heart collided your's,
Your soul encapsulating mine,
Our fragrances intermingling
As if, all of my senses were leaving my soul, surrendering them to you-
Celebrating the trust, over the years, I build upon you,
Only the fear of seeing you last time was entangled within me;

I wanted to capture your every heartbeat
I wanted this intimate feeling to never fade
I wanted us 'To be filled within each other forever'
I wanted to never leave you
I wanted this hug to never end
I wanted this hug to last an eternity
I wanted it to last forever

Though, we never even touched each other before, but by this moment -
I Treasured a piece of you within me forever.
I had a 'hug of eternity'.

Yashasvi Pathak

Semester: 4th

Course: BA Program (Economics+Political Science)

A Lost wanderer

When I took my first step out of home,
I pretended I had a world to conquer.
I wanted to be a chameleon
Losing who I was, as I go ahead
yet I carried, I didn't shed.
every street I walked, left its story with me
every pretty sight told me its deep secrets.
I was alien and known desperate for the home.
I don't know, wanderlust is a bold faced lie.
A lust for walking into darkened rooms on
empty story lanes
a lust staring at your bed at night knowing it
will forget you soon.
wanderlust is a bold faced lie.
some wanderers have no way to go,
some lusters just want a cozy night.
so, I step out again...

Shaurya Srivastava
Semester: 2nd
Course: BA History Honours

I wish I were my mother's mother

No one has the power to love like she does.
I wish I were my mother's mother.
I wish, I wish.
I wish I were my mother's mother,
Not that my grandmother is a bad mother.
She's the best my mom could ever have,
But I still wish I were my mother's mother.

So that I could love her the way she loves me,
Or at least try, because who am I kidding?
No one has the power to love like her.

I wish I could check up on her like she checks up on me,
I wish I could hand-feed her every chance I'd get,
Like she still feeds me whenever I'm home.

I wish I could randomly get her something every time she went shopping for herself,
Like she does for me.
I wish I could cook her favorite food,
Like she cooks mine even when I don't ask.

I wish I could oil her hair every weekend,
Like she oils mine.
I wish I could send her the sweetest morning messages to ever exist in mankind,
Like she sends me.

I wish I could protect her from all the harm in the world,
Like she protects me.
I wish I could shield her every opportunity I got,
Like she shields me.

I wish I could give her all the happiness in the world,
Like she gives me.
I wish I were my mother's mother,
So that I'd get the chance to love her infinitely, like she loves me.
But who am I kidding?

Harshvardhan Singh
Semester : 6th
Course: BA History Honours

Reminiscent of the future?

Childhood been golden,
But the 20s feel like a lie.
Academically gifted, they said,
But now he's burnt out, ready to die.

Anxiety eats at him every day,
Overthinking, a constant theme.
He sees a glimmer of hope,
But it's not enough, it seems.

Broken beyond repair,
He pushes away those who care.
Loneliness brings comfort,
But it's a dangerous affair.

Staying in bed, drowning in emotions,
Not sleeping or eating on time.
Academics are a thing of the past,
Only a few things keep him alive.

Hanging by a thread on the edge of a cliff,
The courage to jump often gone.
He hopes someone will push him off,
And end this journey he's on.

But he hides his grief with a smile,
Making others happy, his goal.
Not seeking validation,
But saving others, his role.

Passions and hobbies are his escape,
Writing, his favourite one.
In this unfixable state, he'll keep going,
Until the darkness is gone. may hav

Harshvardhan Singh

Semester: 6th

Course: BA History Honours

A Man`s Women

From the womb to the world!
You are the light to my dark day!
When I'm sick you kiss the
Pain away!
All the times that I forget to thank you!
For everything you do!
For all the words that remain unspoken I want to say! Mom I Love you !

We belong to the same place
From the womb to this world!
Just a few years later!
But u never left me alone till date!
Nothing can change our bonds
Cause I Know only few are blessed with sisters!

Here comes the final she !
Whom I meet out of my tree!
Still make my heart beat!
You are that stranger with whom I can share my every treat !
Out of the house I was alone!
Your smile made me feel like I was never far from home!
I need nothing more from you than this to Know And the promise of your love in
my life until the end of time!

MD Rajebul
Semester: 6th
Course: BA History Honours

What doesn't break you makes you stronger?

Defense mechanisms need upgrade,
like softwares,
to help you cope better.
how you mourn is your business,
how long you wallow,
determines the worth of what you lost.
in life,
fancy attracts,
ordinary brings comfort,
loyalty can't be begged.
what hurts you,
hurts right.
your hurt can't be wrong,
that, none can decide.
you are the antagonist in someone's story,
someone's in yours.
hearts don't break quietly,
it's loud enough for the universe to know.
there are promises you break, you let go to heal,
goodbyes are antidotes at times,
you just need to know,
how poisonous a person you are becoming.
the company you keep,
reflects what's within you,
for someone who's looking,
you might as well be an open book;
until then,
write crappy poems,
and crack hilarious jokes because defense mechanisms need upgrade.
you know that, don't you?

Sutanaya Ghosh

Semester: 6th

Course: BA English Honours

My Poetry

My poetry isn't a cry for help. it's a lot of sighs and a bunch of dry mouthed okays muttered in one breath, too quick to be reassuring, tied together in a messy knot.

My half asleep self is more honest that I can manage to be sober, I am cautious when I am drunk; don't talk much, listen, laugh, listen, leave.

What I love is what I lose, what I lose, I lament and when I don't, I bury the closure too close to the ground so if they come looking for it, they find it; sitting right there, waiting.

Sometimes I bury myself w the closures and sometimes I go skinny dipping in the wide blue ocean, soaking in the vastness of the sky, the golden air above me. my poetry isn't a cry for help, it's venting. It's everything I will leave behind and something I will take w me for when my poetry seeps out through the pores of the stale knot, my soul will be.

Sutanaya Ghosh

Semester: 6th

Course: BA English Honours

If I were to ask you, was our love real?

In the realm of existence, were any moments true and sincere?
Would you plead the fifth?
Or would you reassure me, that my worth was not a myth?
Could you reciprocate the care I gave you, Would you lend a gentle touch, as I once did too?
Hate, you see, is destructive.

It was your gift, now dwelling deep within my heart.
The tears of your friends, once meaningful, now lose their form.
My emotions are drought-stricken, empty.
Your words my love, spell apocalypse to me.

My smile has returned, radiant and bright,
Reclaiming the essence of who I am, with all my might.
The moon ascends, bringing forth a chilling dread, Does my smile arise from witnessing your pathetic thread?

But I'm doing better now, not that you ever cared I am still scared of the man I am, I am man enough to admit it.
In this Labyrinth of emotions, can I learn to love myself?
For love you see, is destructive.

If I am capable of love, will I learn to love myself?
If I am capable of hate, will I ever forgive you?
Hate, you see, has destroyed me.
Leaving behind fragments, shattered and beyond control.
Perhaps I am the problem, as you made me believe, An unsolvable puzzle, unable to perceive.

Yet now I find solace, for happiness is mine to claim, If I were enough, your gaze wouldn't love every other man.
But I am happy now, I don't care.
Love, you see, is sweet.

Ansh Rishi
Semester: 6th
BA English Honours

I'm tired of pretending

I'm tired of pretending I'm okay waiting
Waiting for something beautiful, something beautiful that I'll call You.

I'm not someone brave,
not brave enough to be dangled in the hold.
You see, I love you with all my heart, while you are pure gold.

I write sometimes, my muse I'd made you;
It comes at a price,
The price of being unable to express.
Express that maybe, just maybe I 'love' you.

While I watch you from afar I see, I see something, something beautiful
Something beautiful that does not need me.
Why does that crush me?

I'm just a boy, captivated by your.. gaze?
I gaze upon you a good while and realize,
Out of all the worldly things I possess,
You would hurt the most if somehow, lost.

So, even though I forbid myself, Forbid myself from this sweet pain.
I couldn't help it. I fell for you.
I want you, maybe love you. I'm uncertain,

But I'm tired, I'm tired of pretending,
Tired of pretending I'll wait for you,
So through the endless night I'll walk,
Uncertain if I will ever be enough for you.

Ansh Rishi
Semester: 6th
Course: BA English Honours

Forever

"If you're looking for forever,
I'll take the batteries out of my clocks,
So that we'll be stuck inside this moment as if the time
had really stopped.
I would tell you I love you every second, except, here
seconds do not exist.
So I'll say I love you with each breath, with each smile
and with each kiss. And when I die, you can crank your
watch, restart your clocks, begin the time. And know
that we were infinite in the moment that you were mine."

Anjaney Shahi

Semester: 6th

Course: BA History Honours

At 22

At 22, who knew it would show on my skin? when my skin should've been smooth and bright, it is weathered and worn from the storms life.

Traumas, fear hardships, sickness, and sleepless nights reflect their tales onto my face. Instead of youthful radiance, my skin reflects the battles fought and scars earned.

Each line and mark tells of a journey through darkness, leaving my skin a testament to resilience in the face of adversity.

Oh, my love! I know you don't want to keep up with me anymore since touching me does not satisfy you anymore.

Trust me I will love you no matter what. I will love you till my last breath.

But today you may leave and start it over because you deserve it all, you deserve not to touch the scars and enjoy all the good.

Afreen Bashir

Semester: 6th

Course: BA English Honours

SORE ACHE

Vintage décor hanging on the wall,
In the warmth of soft and cold winds of fall.
She brews herself a cup of coffee... losing herself in his memories,
She looks at herself and the time passed by... sitting beneath the closed skies.
Memories of those times clearer than any crystal could ever be,
Running her fingers across a box that was somewhat strangely sealed.
She opened the lock of the box, with a click a storm flooded out,
Memories of her lover choked her eyes... while she quietly shrieked a shout.
That box was tinted in the shades of her demise,
The red splattered wasn't merely a color but the blood of her dead love in disguise.
A love that died in the silence of his farewell, a love weaker than a necklace of
beads,
A love was illusionary, a love for which my ink still bleeds...

Mansi Mishra

Semester: 2nd

Course: BA Political-science Honours

A Woman's Tale

In the heart of every woman, a story unfolds,
Of strength and grace a tales untold.
A mother's love, so pure and true,
Guiding her children in all they do.
A daughter, a sister, a friend so dear,
With every smile, she erases fear.
In success or as a homemaker, she shines bright,
Balancing life's challenges, with all her might.
Let's honor her grace,
As she is the heartbeat of every place.
A woman is more than just a name,
She is the flame that fuels life's game.
To every woman, near and far,
You are loved for who you are.

Titisha Samanta

Semester: 6th

Course: BA English Honours

A soldier's promise: Love's tricolor embrace

In twilight's embrace, a tale unfolds,
A soldier's promise, a love untold.
He vowed to return with stories to share,
Whispers of battles, moments to spare.
They dreamt of nights entwined in laughter,
But fate, relentless, had its own chapter.
Across distant lands, he fought with might,
A guardian of peace, a soldier in the fight.
Promises woven in letters, inked with desire,
Her heart clung to hope, fueled by a sacred fire.
The day arrived, he returned at last,
But draped in a shroud, a shadow cast.
His body adorned in the tricolor's grace,
Love's symphony silenced, a poignant embrace.
In grief's silence, she held his name,
A love unfulfilled, forever aflame.
As the wind whispered tales of sacrifice,
Their love endured, a poignant paradise.
In every sunset, in every dawn,
His memory lingered, eternally drawn.
Through the echoes of a love profound,
She found strength, a resilient rebound.
For in the tears that silently fell,
His spirit lingered, an eternal farewell.

Titisha Samanta

Semester: 6th

Course: BA English Honours

Eternal Vows: Love's Serenade under the Stars

Under this moonlit sky of love's embrace.
Where rivers whisper tales at waters' grace.
And gentle breezes weave a tender spell,
I declare my boundless love, can't you tell?

In depths of your eyes, a story that resides,
It blurs the world, all else it derides.
My gaze remains locked, unfaltering true,
Drawn endlessly, only to gaze upon you.

Pulling you closer, I hold your hands so tight,
And i promise you tonight that our love will take its flight.
More than myself, I have loved you true,
Promise to be yours, forever in view.

Under this radiant star-strewn dome,
I vow never to be far from home.
On this night so bright, something's in the air,
Lost in love's melody, we become a pair.

I pledge to stay not only just by your side,
But ahead of you in love's endless ride.
Boundless and strong, our connection sealed,
Our love is unbreakable and unconcealed.

An open sky filled with stars above,
I'm ready for the journey of endless love.
A promise to cherish, through every tomorrow,
Our bond, unyielding and erasing all the sorrow.

In this tale of love, beyond time's decree,
I vowed, "I'll forever be yours", just see.
Never to part, in this lifelong ballet,
Together, we'll stand, come what may.

Never shall our bond falter or fade away,
Together and forever, our love will stay.

Titisha Samanta

Semester: 6th

Course: BA English Honours

She is asking for it

Once a person said , if they are going to go out with these dresses, then they are asking for it, or they are responsible for the consequences. let me state one thing very clearly, from 8 months old infant to 60 years old women all are getting raped, are they too asking for it, or they too are not wearing decent dresses? Are the diapers making the culprit get attracted towards them? we live in a patriarchal society we get it ,but at least don't make it that obvious. whenever, a woman or a girl gets raped, news stories are always centered around the victim ,That girl of ,That age wearing those kind of clothes, at that time ,at that area was doing that. why don't we say this boy of this age of this locality with this disgusting mindset had audacity to commit such a crime at such a place? Why to victimize the victim, why not let them be warriors? We don't need to do much; we just need to provide the same respect, some more courage, a helping hand and few gentle words. For instance, "you know their daughter got raped , now who's going to Marry her?" First of all ,no auntie, she didn't get raped, someone raped her , you must know the importance of subject and object in a sentence. She didn't ask someone to rape her; someone without her consent forcefully raped her, and he can be your son also. Just for the sake of your son's or your family's fake reputation don't just play with a girl's dignity, her pride, her self esteem. It takes weeks or may be months to heal from physical wounds but inner scars take a damn whole lifetime and still don't get healed . When you can't heal someone's wounds, at least don't shatter their soul.

Swara

Semester: 2nd

Course: BA History Honours

Rain of blood

Voices bleeding from my eyes
They abandoned me and went on a quest to survive.
conscious poisoned my soul and jeopardised the sanctity of my life.

Gazing at the mirror from the window of an eye
I was just there, but now where am I?
Mirror laughs at me and says, "I am living a lie."
I laugh back and smile.
Though my soul is dead
Now that I am just a piece of flesh,
I'm still smiling while you cry.

Raghubir Pal
Semester: 4th
Course: English Honours

Thinking about thinking (Anvishiki)

Once upon a time there was a little boy in a small town he was dying to know : why he thinks as he thinks, or every human being thinks the same way? are his thoughts his own? Why does mind afraid of being empty?.He spent every day trying to think of nothing but every second something comes to his mind. He becomes disheartened and leaves his home, and sets out on a journey to know "why he thinks as he thinks", When he eat the fruits he tries not to remember the taste ,When he sees the clouds tries not to miss the rain, he tried not to know anything, why we humans are compelled to speak! isn't that's a burden "when you need to express yourself?" .The boy continued to ask these questions to himself and went to the sea, asked himself "whether it's the end or the beginning of it",

asking myself?

why!

do i have answers!

why do i need answers?

what would i do if i know all the answers?

Are there any answers!"

boy drowned in the sea.

Raghubir Pal

Semester: 4th

Course: English Honours

Rainbow

One day I saw a rainbow,
It twinkled my eyes,
My heartbeats climbed the colourful stairs,
Weather sprinkled the golden shade all over,
I heard the violins It seemed whole world turned into a stage,
I saw glittering smiles,
Bird's eyes met my gaze,
I whispered the secret in the ears of butterflies
They giggled and flew away,
Leaves rustled to start a song,
I swirled my body while watching the sky,
Soon the music held my hands,
Took me to the castle of dreams,
I began to reside there,
Left cold place of hills,
Sang “magnificent” with city buildings
Got dissolved in consumed daily routine
I danced for days in trance,
Till i noticed the colors of rainbow,
Which started fading,
To fill the cracks in painting
I picked brush of care,
And sowed dreams there,
Storms of time sympathised little hopes,
I danced with the beats of wisdom in air, Seeing twinkling eyes,
romance again revived The castle I drew got the light of stars.
Beast held the beauty there,
And muttered some magic words in ears,
That is the , First time I saw a queen in making

Dr. Neha Atri
Assistant Professor
Department of Economics

STAFF COUNCIL COMMITTEE

**Academic Development
Committee**

Admission Committee

Examination Committee

Maintenance Committee

STAFF COUNCIL COMMITTEE

**Student Welfare
Committee**

**Student Advisory
Committee**

Magazine Committee

Purchase Committee

STAFF COUNCIL COMMITTEE

Sports Committee

Library Committee

STATUTORY COMMITTEE

North East Committee

**Scrape and E Waste
Committee**

STATUTORY COMMITTEE

**G 20 Presidency
Committee**

**E-News Letter
Committee**

Yuva

Annual Report Team

INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

IQAC

NON-TEACHING STAFF

Non-Teaching Staff

2024

हिन्दी विभाग

संपादक

डॉ. राज कुमार शर्मा

छात्र संपादक

आयुषी कुमावत

मानसी सिंह

अनुक्रम

संपादक की कलम से...	डॉ. राज कुमार शर्मा	3
छात्र संपादिका	आयुषी कुमावत	4
छात्र संपादिका	मानसी सिंह	5
अपनी जड़ों को सींचते रहना	डॉ. हरनेक सिंह गिल	6
राजनीति में संतवाद	डॉ. हरदीप कौर	7
उच्चशिक्षा में नैतिकता	डॉ. राज कुमार शर्मा	10
मैं खुद से रिहा हो जाऊँ	डॉ. नेहा अत्री	12
स्त्री	प्रीति कुमारी	13
वक्त की तलाश कर	राजन कुमार	14
फिर एक मुलाकात बाकी है	जयदेव	15
मैं ही हूँ	सुनील सूर्यवंशी	16
फरिश्ते का रूप- मेरे प्यारे पापा	आयुषी कुमावत	17
मेरी प्रिय	मानसी सिंह	18
अपने आज में खुश रहो	सोनी सिंह	19
घर से शहर वापसी	रशिक	20
चाँद सी किस्मत	यशस्वी पाठक	21
सिगरेट और कॉफी	टीना दुर्गानी	22

संपादक की कलम से...

मनुष्य ईश्वर की सर्वश्रेष्ठ कृति है, जो जीवन पर्यंत प्रकृति और परिवेश से नवीन भाव-विचार ग्रहण कर अपनी कल्पना शक्ति और वैचारिकी को समृद्ध करता है। यही कल्पना और वैचारिक शक्ति उसके अन्तस् को झकझोरने का काम करती है। इसी वैचारिक शक्ति के ही फलस्वरूप मानव अपनी परंपरा और नियमों को निरंतर प्रशंसांकित और मूल्यांकित करता है जिससे नवीनता का सृजन होता है।

सृजनधर्मिता मनुष्य के उदात्त गुणों में से एक है जो व्यक्ति से समष्टि की तरफ उन्मुख करती है। रचनाकार उदात्त मानवीय मूल्यों से अनुप्राणित होकर चराचर जगत को एक परिवार के रूप में समेकित कर समाज के चहुँमुखी विकास की वकालत करता है। समाज का निरंतर विकास ही उसकी रचनाओं का लक्ष्य होता है।

शिक्षण संस्थानों का उद्देश्य मात्र किताबी ज्ञान देना नहीं है, बल्कि एक ऐसा वातावरण तैयार करना होता है जिसमें विद्यार्थियों का समग्र विकास हो सके। विद्यार्थी को ऐसा माहौल दिया जाए कि वह अपने आपका सर्वांगीण विकास कर सके। इसी उद्देश्य को दृष्टिगत रखते हुए विगत वर्षों की भाँति इस वर्ष भी महाविद्यालय की बहुभाषिक पत्रिका 'सुरलोक' प्रकाशित हो रही है जिसमें विद्यार्थियों ने लेखन से लेकर सम्पादन कार्य में अपने सृजनधर्मिता का अति उत्साह पूर्वक परिचय दिया है, नवीन दृष्टि से विभिन्न मुद्दों पर अपनी पारखी नजरें फेरी हैं, जिसके लिए वे सब साधुवाद के पात्र हैं। मैं आशा करता हूँ कि आप आगे भी इस पत्रिका से जुड़कर अपनी नैसर्गिक सृजन क्षमता का विकास करते रहेंगे।

यदि इस पत्रिका में किसी भी प्रकार की त्रुटि रह गयी हो तो आप सुधीजन अवश्य अवगत कराएँ जिसे यथा संभव दूर करने का प्रयास किया जाएगा।

—डॉ. राज कुमार शर्मा
सहायक आचार्य
हिंदी विभाग

छात्र संपादिका

नमस्कार पाठकों,

श्री गुरु नानक देव खालसा कॉलेज के सच्चाई और आत्म- भावनाओं के दीपकों में विश्वास और आगे बढ़ाने की रोशनी जलाने वाली महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' के हिंदी अंक में आप सभी का स्वागत करती हूँ।

महाविद्यालय सभी विद्यार्थियों को एक ऐसा मंच उपलब्ध करवाता है जहाँ विद्यार्थी का कौशल विकास अवश्य ही सम्भव है लेकिन व्यक्ति इन अवसरों को अनदेखा कर देता है, इस पत्रिका के हिंदी अंक में छात्र-संपादिका बनने का अवसर मेरे सामने बहुत कुछ सीखने की जिज्ञासा और कौशल के विकास को लेकर आया है।

मेरे लिए यह अवसर थोड़ा मुश्किल था क्योंकि मैं बहुत से विषयों और संपादकीय कार्य के बारे में नहीं जानती थी परंतु डॉ. राज कुमार शर्मा सर के मार्गदर्शन और सहयोग ने मुझे बहुत कुछ सिखाया और सहयोगी मानसी सिंह ने सहयोग किया। जिससे यह कार्य सुचारु रूप से संपन्न हो सका। हर चुनौती एक नवीन संभावना को जन्म देती है, जो हमें अपने सीमित ज्ञान को अपार करने का अवसर देती है। इस कार्य ने मुझे बहुत कुछ सिखाया और अपने कौशल के विकास को बढ़ाने में सहयोग दिया। इस प्रकार के मार्गदर्शन और सहयोग से आगे बढ़ने का रास्ता बना और कार्य की सम्भावना बढ़ी।

कॉलेज के सभी छात्र-छात्राओं की हिंदी में अभिव्यक्ति, संप्रेषण एवं साहित्यिक अभिरुचि को सफल बनाने के लिए 'सुरलोक' पत्रिका सभी को एक खुला मंच प्रदान करती है। जहाँ पर विद्यार्थी अपनी भावनाओं को अभिव्यक्त कर खुद को आत्म-विश्वासी और गौरवान्वित महसूस करता है। हिंदी संस्करण में संकलित सभी रचनाओं की मैं हृदय की गहराई से प्रशंसा करती हूँ।

मुझे पूर्ण विश्वास है कि सच्चाई और आत्म-भावनाओं के दीपकों में विश्वास और आगे बढ़ाने की रोशनी जलाने वाली महाविद्यालय पत्रिका 'सुरलोक' अपने बहुआयामी दायित्व में पूर्णरूपेण सफल होगी।

हमारी कोशिश
पत्रिका की सफलता
मेरी शुभकामनाएँ

—आयुषी कुमावत
छात्र संपादिका

वैचारिक धरातल पर...

प्रत्येक वर्ष की भांति इस वर्ष भी महाविद्यालय की बहुभाषिक पत्रिका सुरलोक प्रकाशित होने जा रही है। जिसमें विद्यार्थियों की कृति व्यक्तित्व को स्थान दिया जाता है। यह प्रतिष्ठित माध्यम विद्यार्थियों को एक मार्गदर्शन प्रदान करता है। यह विद्यार्थियों को सशक्त बनने का और साथ ही स्वतंत्र स्थान का अवसर देता है क्योंकि यह प्राथमिक रूप से छात्रों द्वारा सृजित व संपादित पत्रिका है जो कि शिक्षकों की परामर्श मंडली के मार्गदर्शन में संपादकीय योग्यता व कौशल को कम से कम समय में विकसित करने और हमें इस पत्रिका के संपादकीय कार्य को सफल करने में सहायता प्रदान करती है।

व्यक्ति के द्वारा प्रत्येक कार्य तभी सफल होता जब उस कार्य में व्यक्ति की पूर्ण मेहनत हो, परिश्रमी व्यक्ति कभी आलसी नहीं होता, वह सदैव अपने उत्तम विचारों से स्वयं के साथ समाज को भी प्रतिष्ठापित करता है। व्यक्ति की पहचान न सिर्फ उसकी वेशभूषा के आधार पर बल्कि वैचारिकी के आधार पर भी मूल्यांकन होता है। यही वैचारिकी रचनात्मक क्षमता को जन्म देती है।

यदि व्यक्ति का व्यवहार कटु होगा तो निश्चय ही उसके विचार भी कटुतापूर्ण होंगे इसलिए अपने व्यवहार को सदैव उत्तम और शालीन रखना चाहिए क्योंकि शिष्ट विचारधारा ही व्यक्ति और समाज के स्नेह का पात्र होता है अर्थात् व्यक्ति को अपने व्यवहार में सदैव शालीनता का भाव रखना चाहिए, क्योंकि अशिष्ट विचार, व्यक्ति को सदैव समाज में पतित करते हैं और साथ ही व्यक्ति के मार्ग में बाधा की दीवार बनते हैं। प्रस्तुत पत्रिका में भी ऐसे ही शिष्ट विचारों को स्थान दिया गया है, आशा करती हूँ कि संकलित सभी रचनाएं पाठक वर्ग को प्रिय लगेंगी।

—मानसी सिंह
छात्र संपादिका

अपनी जड़ों को सींचते रहना

अपनी जड़ों को सींचते रहना
अपनी जड़ों को सींचते रहना
हजारों साल का ज्ञान यही परिणाम देता है ।
ये गगनचुम्बी पेड़, ये फलों से लदी हरी-भरी डालियाँ
तरह-तरह के मन भावन फूलों से
मुस्कराती खिलखिलाती क्यारियाँ,
ये सुबह शाम चिड़ियों का चहचहाना और
रंगबिरंगी तितलियों की ऊंची-ऊँची उड़ान
बस एक ही पाठ पढ़ाती हम सबको
अपनी जड़ों को सींचते रहना!
अपनी जड़ों को सींचते रहना!!
तनिक ध्यान से देखो
गहरी-गहरी मजबूत जड़ों वाले पेड़,
छोटी-बड़ी आँधियों से धराशायी नहीं होते,
दूसरी ओर यह रूखा-सूखा अकड़कर खड़ा अशोभनीय टूट
हम सबको एक ही पाठ पढ़ाता है
अपनी जड़ों को सींचते रहना!
अपनी जड़ों को सींचते रहना!!
चप्पे-पेचप्पे की हरियाली,
सूखी बंजर धरती की सूरत अटमैली-मटमैली
सचमुच! हम सबको एक ही पाठ पढ़ाती है
अपनी जड़ों को सींचते रहना!
अपनी जड़ों को सींचते रहना!

—डॉ. हरनेक सिंह गिल

राजनीति में संतवाद

एक सच्चा सन्त अपने परिवेश की अवहेलना नहीं करता, उसका अपने सामाजिक परिवेश के साथ घनिष्ठ सम्बन्ध होता है। वह सामाजिक उतार-चढ़ावों, उसके द्वंद्वों आदि को समझता है। उसकी वाणी, उसकी लेखनी और उसके कार्य समाज का प्रतिनिधित्व करते हैं या यूँ कहा जा सकता है कि वह कभी भी समाज की उपेक्षा नहीं करता। उसका रिश्ता उसके आध्यात्मिक कर्म से भी होता है लेकिन इस कर्म के साथ-साथ उसकी दृष्टि बड़ी ही व्यापक होती है, उसकी साधना का स्वरूप लोक-कल्याणकारी होता है, उसकी विरक्ति में लोक त्याग की अपेक्षा लोक-ग्रहण की भावना होती है। वह साधना करते हुए सामाजिक जीवन को सुखमय बनाकर जीने की राह दिखाता है। आचरण की दृष्टि से समाज में दो प्रकार के व्यक्ति होते हैं।

(1) सन्त या सज्जन (2) असन्त या दुर्जन। सज्जन या सन्त की अनेक विशेषताएं होती हैं जैसे निर्विकारता, सरलता, क्षमा शीलता सहानुभूतिशीलता आदि। इसके विपरीत दुर्जन लोग अकारण द्वेषी, अपकारी, परदोषदर्शी, निर्दय, कपटी, कटुभाषी आदि होते हैं। दुर्जनों को अपने आचरण के परिमार्जन के लिए सज्जनों की संगति प्राप्त करनी चाहिए तभी समाज में मानवतावादी धर्म स्थापित हो सकता है या मानवतावाद लाया जा सकता है।

समाज के अंतर्गत जो अनेक प्रकार के व्यवहारगत और मानसिक विकार व्याप्त हैं, उसको निर्मूल करके आदर्श समाज और आदर्श मानव की संकल्पना और संस्थापना ही सन्त का धर्म होता है। अपनी इसी कर्म की साकारता के लिये वह सामाजिक विसंगतियों पर बड़ा तीव्र और तीखा प्रहार करता है। मानवता के मार्ग में बाधक समाज में व्याप्त राजनैतिक अत्याचार, सामाजिक अत्याचार, धार्मिक आडंबर, आर्थिक विपन्नता, सांस्कृतिक दौर्बल्य आदि पर अपनी तीखी प्रतिक्रिया व्यक्त करते हुए आदर्श पद पर चलने की प्रेरणा देता है।

वस्तुतः सन्तों की समाज के प्रति आक्रामक वृत्ति में ही उनकी समाजगत संकल्पना निहित होती है। समाज के प्रति आक्रामक वृत्ति का सीधा सम्बन्ध समाज की राजनीति के साथ होता है अर्थात् जैसा राजा वैसी प्रजा। जैसी राजनीति, वैसी वहाँ की समाज व्यवस्था या शासन व्यवस्था। या यूँ कहा जा सकता है कि सन्त का सम्बन्ध राजनीति के साथ अपने आप ही जुड़ जाता है। राजनीति ही किसी समाज को बनाती और बिगाड़ती है।

राजनीति वह केन्द्रीय तत्व है जो समस्त जीवन और जगत को प्रभावित करता है चाहे कोई सन्यासी हो, चाहे अनुरागी, चाहे गृहस्थी कोई भी अपने युग की राजनीतिक व्यवस्था से बिना अभिभूत हुए बच नहीं पाया है।

अगर हम मध्यकाल की बात करें तो इस काल में अनेक सन्त हुए हैं जैसे कबीरदास, धन्नी धर्मदास, तुलसीदास आदि। इन सन्तों का क्षेत्र उपासना का क्षेत्र था, उन्हें राजनीतिक सन्दर्भों से कुछ लेना-देना नहीं था, फिर भी ये राजसत्ता तथा व्यवस्था से अभिभूत हुए बिना नहीं रह सके। राजनैतिक परिवेश आनायास ही इनकी वाणी में शब्दकार हुआ है।

कबीर वर्ण विहीन समाज का स्वप्न देखते हैं तो तुलसी राम राज्य की परिकल्पना करते हैं। नानक कुरीतियों, अत्याचारियों के प्रति विद्रोह का स्वर बुलन्द करते हैं, तो सूरदास के कृष्ण भी अपने मनुष्य रूप में अन्याय के पूर्ण विरोधी-चरित्र हैं। यह काल राजाओं का था जिसमें राजा और सन्तों की विशेष भूमिका होती थी। दोनों के मन में जनहित सर्वोपरि था।

सिख धर्म के गुरु जो कि मध्यकाल में संत के रूप में समादृत थे उनको भी इस विषय से विस्मृत नहीं किया जा सकता। सिख धारा कदाचित भारतीय अध्यात्म जगत में एक मात्र ऐसी धारा है, जिसने अध्यात्म के साथ-साथ राजनीति और समाज से भी अपने सरोकार जोड़ कर रखे। इस धारा ने आदिग्रंथ और दशमग्रंथ के रूप में जहाँ आध्यात्मिकता का ज्ञान प्रसारित किया, वहीं गुरु अर्जुन देव तथा गुरु तेग बहादुर जैसी त्यागशील आत्माएँ दीं, जिन्होंने समाज के लिये राजनीति की सूली पर चढ़कर अपने युग में उच्च मानवीय मूल्यों की रक्षा की तथा गुरु गोबिंद सिंह जैसे लोकनायक दिये जिन्होंने सन्त सिपाही के रूप में आत्महीनता ग्रस्त निष्प्राण लोगों में आत्मविश्वास का संचार किया। इस प्रकार सिख गुरुओं के चरित्र ने अपने समूचे युग को गहराई तक प्रभावित किया।

नामधारियों के गुरु, सन्त राम सिंह जी के जीवन प्रसंग को भी नहीं भुलाया जा सकता। उन्होंने एक सन्त होते हुए भी देश की राजनीति में सक्रिय भूमिका निभाई। ब्रिटिश हुकूमत के खिलाफ 12 अप्रैल 1857 ई. को असहयोग आन्दोलन का प्रथम बिगुल बजाया। अपने अनुयायियों में स्वाधीनता की चिंगारी जागृत की और विदेशी शासकों के सम्मुख घुटने टेकने से साफ इन्कार कर दिया। अंग्रेजों ने उन्हें बन्दी बना लिया और रंगून ले गये। इसके पश्चात उन्हें बर्मा के मारगोई नामक स्थान पर ले जाकर रखा। अन्त में वह हिन्दुस्तान की आजादी की लड़ाई में देश के लिये कुर्बान हो गये।

किन्तु यदि हम वर्तमान समय की बात करें तो सन्त और शासक दोनों ही अपने मार्ग से भटकते हुए नजर आते हैं। सन्त का काम राजनीति में प्रवेश कर समाज को सही रास्ते पर लाना था किन्तु आज का सन्त भी भ्रष्टाचार की जाल में फंसता नजर आता है। पहले सन्त की दृष्टि बहुत व्यापक होती थी, उसका आचरण और व्यवहार सात्विक होता था जो समाज का मार्गदर्शन करता था। सन्तों की वाणी को आमजन पत्थर की लकीर मानता था, उनके वाक्यों में सूक्तियाँ हुआ करती थीं जो समाज के लिये एक उच्च आदर्श प्रस्तुत करती थी। सन्तों को समाज में आदर की दृष्टि से देखा जाता था। उनके प्रति समाज के लोगों की गहरी आस्था होती थी।

वर्तमान में सन्त समाज भी राजनीति से अछूता नहीं रहा है। उसने भी राजनीति में अपनी पैठ बना ली है। आज कई राजनीतिक दलों के सांसद, साधू-समाज के लोग भी हैं। आज स्वस्थ राजनीति का अभाव नजर आता है। राजनेता अपने वैयक्तिक हितों की खातिर अन्य राजनैतिक दलों पर मनगढ़ंत आरोप लगाते हैं। पहले के नेता राजनीति से सन्यास लेते थे लेकिन अब राजनीति में ही संन्यासी आ गये हैं। इनमें से कुछ सन्त ऐसे भी हैं जो राजनीति से दूर रहना चाहते हैं, किन्तु वर्तमान राजनैतिक व्यवस्था उन्हें अपनी ओर खींच लाती है। यहाँ तक कि कई राजनैतिक दलों को इस बात का डर सताता रहता है कि सन्त समाज हमारे विरुद्ध न हो जाये। अपवाद स्वरूप कुछ एक सन्त अच्छा कार्य करना भी चाहते हैं तो आज की राज्य-व्यवस्था उन्हें सतपथ से डिगाने में कोई कसर नहीं छोड़ती। साम्प्रदायिक कह कर सन्त के कार्य की निन्दा कर दी जाती है। कुछ एक को छोड़कर अधिकांश की जीवन शैली सदाचारी नहीं है।

आज का सन्त पदार्थवादी ज्यादा हो गया है। पहले लालच व स्वार्थ की भावना नहीं थी। उसका एक मात्र लक्ष्य जन-कल्याण करना ही था। धार्मिक स्थानों के आस-पास उनका स्थान निश्चित कर दिया जाता था, जहाँ पर बैठ कर वो अपने प्रवचन देते थे या फिर पैदल इधर-उधर घूम-घूम कर लोगों को ज्ञान देते थे किन्तु आज कल के सन्त व्यावसायिक हो गये हैं और इनका व्यवसाय नगरों और महानगरों के साथ-साथ विदेशों में भी चलता है। आधुनिक सन्त श्री राजेन्द्र मुनि ने कहा है कि – “महापुरुष बिना किसी भेदभाव के पूरी मानवजाति के कल्याण के लिये

प्रयासत रहे हैं। उन्हीं का विचार है कि साधुता भी सुविधाओं की दास बन रही है।" इसलिये यह निरन्तर लोगों की आस्था और विश्वास को खो रहे हैं। सन्त का वेष धारण कर लेने से ही कोई सन्त नहीं बन जाता किन्तु आज के अधिकांश सन्त राजनीति में प्रवेश कर बहुरूपिये बनते हैं, समाज से धोखा करते हैं, अपनी इज्जत (आचरण) गिराते हैं और साधु समाज की गरिमा को भी ठेस पहुंचाते हैं। इनके पीछे लाखों लोगों की आस्था होती है, यदि यह कोई गलत कार्य करते हैं तो सभी भक्त इनसे मुंह मोड़ लेते हैं। इसलिए अधिकांश लोगों का कहना है कि संन्तो को राजनीति में प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष रूप से प्रवेश ही नहीं करना चाहिये। यद्यपि संतों को राजनीति में प्रवेश करने पर कोई निषेध नहीं है लेकिन जब वो राजनीति में आकर अपना स्वार्थ साधने लगते हैं, समाज कल्याण को छोड़ अपने हित की चिंता करते हैं और इस कोशिश में लगे रहते हैं कि जल्दी से जल्दी उन्हें या उनके सहयोगियों को टिकट मिल जाये, तो ऐसे में संतों या साधुओं का राजनीति में आना अत्यन्त सोचनीय लगता है।

कई धार्मिक संगठनों ने राष्ट्रीय दलों पर अंकुश भी लगाया है। कुछ एक महन्त या महाराज किस्म के साधु आज राजनेता के पद पर सुशोभित होते भी नजर आते हैं। कुछ एक नामी-गिरामी साधु महात्मा तो अप्रत्यक्ष रूप से सरकार पर दबाव बनाते हैं जो लोकहित में नहीं है। मुझे तो ऐसा लगता है कि आज साधुओं का ही राजनीतिकरण हो गया है।

—डॉ हरदीप कौर
सहायक आचार्य
हिंदी विभाग

उच्च शिक्षा में नैतिकता

‘शिक्षा’ शब्द का निर्माण संस्कृत के ‘शिक्ष्’ धातु से हुआ है जिसका शाब्दिक अर्थ है विद्या ग्रहण करना। ‘शिक्षा’ के लिए समानार्थी शब्द ‘विद्या’ का भी प्रयोग किया जाता है जो संस्कृत के विद धातु से बना है जो कि ज्ञान पाने के अर्थ में व्यवहृत किया जाता है। विद्या का स्वरूप निर्धारण करते हुए श्री विष्णुपुराण में कहा गया है कि—

तत्कर्म यन्न बन्धाय सा विद्या या विमुक्तये ।
आयासायापरं कर्म विद्याऽन्या शिल्पनैपुणम ॥

अर्थात्— कर्म वही है जो बन्धन में न बाँधे । विद्या वही है जो मुक्त करे। अन्य सभी कर्म निरर्थक क्रिया तथा अन्य सभी अध्ययन केवल कारीगरी मात्र है। गीता में भगवान श्री कृष्ण के इस कथन — ‘अध्यात्म विद्यानाम’ से भी कहीं न कहीं उक्त बात का ही समर्थन मिलता है।

शिक्षा जीवंत पर्यंत चलने वाली प्रक्रिया है। जो मनुष्य की समग्र ज्ञान चक्षु को जागृत कर सम्पूर्ण विकास के लिए आवश्यक है। शिक्षा ही वह तत्व है जिसके द्वारा व्यक्ति विविध प्रकार के ग्राह्य और त्याज्य वस्तुओं के बीच सामंजस्य बैठाकर अच्छी बातों को आत्मसात करता है। ज्ञान — विज्ञान के द्वारा ही हम परिपक्व होते हैं, प्राणी जगत, सामाजिक एवं राष्ट्रीय महत्व के विषयों को समझते हैं तथा उसके विकास में महती भूमिका का निर्वहन करते हैं। शिक्षा के महत्व को स्पष्ट करते हुए ‘नीतिशतक’ में ‘भर्तृहरि’ ने लिखा है कि— साहित्य संगीत कला विहीनः, साक्षात् पशु पुच्छ विषाण हीनः।’ अर्थात्— साहित्य, संस्कृति और कला से विहीन मनुष्य सींग और पूँछ से हीन पशु के समान होता है, और मनुष्य इन समस्त तत्वों का पारखी तभी बन सकता है जब वह विद्या का अध्येता हो। हमारा जन्म सिर्फ सोने—जागने और पेट भरने के लिए नहीं हुआ है अपितु निज मन वचन तथा कर्म से ऐसे समरसतावादी संसार की रचना के निमित्त जिसमें हर प्राणी का समान अधिकार आदि हो।

शिक्षाविदों को चाहिए कि जब पाठ्यक्रम का निर्माण करें तो वह नैतिकता पर आधारित हो क्योंकि शिक्षा का उद्देश्य चरित्र निर्माण करना होता है। शिक्षा युग सापेक्ष होनी चाहिए, ऐसा देखने में आया है कि युग की गति और उसमें होने वाले परिवर्तन के साथ शिक्षा के स्वरूप और उद्देश्य में भी बदलाव आया है। भौतिकतावादी युग में विकास के खुलते नित नये द्वार शिक्षा और पाठ्यक्रम निर्माताओं के लिए बड़ी चुनौती बनकर उभरे हैं। वर्तमान समय के अनुरूप किस प्रकार से पुराने पाठ्यक्रमों को परिष्कृत और परिवर्तित किया जाए कि निर्मित होने वाली नवीन पाठ्यचर्या नैतिकता पूर्ण और वर्तमान व्यवस्था के अनुरूप हो। शिक्षा की एक महती भूमिका अपनी संस्कृति, सभ्यता, धर्म और इतिहास को बनाए रखना भी होता है, जिसके माध्यम से आने वाली पीढ़ियाँ राष्ट्र के गौरवशाली इतिहास और अतीत की खामियों से उपजी समस्याओं से रूबरू होती हैं तथा इनसे सीख लेते हुए आगे बढ़ती हैं।

शिक्षक, समाज और विद्यार्थियों के लिए आदर्श होता है, इसलिए उसे चाहिए कि, वर्तमान सामाजिक परिवर्तन को देखते हुए इस प्रकार का माहौल बनाए जिसमें अध्येता न सिर्फ किताबी ज्ञान से परिचित हो, अपितु देश—दुनिया में घट रही विभिन्न व्यवहारिक घटनाओं से सीख लेते हुए खुद का मार्ग प्रशस्त करने में दक्ष हो। यह तभी संभव हो पाएगा जब हमारी शिक्षा गुणवत्तापूर्ण नैतिक मूल्यों — आत्मसंयम, इन्द्रिनिग्रह, प्रलोभन की उपेक्षा, निःस्वार्थता इत्यादि पर आधारित होगी। जब इस प्रकार की शिक्षा व्यवस्था होगी तो निश्चित रूप से हमारा हर विद्यार्थी ‘वसुधैव

कटुम्बकम' की भावना से प्रेरित होकर देश ही नहीं बल्कि विदेशों की सुख-शान्ति समृद्धि की कामना करेगा। तब जाकर हमारी शिक्षा व्यवस्था इस सिद्धांत – 'एकः शब्दरू सम्यग्ज्ञातरू संप्रयुक्तरू स्वर्गे लोके च कामधुग भवति।' अर्थात्- कामधेनु बनकर सभी मनोगत भावनाओं को पूर्ण करने वाली तथा सुख, समृद्धि, शान्ति का संचय करने वाली होगी।

बढ़ते बाल अपराध और गिरते सामाजिक मूल्य यह सोचने के लिए विवश कर देते हैं कि वर्तमान शिक्षा प्रणाली में नैतिक मूल्यों को जोड़ा जाना समय सापेक्ष होगा। वेदों के अनुसार समस्त ज्ञान मनुष्य के अन्तस् में निहित होता है तथा मनोविज्ञान का मानना है कि आत्मा ज्ञान का स्वरूप है और ज्ञान आत्मा का प्रकाश। अतएव आत्मा के अनावरण से ही ज्ञान का प्रस्फुटन होता है। जैसा कि श्री अरविंद जी लिखते हैं- " मस्तिष्क को ऐसा कुछ नहीं सिखाया जा सकता जो जीव की आत्मा में सुप्त ज्ञान के रूप में पहले से ही गुप्त न हो।" कुछ इसी तरह से 'स्वामी विवेकानंद' भी अपने उद्गार व्यक्त करते हैं – " मनुष्य की अंतर्निहित पूर्णता को अभिव्यक्त करना ही शिक्षा है। ज्ञान मनुष्य में स्वभाव सिद्ध है कोई भी ज्ञान बाहर से नहीं आता सब अंदर ही है हम जो कहते हैं कि मनुष्य जानता है।" अतः शास्त्र संगत भाषा में कहें तो मनुष्य जो अविष्कार करता है वह अनावृत्त रूप में उसकी अंतरात्मा में निहित रहता है।

वस्तुतः ज्ञान के समस्त प्रकार- नैतिक, आध्यात्मिक और भौतिक मनुष्य की आत्मा में अप्रकाशित रूप में विद्यमान रहता है किन्तु जैसे – जैसे सीखने की प्रक्रिया बढ़ने लगती है वैसे – वैसे यह आवरण हटता जाता है। इस प्रकार ज्ञान की वृद्धि होती है। अतएव शिक्षा का उद्देश्य नए सिरे से निर्माण करना न होकर पूर्व में स्थित प्रसुप्त ज्ञान का जागरण करना है। इसी प्रक्रिया से नैतिक और चारित्रिक शिक्षा का विकास होता है। जैसा कि स्वामी विवेकानंद का कहना है – ' शिक्षा मनुष्य के भीतर निहित पूर्णता का विकास है, वह शिक्षा जो मनुष्य को जीवन संग्राम के उपयुक्त नहीं बना सकती, उसके चारित्रिक शक्ति का विकास नहीं कर सकती, उसके मन में परहित की भावना और शेर के समान साहस पैदा नहीं कर सकती क्या उसे शिक्षा का नाम दिया जा सकता है? सभी प्रकार की शिक्षा और अभ्यास का अंतिम उद्देश्य मनुष्य का विकास करना है। जिसके द्वारा मनुष्य के इच्छा शक्ति का प्रवाह और आविष्कार संयमित होकर फलदायी बन सके।'

आज विद्यार्थी भविष्य का नागरिक होगा इसलिए उसके जीवन में उच्च शिक्षा के साथ नैतिक मूल्यों का होना आवश्यक है क्योंकि नैतिक मूल्यों पर आधारित पाठ्यक्रम निश्चित तौर पर विद्यार्थियों के समक्ष उपस्थित विभिन्न सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, नैतिक और धार्मिक मुद्दों पर विमर्श करने के लिए नवीन बुद्धि विकसित करता है। विभिन्न प्रकार के ज्ञान और कौशल के द्वारा उच्च शिक्षा देश के विकास में महती भूमिका का निर्वहन करती है इसलिए भी नैतिकता पूर्ण होना अनिवार्य है।

—डॉ. राज कुमार शर्मा
सहायक आचार्य
हिंदी विभाग

मैं खुद से रिहा हो जाऊँ

चल पड़ूँ या ठहर जाऊँ,
इस अंतराल मे रहूँ या समय के परे हो जाऊँ,,
बोल दूँ सब जमाने को या बस चुप हो जाऊँ,
कर दूँ रोशन खुद को या अँधेरे का शागिर्द हो जाऊँ,
जकड लूँ खुद को नफरत की बेड़ियों में या फिर इश्क हो जाऊँ,
कर लूँ बंद दरवाजे अपने कमरे के या कहीं दूर निकल जाऊँ,
नाच लूँ चंद खुशियों पे या गम की सेज हो जाऊँ,
तिनके बीनकर बनालूँ घर सपनो का या फिर खानाबदोश हो जाऊँ,
ताकता रहूँ ऊंची पहाड़ियों को दूर से या चोटी पर उनकी पहुचकर एक ऊचाई हो जाऊँ,
पकडे रहूँ अपनी जमीन या फिर बेफिक्र पंछी हो जाऊँ,
करूँ इंतजार यार-ए-बंदगी का या फिर बेवफा हो जाऊँ,
लगालूँ गले दुश्मन को भी या बदले की सुलगती आग हो जाऊँ,
करूँ महसूस दर्द अपने और पराये का या फिर पत्थर हो जाऊँ,
चीख दूँ वादियों मे गूँज बनने को या आंसुओं में दबी आवाज हो जाऊँ,
तैरूँ हौंसले से लहरों के विपरीत या जीवनधारा संग बह जाऊँ,
करूँ कोई क्रान्ति रोज नयी या आम आदमी की जीवन शैली हो जाऊँ,
तोलूँ सब कुछ एक तराजू में या सही गलत के मायने बना जाऊँ,
स्वीकार कर लूँ अशांति को या फिर शान्ति का ढोंगी हो जाऊँ'
मूँद लूँ आँखें अपनी सच से या माया की जंजीरें तोड़ जाऊँ,
बन जाऊँ कोई मसीहा खुदा का या फिर हैवानी इंसान हो जाऊँ,
ओढ़ लूँ घर-गृहस्थी की चादर या कोई भटकता फकीर हो जाऊँ,
सीमित रहूँ दरिया तक या बहकर समंदर हो जाऊँ,
जीतने दूँ ख्वाहिशों को या हरा कर उन्हें खुद इक जीत हो जाऊँ,
आखिर क्या करूँ ऐसा,
की बस मैं खुद से रिहा हो जाऊँ,

—डॉ. नेहा अत्री
सहायक आचार्य
अर्थशास्त्र विभाग

स्त्री

“स्त्री अक्सर खामोश हो जाती है
जब अपनी उम्मीद खत्म होते देखती है
वास्तविकता से परे अपनी कल्पनाओं में जीती है
फिर एक दिन उसे ये समझा दिया जाता है
जो तुम सोच रही हो ऐसा कुछ भी नहीं है
सच और सपनों में बहुत फर्क होता है
कभी तो समझदारी रख लिया करो,
उसे हर बार टोक दिया जाता है
कब तक बचपना रखोगी, तुमसे तो ये उम्मीद नहीं है
वो सोचती है हर बार जब समझाया जाता है
कभी गुस्से से कभी प्यार से तो कभी डांट के
इसका मतलब वो हमेशा बेवकूफ ही रही है
जो इस पुरुष प्रधान समाज में अपनी भावनाओं को अनमोल मानती है
जबकि बात बस वास्तविक जीवन की होती है
सपनों और कल्पनाओं में जीने के लिए किसने कहा था?
क्यों लुटाना है प्यार अपना, भावनाएँ अपनी
क्यों बार बार टूटना है, खुद को आहत करने से बेहतर है खामोश हो जाना
बीते कल को ना याद करना आज से ना उम्मीद रखना
और ना आने वाले कल के लिए कोई सपना सजोना
बस अब खामोश सा हो जाना ही उचित है
और स्त्री अक्सर खामोश हो जाती है”

—प्रीति कुमारी
बी.ए. हिंदी विशेष (तृतीय वर्ष)

वक्त की तलाश कर

अंधकार से निकल कर
रोशनी से मुलाकात कर
वक्त की तलाश कर

बंद आँखों को खोल कर
आँखों में रोशनी भर कर
उलझनों को लपेट कर
मन को बांध कर
वक्त की तलाश कर

घर से निकल कर
बोझ को कंधे पे लाद कर
राहों में निकल कर
मंजिल की बात कर
वक्त की तलाश कर

राह न किसी का देख कर
खुद पर होंसला रख कर
माझी जैसा वार कर
वक्त का शिकार कर
वक्त की तलाश कर
वक्त की तलाश कर”

—राजन कुमार
बी.ए. हिंदी विशेष (तृतीय वर्ष)

फिर एक मुलाकात बाकी है

आज फिर आपकी कमी खलने लगी है,
मेरी सांस भी अब थमने लगी है।
मुझे तुमसे करनी कुछ बात बाकी है,
लगता है फिर एक मुलाकात बाकी है।

वो मुझसे अब क्यों रूठने लगे हैं,
मेरे सपने भी अब टूटने लगे हैं।
इंतजार की बस वो रात बाकी है,
लगता है फिर एक मुलाकात बाकी है।

मुझे बस आपकी आँखों को निहारना है,
चेहरे पर आती इन जुल्फों को संवारना है,
दिल में बस ये खुरापात बाकी है,
लगता है फिर एक मुलाकात बाकी है।

जब मैं पहली दफा मिलने को तरसता था,
हर ख्वाब में सिर्फ तुझे देखा करता था,
इस दफा मिलकर किस्मत को मात देना बाकी है,
लगता है फिर एक मुलाकात बाकी है।

तुम लगाओ गैर की मेहंदी ये हमें गंवारा नहीं ,
तुम न मिले हमें तो कोई हमारा नहीं ,
देना है तुम्हें मेरा साथ बाकी है,
लगता है फिर एक मुलाकात बाकी है।

—जयदेव

बी.ए हिंदी विशेष (तृतीय वर्ष)

मैं ही हूँ

“न गैरों से जंग है, न अपनों से बवाल है,
आस्तीन के सांप डस रहे हैं, बस यही मलाल है,
खेत—पोषक को भी पुराना—सा अफसोस है,
कितना लाल रंग बहा कहाँ, किसको कहाँ होश है,
कब थमे यह कारवाँ? कब रुके यह दास्ताँ?
कब घुटेगी हैवानियत, कब बनोगे तुम इंसान?
इस मिट्टी में बने हो तो, तुमसे यही सवाल है? बद्तर हर ख्वाइश में,
क्यों मां का आंचल लाल है?
मुझे किसी खादी का भी एतबार नहीं,
कैसे कहूँ तुम्हें, भारत मां से प्यार नहीं,
तुम ही में कहीं कलाम होंगे, तुम्हीं में हुंकारता हमारा हामिद,
बस फितरत अपनी बता भी दो,
करें नेस्तनाबूत या होंगे तुम शहीद”?

—सुनील सूर्यवंशी
बी.ए हिंदी विशेष (द्वितीय वर्ष)

फरिश्ते का रूप - मेरे प्यारे पापा

लिखने तो बैठ गई आज एक ऐसे फरिश्ते के बारे में
और शब्द ढूँढ रही हूँ जो, जाहिर कर सके उसके प्यार के बारे में,
तो वह फरिश्ता है, मेरे प्यारे पापा
जिन्होंने अपने से पहले दिया है, हमें प्यार
खुद की जरूरत को भूल गए और
हमारी जरूरतों को किया है, साकार

बचपन में कंधों पर घुमाया उन्होंने
उंगलियों को पकड़कर यूँ चलना सिखाया उन्होंने
एक खिलौना मांगने पर चार दिलाया उन्होंने
आगे बढ़ना है सिखाया उन्होंने
अपने हाथों से खाना खिलाया उन्होंने
हमेशा हथेलियों में रखते हुए
राजकुमारी—सा पोषकर जन्मत का दीदार दिखाया उन्होंने
जब हम हुए बड़े थोड़े, खुद की जरूरत याद नहीं रही उन्हें,
हमारे अच्छे और खुशहाली जीवन के लिए
वह शख्स सुबह से रात तक बस काम पर लगे रहे

स्कूल के लिए तैयार करते,
मां का घर में हाथ बंटाते,
स्कूल छोड़कर आते और
कमाने के लिए निकल जाते,
कभी आराम के लिए नहीं सोचा,
कभी काम में खाना भी समय से नहीं खाया,
कभी अपनी खुशियों के बारे में नहीं सोचा,
बस सोचा तो सिर्फ केवल हमारे लिए,
पापा कहते भी है कि तुम खुश हो तो वही मेरी खुशी है,
तो फिर यह क्या है ?

यह ही एक फरिश्ते का रूप है
ऐसे पलकों पर पाला है उन्होंने हमें
कि रखा है हमेशा छाँव में और खुद जलते रहे धूप में,
ऐसा नहीं हुआ कभी कि कोई ख्वाहिश बच रही हो,
जिनकी बेटे ऐसे फरिश्ते के पास पल रही हो !

धन्यवाद, आभार आपका पापा, मेरे जीवन में सभी तत्वों को देने के लिए

—आयुषी कुमावत
बी.ए हिंदी विशेष (द्वितीय वर्ष)

मेरी प्रिय

ये दास्ताँ है, उस साल की है
जब मैंने स्वयं को अकेला पाया,
मैं तंग हो चुकी थी ,सारे जंजाल से,
मैं रंग चुकी थी, रंगीन संसार में ,
इन हवाओं में अलग सी रुख थी,
इन धाराओं में अलग सा मौन था ,
इन फिजाओं में उसकी ही महक थी,
सिर्फ और सिर्फ उसकी ही चहक थी ,
आया एक मोड़,
ये फिजाएँ रूठ सी गईं,
धरती भी रूंध सी गईं,
हवाओं में कुछ खास न रहा ,
वो एक सवेरा तम हो गया,
मैं उठी, और देखा,
वो दुनिया से चल बसी,
वो मुझसे छिन गईं,
मेरी प्रिय अलार्म मेरी मैना

—मानसी सिंह
बी.ए. हिंदी विशेष (द्वितीय वर्ष)

अपने आज में खुश रहो

छोटी सी जिंदगी है, हर बात में खुश रहो ।
जो चेहरा पास ना हो, उसकी आवाज़ में खुश रहो ।
जो लौट के नहीं आने वाले, उसकी याद में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।

जो तुमसे नाराज हैं, उनके अंदाज में खुश रहो ।
जो तुम्हारे पास है, उसके साथ में खुश रहो ।
जो तुम्हारे साथ नहीं, उसके एहसास में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।

जब सुख तुम्हें मिले, अपने सुख में खुश रहो ।
जब दुःख तुम्हें मिले, सुख के इंतजार में खुश रहो ।
नफरत भले ही हो, प्यार के एहसास में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।

लोगों की सुंदरता और कमाई नहीं, उनकी अच्छाई में खुश रहो ।
अमीरी गरीबी नहीं, इंसानियत में खुश रहो ।
लालच फरेब में नहीं, अपनी मेहनत और लग्न में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।

लोग कुछ भी कहें, अपने मन से खुश रहो ।
छोटी सी जिंदगी है, हर बात में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।
कल किसने देखा है? अपने आज में खुश रहो ।

—सोनी सिंह

बी.ए विशेष हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार (द्वितीय वर्ष)

घर से शहर वापसी

कि घर से जब-जब वापस अपने शहर जाना होता है तब अलार्म से पहले ही आँख खुल जाती है। पैकिंग और माँ का दिया सारा सामान तो बैग में रात को ही अपनी जगह रखा जाता है..... पर एक बात का डर मुझे हमेशा लगा रहता है पता नहीं क्यों, कि कहीं कुछ जरूरी सामान घर न छूट जाए।

बस की टाइमिंग सुबह 4:00 होती है। सुबह जब माँ सुबह 3:30 बजे चाय और पराठे देती है तो खाने का कुछ मन नहीं करता है..... कुछ अजीब सा लगता है, शायद फिर से घर से दूर जाने की बैचैनी नहीं पता क्या होता है। फिर भी वो कह- कह कर एक पराठा खिला ही देती है कि “अरे लल्ला खा ले नहीं थका हारा जाकर कहाँ बनाएगा”। एक खास बात और कितने भी बड़े क्यों ना हो जाए... माँ-बाप हमेशा, जहाँ तक वह जा पाते हैं छोड़ने आते हैं। चाहे वह घर के नीचे ऑटो तक हो या बस स्टेशन तक या रेलवे स्टेशन तक।

तो सुबह 4:00 से 20 मिनट पहले हम सड़क पर चले जाते हैं सुबह के 4:00 बजे सड़क एकदम सुनसान पड़ी होती है.... कहीं दूर भोंकते कुत्तों की हल्की-हल्की आवाज आ रही होती है.... पास की दुकान पर लगे बिजली के मीटर में रीडिंग्स के बढ़ने की हल्की-हल्की आवाज साफ-साफ आ रही होती है। कभी-कभी कोई वाहन सड़क से निकलता तो दूर तक उसके जाने की आवाज आती..... सायययययययययययय।

थोड़ी देर बाद मम्मी “अरे लल्ला पढ़ाई तो है ही पर खाना टाइम पर बना कर खा लिया कर और क्या है।” मैं (थोड़ी चुप्पी के साथ) “अरे हाँ टाइम पर ही बना लेते हैं मम्मी तुम चिंता क्यों करती हो।”

फिर कुछ देर वही शांति वाला माहौल.....

कुछ देर बाद घड़ी देखी तो 4:54 हो रहे थे। पापा ने बोला ही था कि इस टाइम तक तो बस आ जाती है..... तभी दूर से आती बस के हॉर्न की आवाज.....टूँ टूँ टूँ टूँ टूँ.....

तभी पापा सामान वाला बैग उठाकर रोड क्रॉस करके दूसरी तरफ चले जाते हैं, इधर मैं अपने बैग को टाइट करके “चलो माँ मिलते हैं जल्दी और माँ से गले लग जाता हूँ”, और माँ इमोशनल होकर कहती है “भगवान सब ठीक रखें आराम से जा”।

फिर रोड क्रॉस करके पापा के पास जाता हूँ..... बस रुकती है और बस की सीढ़ियों पर चढ़ते टाइम मुंह से निकलता है.....!

पापा नमस्ते!

—रशिक

बी.ए विशेष हिंदी पत्रकारिता एवं
जनसंचार (द्वितीय वर्ष)

चाँद सी किस्मत

आखिर चाँद सी किस्मत किसने पाई?

जो, खुद की रोशनी ना हो कर भी, अपनी चाँदनी के लिए जाना जाए,
अनगिनत दाग-धब्बे होने पर भी, सबको अपनी सुंदरता से विस्मित कर जाए।
रोज बदलती छबीली अदाएं जब लोगों को सोलह कलाओं सी नजर आएं,
नाए-नाए रूप रोज धर कर भी, अपने शांत-भोले स्वभाव के लिए सराहा जाए !

हाँ, चाँद ही है ,जो सुन्दरता की उपमा में सबसे पहले आता है।
अपने नाम पे जानें कितने कसमें वादे कराता है ।।

जिसके दिखने मात्र से ईद मन जाए,
खुद टिमटिमाते तारों के बीच जो सबसे ऊँचा दर्जा पाए
कभी घंटो तक इंतजार कराए ,जब भी मन करे बादलों में छुप जाए
जिसके होने से पूनम सी शुभ बेला आए, ना आने पर
अमावस सा घोर अंधेरा छा जाए

और कौन है? जो अपनी कमियों के साथ इतनी खूबसूरती से आजकल कुबूला जाता है?
और एक चाँद है,जो निरंतर अपने कद्रदान बढ़ा रहा है !

इसलिए इच्छा है,
जब भी मिले, हमें मोहब्बत में चाँद सी किस्मत मिले!
चाँद से चाहने वालों सी सोहोबत मिले
लोग चाँद को जैसे चाहते हैं,वैसे वह मेरी कमियों के साथ मुझे सौहार्द स्वीकारें
कमियों को भी खूबियों की तरह मुसकुराहट से निहारें!!

इसलिए मान लेना कि तुम,
किसी से चाँद सी गहरी मोहब्बत में हो ,जब तुम्हें
उसकी कमियों से भी प्रेम करना आ जाए!!
जब भी मिले, हमें मोहब्बत में चाँद सी किस्मत मिले!

—यशस्वी पाठक
बी.ए प्रोग्राम (द्वितीय वर्ष)

सिगरेट और कॉफी

मैं तुम्हारी आँखों में सुकून ढूँढती,
तुम रात के अंधेरे में अपनी खुशियाँ संभालते ।
मैं तुम्हारी गाड़ी में तुम्हें देखती,
और तुम हमारी अंजान मंजिल के रास्ते को ढूँढते ।
तुम्हें दे तो दूँ अपना समय मैं,
पर क्या तुम्हें पाने का दिलासा है?

कोई नहीं तो तुम ही सही,
मन लगा रहे मेरा कहीं ।
तुम्हारी आँखों में,
मैं तुम्हारे साए में ।
सावन बीत गया,
तुम्हारे साथ होते हुए भी, तुम्हारे बिना ।

मेरा दिल एक किताब,
और तुम उस किताब के एक पन्ना
लिखूँ मैं रोज कहानियाँ,
वो प्यारे लम्हें,
हमारी खुशियाँ, वो गलियाँ ।

पर तुम तो हर दिन के आखिर में,
अपना दुःख धुएँ में उड़ा दोगे,
और मैं बस अपना कॉफी का कप लेकर,
तुम्हें याद किया करूँगी,
तुम्हारे इंतजार में रहूँगी ।

—टीना दुर्गानी
बी. ए अंग्रेजी विशेष (द्वितीय वर्ष)

NCC

NSS

Viksit Bharat

Azadi ka Amrit Mahotsav

**Rajbhasha Karyanvayan
Samiti**

CENTRE FOR INNOVATION AND INCUBATION

**CSRC – Corporate Social
Responsibility Cell**

**IIC – Industry Institute
Interaction Cell**

ACADEMIC SOCIETIES

**Asankh – The Mathematics
Society**

CIVIL

ACADEMIC SOCIETIES

**Encore – The English
Literary Society**

EnviSAGE

**Kalam – Punjabi Sahitya
Sabha**

**KIRT – The Economics and
Business Economics
Society**

ACADEMIC SOCIETIES

**MANTHAN – Hindi Sahitya
Sabha**

**VANAJ – The Commerce
Society**

**Virsa – The History
Society**

ART & CULTURE SOCIETIES

Bhangra

**Gidda – The Girl's Folk
Dance Society**

**IMPASTO – The Fine Art
Society**

MAGUS

ART & CULTURE SOCIETIES

MUSOC – The Music Society

NEPATHYA – The Dramatics Society

NZM – The Poetry Society (Trilingual)

PHOTOBUG – The Photography Society

ART & CULTURE SOCIETIES

**VEDANG – The Debating
and Quizzing Society**

CENTRAL SOCIETIES

**BISMAN – The Centre for
Human Values**

CERTATUS – MUN

CENTRAL SOCIETIES

Cyberclan – The IT Society

Aprampaar – The Divinity Society

ENACTUS – The Social Entrepreneurship Club

GIRLUP PREET

CENTRAL SOCIETIES

Placement Cell

Project S.E.V.A.

Samya – The Gender Sensitization Society

Social Media Cell

CENTRAL SOCIETIES

**SOFICA – Society of
Financial Literacy and
Consumer Awareness**

**UDYAMITA – The
Entrepreneurship Cell**

UMANG – The Enabling Unit

2024

संस्कृत विभागः

सम्पादकः

डॉ. धर्मेन्द्र कुमारः

छात्र-सम्पादकः

श्री हर्षः

विषयानुक्रमणिका

विषयाः	नाम	पृ०सं०
सम्पादकीयम्	डॉ० धर्मेन्द्र कुमारः	3
1. योग और स्वास्थ्य	राघव	1-3
2. शरीर में तीनों दोषों का स्थान	टी० श्रीहर्ष	4
3. आसनों का चिकित्सात्मक मूल्यांकन	आर्यन श्योरान	5-6
4. प्राणायाम का महत्त्व	यशस्वी पाठक	7-8
5. शरीर में आठ चक्रों का महत्त्व	महिमा शंकर	9-11
6. गीता के अनुसार कर्मयोग की परिभाषा	वैष्णवी	12
7. अष्टांग योग	अमीशा	13-14
8. What is the Ayurvedic diet?	विष्णु कुमार	15-16
9. महर्षि चरक	रमन कुमार	17-18
10. स्वस्थ रहने के टिप्स	विशाल कुमार गुप्ता	19-20

सम्पादकीयम्

“सुरलोकः” अस्माकं महाविद्यालयस्य पत्रिका वर्तते। अस्यां पत्रिकायाम् छात्राणाम् कविताः, निबन्धाः, लेखाः सन्ति।

अनेन कारणेन छात्रेषु लेखन-क्षमता वर्धते। चिंतन-क्षमता च जायते। पत्रिका माध्यमेन छात्रेषु मौलिकं चिंतनं, चिन्तनस्य च विकासः जायते। येन भविष्यति काले छात्राः स्वविचारान् प्रकटयितुं समर्थाः भवेयुः। येन च समाजोन्नतौ, देशोन्नतौ च एतेषां योगदानं भवेत्।

– डॉ० धर्मेन्द्र कुमारः

योग और स्वास्थ्य

धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष रूप पुरुषार्थ चतुष्टय का आधार स्वस्थ शरीर है। व्यक्ति के यश एवं जीवन को हरने वाले तथा उसकी जीवन यात्रा में विघ्नकारक विविध रोग अन्तराय प्रकट हुये हैं। इन अन्तरायों में व्याधि का प्रथम स्थान है। शरीर को धारण करने वाले रसादि धातु और वात-पित्त-कफ की विषमता ही व्याधि का मूल कारण है। शरीर और मन, ये दोनों रोग के आश्रय (स्थान) हैं। शारीरिक रोग कालान्तर में मन को भी अस्वस्थ बना देते हैं। इसी भाँति मन के अस्वस्थ हो जाने पर शरीर भी अस्वस्थ हो जाता है। जिन रोगों का प्रथम शरीर पर प्रभाव पड़ता है, उसे शारीरिक रोग कहते हैं, जैसे- ज्वर आदि और जो रोग मन को पहले आक्रान्त करते हैं, उन्हें मानसिक रोग कहा जाता है यथा काम, क्रोध, उन्मादादि। महर्षि सुश्रुत ने स्वास्थ्य की परिभाषा करते हुए कहा है-

**समदोषः समाग्निश्च समधातु मलक्रियः ।
प्रसन्नात्मेन्द्रियमनः स्वस्थ इत्यभिधीयते ॥**

अर्थात् जिस व्यक्ति के शरीर में वात-पित्त-कफ तीनों सम अवस्था में हों, जठराग्नि न तीक्ष्ण, न मन्द, शरीर को धारण करने वाले सप्त धातु-रस, रक्त, मांस, मेद, अस्थि, मज्जा, वीर्य, समान अनुपात में हों, मल मूत्र का विसर्जन सम्यक् प्रकार से होता हो तथा दस इन्द्रियाँ, मन एवं शरीर का स्वामी आत्मा भी प्रसन्न (मल रहित) हो तो ऐसे व्यक्ति को पूर्ण स्वस्थ कहा जा सकता है। स्वास्थ्य की ऐसी हृदय ग्राही और व्यवस्थित परिभाषा अन्यत्र मिलनी दुर्लभ है। योगदर्शन में भी चित्त वृत्ति निरोध का फल आत्मा का अपने स्वरूप में (स्व + स्थ) स्थित रहना बतलाया है। इन दोनों मान्यताओं का परस्पर सामंजस्य प्रतीत होता है।

मनुष्य का शरीर कच्चे घड़े के समान है, जिसमें जल डालने पर वह गल कर टूट जाता है। इसे योगाग्नि में तपाकर सुदृढ़ बना लेना चाहिये। षट्कर्म (नेति-धौति) से शरीर की शुद्धि, आसन से रोग निवारण और दृढ़ता, मुद्रा के अभ्यास से स्थिरता, प्रत्याहार से धैर्य (मन का स्थिर होना), प्राणायाम से शरीर में लघुता एवं स्फूर्ति, ध्यान से आत्मदर्शन और समाधि से मुक्ति प्राप्त करने का उपदेश घेरण्ड संहिता में किया है।

योगाग्नि से जब यह शरीर पक जाता है तो शरीर में हलकापन, आरोग्य की प्राप्ति, इन्द्रियों की चपलता शान्त, सुन्दर शरीर, वाणी में मधुरता, दुर्गन्ध का अभाव और अल्प मल-मूत्र होकर शरीर अग्नि में परितप्त कुन्दन की भाँति चमकने लगता है। यहाँ यह बात ध्यान देने योग्य है कि योग की विभिन्न विधाओं का आविष्कार शारीरिक रोगों की चिकित्सा के लिये न होकर मन को धारण, ध्यान, समाधि में सक्षम बनाने के लिये और ध्यान करते समय शरीर की विभिन्न क्रियाओं में आये व्यवधान को व्यवस्थित करने के लिये किया गया था। हठप्रदीपिकाकार ने प्राण के प्रकृषित होने पर उसके शमनार्थ विविध उपाय बतलाते हुये आयुर्वेदोक्त चिकित्सा करने का संकेत किया है। वस्तुतः आसन, प्राणायाम, क्रिया और

शीर्षासन से पीयूष और पीनियल ग्रन्थि, सर्वाङ्गसन से थायरायड, हलासन, मयूरासन, धनुरासन और अर्धमत्स्येन्द्रासन से एड्रीनल और पैक्रियास् उत्प्रेरित होते हैं तथा सर्वाङ्गसन के अभ्यास से वृषण और डिब ग्रन्थियाँ सक्रिय होती हैं। विभिन्न मुद्रायें भी इस तन्त्र को प्रभावित करती हैं।

6. उत्सर्गी तन्त्र— आसनों के अभ्यास से आँतों पर यथेष्ट दबाव पड़कर उनकी क्रिमि आकुंचन गति बढ़ जाती है और शीर्षासन, सर्वाङ्गसन के अभ्यास से शरीर की विपरीत स्थिति होने के कारण आँतों में सञ्चित मल अपना स्थान छोड़ देता है, जिसके कारण कब्ज का निवारण होता है।

7. नाड़ी तन्त्र पर प्रभाव— शीर्षासन करने से मस्तिष्क में स्थित 12 तन्त्रिकाओं को अधिक मात्रा में शुद्ध रक्त की आपूर्ति होने से वे तरोजा हो जाती हैं। उदर में बढ़ा हुआ धनात्मक दबाव तथा विभिन्न आसनों को करते समय मांसपेशियों का संकोच विकास तन्त्र की नाड़ियों को सक्रिय और लचीला बना देता है। निष्क्रिय कर्षण का इस तन्त्र पर शान्त प्रभाव पड़ता है, जिसके कारण मानसिक दबाव, तनाव, चिन्ता, अवसाद और थकान दूर हो जाती है।

8. भावनाओं का सन्तुलन— भावनायें व्यक्तित्व को प्रभावित करती हैं। प्रयत्न शैथिल्य और अनन्त समाप्ति के साथ किये गये आसनों को नाड़ी मण्डल पर शान्त प्रभाव होने से अनेक दुर्व्यसन धूम्रपान, मद्यपान आदि छूट जाते हैं।

यहाँ पर यह ध्यान देने योग्य बात यह है कि कोई आसन अकेला ही रोग विशेष को ठीक करने में सक्षम नहीं है। यौगिक चिकित्सा शरीर और मन को एक इकाई मानकर सभी तन्त्रों में सुसंगति और समत्व लाने का प्रयास है। रोग विशेष में बतलाये गये आसनों पर अधिक ध्यान केन्द्रित किया जाये तो कोई आपत्ति नहीं है। कुछ रोगों में आसनों की चल स्थितियाँ अधिक लाभदायक हैं, क्योंकि बार-बार प्रभावित अङ्ग का संकोच विकास या दबाव पड़कर रक्त संचार और मांसपेशियों की टोन सुधर जाती है। अथवा आसनों के साथ इनका भी अभ्यास करना लाभदायक है। जैसे मधुमेह में अर्ध मत्स्येन्द्रासन, हलासन, भुजङ्गासन, पश्चिमतान आसन के साथ इनकी चल स्थितियाँ और अग्निसार न्यौलि का अभ्यास करना उपयोगी है। पेट की चर्बी और मोटापा दूर करने के लिये शलभासन, भुजङ्गासन, धुरासन के साथ पेट के दाहिने बायें लुढ़के के व्यायाम, नाभि आस का अनेक बार अभ्यास शीघ्र लाभ करता है। ऐसे ही हर्निया, मेरुदण्ड, ग्रीवास्थि वृद्धि और सन्धिवात के व्यायाम आसनों के साथ करने से जल्दी लाभ होता है। जो आसन किया जाये उकसा पूरक आसन भी अवश्य करे।

—राघव, बी०ए० प्रो० (संस्कृत)
चतुर्थ सेमेस्टर

शरीर में तीनों दोषों का स्थान

1. **वात स्थान**— मूत्राशय, कटिप्रदेश, जङ्घा, पैर अस्थियाँ पक्वाशय (आँत) आयु के स्थान हैं और त्वचा को भी वात स्थानों में माना है। इनमें पक्वाशय वायु का विशेष स्थान है।

2. **पित्त के स्थान**— स्वेद (पसीना) रस, रक्त, लसिका, नेत्र और आमाशय पित्त के स्थान हैं। इनमें विशेषतः आमाशय पित्त तथा ऊपरी भाग कफ का स्थान है। कुछ आचार्यों के मत में यकृत, प्लीहा, हृदय तथा त्वचा भी पित्त के स्थान हैं।

3. **कफ के स्थान**— शिर, छाती, ग्रीवा, नाक, जिह्वा, हड्डियों के जोड़, आमाशय एवं मेद कफ के स्थान हैं। इनमें मुख्यतः वषःस्थल (छाती) कफ का प्रधान आश्रय है। प्रस्तुत तालिका में वातादि के स्थान होने वाली व्याधियों और उनके शमनार्थ शुद्धि क्रिया, आसन, प्राणायाम एवं अन्य सहयोगी उपायों का विवरण दिया जाता है, जिससे समझने में सुविधा होगी।

—टी० श्रीहर्ष, बी०ए० प्रो० (संस्कृत)
चतुर्थ सेमेस्टर

आसनों का चिकित्सामूलक मूल्यांकन

गोरक्षशतक में कहा है—

आसेन रुजो हन्ति प्राणायामेन पातकम् ।
विकार मानसं योगी प्रत्याहारेण सर्वदा ॥

अर्थात् आसनों के अभ्यास से रोगों की निवृत्ति, प्राणायाम से पाप वृत्तियों का निवारण और प्रत्याहार से मानसिक विकारों को योगीजन दूर करते हैं परन्तु महर्षि पतंजलि ने आसन की 'स्थिर सुखमासनम्' यह परिभाषा दी है, इसका अभिप्राय ध्यानात्मक सिद्ध—पद्मासनादि से ही है। कालान्तर में ध्यान के समय आये अवरोध एवं विभिन्न तन्त्रों में उत्पन्न कार्य शिथिलता या विसंगतियों को दूर करने के लिये शरीर सम्बर्धन के आसनों का आविष्कार किया गया जिनके अभ्यास से इन विसंगतियों को दूर कर शरीर एवं मन को ईश्वर भक्ति एवं दैनन्दिन कार्यों के अनुकूल बनाया जा सके और शरीर में लघुता, स्थिरता तथा आरोग्य की उपलब्धि हो सके। यदि इनको करते समय प्रयत्न शैथिल्य और अनन्त समापत्ति का भाव रखा जाये तो मानसिक दबाव, तनाव, रक्तचाप, चिन्तादि से भी मुक्ति मिलेगी।

आसनों का शरीर के विभिन्न तन्त्रों पर प्रभाव

1. श्वसन तन्त्र— श्वसन क्रिया निर्बाध रूप में होने के लिये नासिका मार्ग खुला और श्वसन नलिका, श्वसनी एवं फुफ्फुस प्रकोष्ठ के स्नायुओं का लचीला होना आवश्यक है। सर्वाङ्गासन और मत्स्यासन द्वारा श्वसन नलिका की मांस पेशी तथा उपास्थियों में उत्पन्न अवरोध दूर होकर वे सशक्त एवं लचीली बन जाती है। श्वास भरकर पवनमुक्तासन, शलभासन और शशकासन करने से वायु फुफ्फुस के प्रत्येक कोष्ठ में पहुँचकर उसे सक्रिय बना देती है, जिससे श्वसन संस्थान के रोगों की निवृत्ति होती है।

2. रक्त परिश्रमण तन्त्र— अशुद्ध रक्त को हृदय में वापस पहुँचने के लिये गुरुवाकर्षण के विरुद्ध कार्य करना पड़ता है और महासिरा में आये रक्त को हृदय को अपनी ओर आकर्षित करने के लिये शक्ति लगानी पड़ती है। शीर्षासन, सर्वाङ्गासन, विपरीतकरणी, श्वासन के अभ्यास से सिरागत अशुद्ध रक्त सरलता से हृदय में पहुँचता है, जिसके कारण हृदय को कुछ राहत मिलती है और पैरों की सिराओं में विद्यमान वाल्वों पर आया दबाव कम हो जाने के कारण पैरों की सिराभिवृत्ति में लाभ पहुँचता है।

3. पाचन तन्त्र— पाचन तन्त्र को नियन्त्रित करने वाले अनेक केन्द्र आमाशय की सीधे में मेरुदण्ड में विद्यमान हैं, जिसे सूर्यचक्र कहते हैं। इसे पाचन तन्त्र का मस्तिष्क कहा जाता है। हलासन, पश्चिमतानासन, भुजङ्गासन, धनुरासन से इस तन्त्र की तान सुधर कर इसकी कार्य शक्ति बढ़ जाती है। पेट पर दबाव पड़ने से आमाशय, यकृत, ग्रहणी और आँतों की क्रिया शक्ति बढ़ने से अपचन, कब्ज, गैस बनना इत्यादि रोगों की निवृत्ति होती है।

4. अस्थि तन्त्र— आसनों में निष्क्रिय कर्षण तथा संकोच, विकास और दबाव के कारण अस्थियों को जोड़ने वाले स्नायु कण्डरायें, उपास्थियाँ तथा विभिन्न मांसपेशियाँ लचीली—होकर सन्धिवात, कटिपीड़ा तथा घुटनों के दर्द से छुटकारा मिलता है।

5. अन्तःस्रावी ग्रन्थियाँ— ये ग्रन्थियाँ मस्तिष्क, गला, उदर और वृषण में विद्यमान हैं। इनसे स्रवित होने वाला रस हारमोन कहलाता है, जो कि प्रोटीन का ही एक यौगिक है। विभिन्न आसन एवं मुद्राओं के अभ्यास से उत्पन्न धनात्मक और ऋणात्मक दबाव इन ग्रन्थियों में रक्त संचार को बढ़ा देता है, जिसके कारण इनकी कार्य क्षमता में वृद्धि होकर इनसे स्रवित होने वाले हारमोन की मात्रा में वृद्धि होकर शरीर की अनेक क्रियायें ठीक होने लगती हैं।

—आर्यन श्योरान, बी०ए० प्रो० (संस्कृत) चतुर्थ सेमेस्टर

प्राणायाम का महत्व

हमारे अन्नमय कोष (स्थूल शरीर) का संचालन प्राण द्वारा होता है। जो शक्ति हमारे शरीर की समस्त क्रियाओं का संचाल करती है, उसे यौगिक भाषा में प्राण कहते हैं। प्राण का मूल स्रोत सूर्य है। सूर्य की किरणों से यह प्राण वायु जल, अन्न, शाक सब्जी और फलों में संचित होता है। इसलिये सूर्य का प्रकाश, वायु, जल, अन्नादि प्राणशक्ति के विभिन्न माध्यम हैं, जिन्हें ग्रहण किये जो पर उन सबके मेल से उत्पन्न प्राण ऊर्जा शरीर का संचालन करती है। प्राणशक्ति में वायु सूक्ष्म तत्त्व की प्रधानता होने के कारण प्राण वायु (ऑक्सीजन) को ही प्राण समझ लिया गया है।

प्राणायाम— प्राण का आयाम—विस्तार और उसका नियंत्रण करना प्राणायाम कहलाता है। सामान्यतः श्वास प्रश्वास की गति को रोकना ही प्राणायाम है। प्राण और मन का परस्पर घनिष्ठ सम्बन्ध है। एक के रोकने पर दूसरा भी रुक जाता है। प्राण स्थूल और मन उससे सूक्ष्म तत्त्व हैं, स्थूल प्राण को कुछ सीमा तक रोकना सरल है, जिससे मन भी स्थिर हो जाता है। प्राणायाम के अभ्यास से बुद्धि पर छाया अज्ञान का परदा हट जाता है और योग के अगले अभ्यास धारणा ध्यानादि करने के लिये मन का सामर्थ्य बढ़ जाता है। जैसे स्वर्णादि धातुओं को अग्नि में तपाने पर वे शुद्ध हो जाती हैं, वैसे ही प्राणायाम की अग्नि में तपकर इन्द्रियों और मन के विकास भस्मीभूत हो जाते हैं। मन की पाप वृत्तियाँ एक दम क्षीण हो जाती हैं। इसीलिपे प्राणायाम को परम तप बतलाया है। प्राणायाम के अभ्यास करे से रसादि सात धातुओं और वात, पित्त कफ के दोष दूर हो जाते हैं तथा अन्य षट्कर्मादि की आवश्यकता नहीं रहती।

शरीर के जिस भाग में प्राण संचार भली भाँति नहीं होता वही अग्ङ् निर्बल या रुग्ण हो जाता है। नाभि से ऊपर वाले भाग में जो क्रियायें सम्पन्न होती हैं, उनका निष्पादन प्राण करता है। नाभि के अधोभाग मल—मूल शुक्रादि का विसर्जन और गर्भ की अवक्रान्ति में अपान हेतु है। प्राण का स्थान मूर्धा में है। वही प्राण जब जठराग्नि का आश्रय लेकर मूत्राशय एवं गुदा में अवस्थित होता है तो उसे अपान कहते हैं। यही जब नाभि में आश्रित होकर पचे हुये भोजन को सारे शरीर में पहुँचाता है तो उसे समान कहा जाता है। इसके कण्ठ में आश्रित हो उत्क्षेपण, गमनादि क्रिया करने पर उदान और शरीर की सन्धियों तथा शेष समस्त शरीर में व्याप्त रहने से इसे ब्यान कहते हैं। नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त और धनन्जय प्राण के ही अवान्तर भेद है। उदगारादि क्रिया नाग के द्वारा होती है। आँखों का झपकना कूर्म से होता है। कृकर से जम्भाई लेना और देवदत्त से निद्रादि कार्य सम्पन्न होते हैं। कृकर से भूख प्यास की अनुभूति भी होती है। धनन्जय प्राण मृतक शरीर में भी रहता है।

—यशस्वी पाठक, बी०ए० प्रो० (संस्कृत)
चतुर्थ सेमेस्टर

शरीर में आठ चक्रों का महत्व

मूलाधार चक्र

प्रणववेन्द्रिय से 2 अंगुल नीचे और गुदा से 2 अंगुल ऊपर मूलाधार चक्र विद्यमान है। मेरुदण्ड के अन्तिम सिरे को भी मूल कहते हैं। इसके अन्तिम सिरे के समीप ही मूलाधार चक्र है जहाँ इडा, पिंगला, सुषुम्णा और शांखिमी इन चार नाड़ियों के मुख चतुष्कोण या कमल की पंखुड़ियों के समान हासिल होते हैं। इनकी आकृति रक्तवर्ण वाले चतुर्दप कमल के समान है। मूलाधार योग का प्रवेश द्वार है। अपानवायु का यह मुख्य स्थान है। इस चक्र में पृथिवी तत्त्व की प्रधानता है। प्राण शक्ति यही प्रलुप्त अवस्था में पड़ी रहती है। इसका जागरण कर इसे ऊर्ध्वगामी बना यहपार चक्र में स्थापित करना ही कुण्डलिनी शक्ति का जागरण कहा जाता है, जिसके जाग्रत होने पर ही पूर्ण ऊर्ध्वरता बा जा सकता है और वीर्य की ऊर्ध्वगति होकर वह विचारार्गि का ईंधन बन दीपक की भाँति मस्तिष्क को ज्ञान के आलोक से प्रकाशित कर देता है। मूलबन्ध, अश्विनीमुद्रा, बाह्य प्राणवायु इस चक्र को जाग्रत करने में बहुत सहायक हैं। जिस चक्र पर ध्यान किया जाता है उसके अनुरूप वृत्तियाँ उत्पन्न होने लगती हैं। मस्तिष्क में उस चक्र का केन्द्र प्रमुख हो उठता है। मूलाधार चक्र की सिद्धि होने पर अन्य चक्रों को सिद्धि सरल हो जाती है। सिद्धि की पहचान यह है कि उस चक्र की आकृति, वर्ण, प्रकाश आदि की अनुभूति और चित्तवृत्ति निरन्तर वहीं पर एकाग्र बनी रहे तथा साधक को प्राण अगले चक्र की ओर जो को प्रेरित करें तो उसे जाग्रत समझा चाहिये।

स्वाधिष्ठान चक्र

मूलाधार से 2 अंगुल ऊपर प्रजननेन्द्रिय के मूल में यह चक्र स्थित है। स्वः प्राणों को कहते हैं उका आश्रय भूत होने से इसे स्वाधिष्ठान चक्र कहते हैं। इसका वर्ण गुलाबी, सिन्दूर के समान और छः पदमों वाला है। मूलाधार और स्वाधिष्ठान का कार्य एक जैसा ही है। इसमें अपान का केन्द्र होने से यह भोग और योग दोनों में प्रवृत्त होता है। यह वीर्य शक्ति का स्थान है। इस पर ध्यान एकाग्र करने से व्यक्ति कामवासना पर विजय प्राप्त करता है। परन्तु जब यह चक्र जाग्रत होता है तब प्रबल वासना जाग जाती है। ऐसे समय कसकर मूलबन्ध और बाह्य प्राणायाम का अभ्यास करना चाहिये। ब्रह्म ग्रन्थि इसी चक्र में है। इसमें जल तत्त्व की प्रधानता है।

मणिपूर चक्र

इसका स्थान नाभि में है। ध्यान की गहराई में मोतियों की लड़ी के समान प्रकाश बिन्दु चमके से इसे मणिपूर कहते हैं। इसमें दस पंखुड़ियों और वर्ण नीला है। **नाभिचक्रे कायव्यूहज्ञानम्** (योग) नाभि चक्र में ध्यान को लगाने से शरीर की रचना का प्रत्यक्ष ज्ञान होता है। अजीर्ण आदि रोग दूर रहते हैं। यह समान प्राण और पराबाणी का केन्द्र है। नादोत्पत्ति यहीं से होती है।

अनाहत चक्र

हृदय में स्थित इस चक्र की बारह पंखुड़ियाँ और अरुण वर्ण है। यह चित्त एवं जीवात्मा का निवास स्थान है। निरन्तर आहत प्रणव ध्वनि इस केन्द्र में हो से इसे अनाहत कहते हैं। शास्त्रों में इसका हृद्गुहा, दहराकाश, अंगुष्ठ प्रमाण स्थान आदि विभिन्न नामों से ग्रहण किया है। आनन्दानुगत और अस्मितानुगत सम्प्रज्ञात समाधि की अनुभूति यहीं पर होती है। आत्मा—परमात्मा का मेल भी इसी केन्द्र में होता है। जीवात्मा सुषुप्ति में इसी केन्द्र की सूक्ष्म नाड़ियों में परमात्मा के सान्निध्य में विश्राम करता है। पश्यन्ती वाणी का भी यही स्थान है। जब वक्ता असत्य बोलता है तो

भय, शंका, लज्जा और ग्लानि के भावों की उत्पत्ति यहीं पर होती है। आत्मा और परमात्मा दोनों का निवास होने से उ दोनों द्वारा देखी जाने से ही पश्यन्ती वाणी नाम प्रसिद्ध हुआ। यह केन्द्र, प्रेम, करुणा एवं वात्सल्य का स्थान है इसलिये भक्ति योग वालों के लिये उपयुक्त है। बाह्य आकाश को हृदयाकाश में धारण करने की धारणा का अभ्यास इसी केन्द्र में किया जाता है।

विशुद्ध चक्र

यह चक्र कण्ठ प्रदेश में चुल्लिका ग्रन्थि के समीप स्वरयन्त्र में स्थित है। इसी सोलह पंखुड़ियाँ और वर्ण नीलापन लिये धूसर है। उदान प्राण का यह केन्द्र है। मध्यमा वाणी अव्यक्त रूप में यहाँ प्रकट होती है। यहाँ ध्यान करने से मन आकाश के समान शुद्ध हो जाता है इसलिये इसे विशुद्ध चक्र कहा गया है। योगदर्शन में कण्ठकूप में ध्यान करने से भूख-प्यास की निवृत्ति होना बतलाया है तथा कूर्मनाड्यां स्थैर्यम् (योग 3/31) कण्ठकूप से नीचे कूर्माकार नाड़ी में चित्तवृत्ति एकाग्र करने से मन की स्थिरता होती है।

आज्ञा चक्र

भ्रू प्रदेश में द्विदल पदम् और श्वेत वर्णाकृति वाला यह चक्र दिव्य दृष्टि का केन्द्र है। इडा, पिंगला और सुषुम्णा का यह संगम स्थल है। भ्रमर गुहा, ज्ञाननेत्र, शिव का तृतीय नेत्र इसी के नाम है। यहाँ पर ध्यान एकाग्र करने से दिव्यदृष्टि की प्राप्ति और संकल्पों को सिद्धि होने से इसे आज्ञा चक्र कहा गया है। कुष्ठों के मत में इस चक्र पर ध्यान करने से पीनियल और पीयूष ग्रन्थि सक्रिय होती है।

ललना चक्र

आज्ञा चक्र से ऊपर जहाँ माथा और शिर के बाद मिलते हैं वहाँ मस्तिष्क में ललाटपट जो कि पारदर्शक प्लेट के सदृश दिखाई देता है कुष्ठों के मत में इसे ललना चक्र कहते हैं और कुछ इसे सहस्रार चक्र का ही भाग मानते हैं।

सहस्रार चक्र

बड़े मस्तिष्क के मध्य में तालु से दो अंगुल ऊपर, भृकुटि की सीध में ढाई-तीन इंच भीतर की ओर छोटे से शून्याकाश में ज्योति पुंज के रूप में सहस्रार चक्र विद्यमान है। ध्यानावस्था में उलटे कटोरे के सदृश विभिन्न रंग प्रतिभासित होने से इसे सहस्रार चक्र कहते हैं। यह जीवात्मा का कार्यालय है। ज्ञानेन्द्रिय, कर्मेन्द्रिय, बुद्धि और मन का निवास स्थान भी यहीं पर है। इसमें आकाश तत्त्व की प्रधानता है। यहाँ ध्यान करने से सिद्धों के दर्शन होते हैं। **मूर्ध ज्योतिषि-सिद्ध दर्शनम्** (योग 3-32)।

इन चक्रों को उपनिषदों में भूः, भुवः, स्वः, मह, जनः, तपः सत्यम् इन सात नामों से सम्बोधित किया है जो क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्ध, आज्ञा और सहस्रार चक्र के वाचक हैं।

—महिमा शंकर,
बी०ए० प्रो० (संस्कृत) चतुर्थ सेमेस्टर

गीता के अनुसार कर्मयोग की परिभाषा

कर्म ही जब योग बन जाये तो उसे कर्मयोग कहते हैं। कर्मों को योगमय बनाने के लिये सभी कर्मों के फल को भगवान् के ऊपर छोड़ उन्हें कर्तव्य भाव से करना अथवा अपनी समस्त क्रियाओं को ईश्वर को अर्पित कर दो ही कर्मयोग है। यह भाव तब आयेगा जब कर्म फल में आसक्ति का परित्याग कर दिया जाये। मैं यह कर्म कर रहा हूँ। मुझे इस कर्म का यह फल मिलेगा इसे आसक्ति कहते हैं। इसी का दूसरा नाम सकाम कर्म है। जब व्यक्ति की कामना पूरी नहीं होती तो फिर 'कामात् जायते क्रोधः' क्रोध की उत्पत्ति होती है। काम, क्रोध और लोभ ये तीन नरक के द्वार हैं। इसलिये बुद्धिमान् पुरुष को चाहिये कि इन तीनों का परित्याग कर शास्त्र में कहे कर्मों को करना और अविहित कर्मों का परित्याग करना ही समझदारी है।

गीता में 'योगः—कर्मसु कौशलम्' योग का लक्षण करते हुये कर्मों को कुशलता से करने का विधान किया है। कुशल शब्द की व्युत्पत्ति कुशान् लातीति कुशलः से हुई है। यज्ञादि में कुश (दर्भ) की आवश्यकता होती है। यह घास ऐसी है कि यदि इसे सावधानी से नहीं काटा जाये तो हाथों में क्षत होकर रक्त बहने लगता है। रक्त लगे हुये कुश यज्ञ कार्य में प्रयुक्त नहीं होते। इसलिये दर्भ लाने के लिये किसी समझदार व्यक्ति को भेजा जाता था, जो हाथों को आहत किये बिना सावधानी से कुशों को चुनकर ले आये। आगे चलकर किसी भी कार्य में दक्षता प्राप्त कर लेने वाले व्यक्ति को कुशल कहा जाने लगा। तो क्या जब काटने वाले जो इतनी सफाई से जब काटते हैं कि आश्चर्यचकित हो जाना पड़ता है, उन्हें भी योगी माना जाये। जो अपने विषयों के अनुभवी जानकार हैं वे क्या योगी कहे जा सकते हैं। कर्मों में कुशलता से अभिप्राय क्या है यह विचारणीय है।

जैसे कमल का पत्ता जल में रहते हुये भी जल से लिप्त हीं होता ऐसे ही जो व्यक्ति अनासक्त होकर सभी कर्मों को ईश्वरार्पण कर देता है, उसे निष्काम कर्मयोगी कहते हैं।

—वैष्णवी (VAC), योग
चतुर्थ सेमेस्टर

अष्टांग योग

संसार में योग की परंपरा सदियों पुरानी है। वैदिक संहिताओं के अनुसार, ऋषि-मुनियों और तपस्वियों द्वारा प्राचीन काल से ही योग को अपनाया गया है, इसका उल्लेख वेदों में भी मिलता है। इतना ही नहीं सिंधु घाटी सभ्यता में योग और समाधि को प्रदर्शित करती हुई मुर्तियां भी प्राप्त हुई।

एस्ट्रोलॉजर चेतना कौशिक बताती हैं कि योग के प्रसिद्ध ग्रन्थ 'पातंजलयोगदर्शन' में योग के बारे में विस्तृत जानकारी मिलती है। 'योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः' यानी मन की वृत्तियों पर नियंत्रण करना ही योग है। भगवान श्रीकृष्ण भी गीता में एक स्थान पर कहते हैं, 'योगःकर्मसु कौशलम्' यानी कर्मों में कुशलता ही योग है।

अष्टांग योग वह होता है जोकि चित्त के अज्ञानरूपी प्रवाह को स्थिर कर ज्ञानरूपी प्रवाह के ओर ले जाए। इसके लिए अष्टांग योग के अभ्यास की जरूरत होती है। अष्टांग योग के आठ योगांग— 'यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान तथा समाधि' हैं।

बात करें अष्टांग योग के पहले अंग यानी 'यम' के बारे में तो, यम वह नियम जो व्यक्ति को समाज में नैतिक तरीके से रहना सिखाता है। यम 'यम उपरमे' धातु शब्द से उत्पन्न है, जिसका अर्थ होता है निवृत्त होना। इस तरह से यम के अंतर्गत भी पांच नियमों को बताया गया है, जोकि इस प्रकार से हैं।

पहला नियम

अहिंसा— अहिंसाप्रतिष्ठायांतत्सन्निधौ वैरत्यागः ॥ पातंजलयोगदर्शन 2/35 ॥

किसी को बिना कारण हानि पहुंचाना हिंसा कहलाता है। ऐसे में पूरे मन, वचन और कर्म से यह कोशिश करना की हम किसी को नुकसान न पहुंचाए। फिर चाहे वह शब्दों से हो, शारीरिक हो या फिर मानसिक तरह से। इसे ही यम का पहला नियम 'अहिंसा' कहा जाता है।

दूसरा नियम

सत्य— सत्यप्रतिष्ठायां क्रियाफलाश्रयत्वम् ॥ पातंजलयोगदर्शन 2/36 ॥

मन, वचन और कर्म से सत्य का पालन करना और मिथ्या का त्याग करना ही 'सत्य' कहलाता है। सच्चे मन से आप जो भी कर्म करे वही आपको सबसे अच्छा फल देगा। साथ ही ये आपके आस-पास के वातावरण को भी सत्य और फलदायी बनाता है।

तीसरा नियम

अस्तेय— अस्तेयप्रतिष्ठायां सर्वरत्नोपस्थानम् ॥ पातंजलयोगदर्शन 2/37 ॥

अस्तेय यानी की मन में किसी भी प्रकार का चोर या द्वेष न होना। जब आप मन, वचन और कर्म से किसी चीज का हनन न करने, किसी से भी अनैतिक तरीके से उसकी वास्तु विशेष को नहीं पाना चाहते हैं तो वही 'अस्तेय' है।

चौथा नियम

ब्रह्मचर्य— ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायां वीर्यलाभः ।।पातंजलयोगदर्शन 2/ 38।।

कई लोग ब्रह्मचर्य को लेकर भ्रमिक हो जाते हैं। उन्हें लगता है कि ब्रह्मचर्य का मतलब किसी भी तरीके का शारीरिक संबंध नहीं बनाना होता है। लेकिन पुराणों और योगदर्शन के यम-नियम के अनुसार, ब्रह्मचर्य का अर्थ इससे बहुत अलग है।

ब्रह्मचर्य का अर्थ है मन, वचन और कर्म से यौन संयम या मैथुन का त्याग करना. शरीर की इन्द्रियों से हम कहते हैं, पीते हैं, देखते हैं या करते हैं। किसी भी चीज का उपयोग उतना ही करें जितना की जरूरत हो। ऐसे में इन्द्रियों को किसी चीज का आदि न होने देना ही असल में ब्रह्मचर्य होता है।

आखिरी नियम

अपरिग्रह— अपरिग्रहस्थैर्ये जन्मकथन्तासंबोध ।।पातंजलयोगदर्शन 2/ 39।।

अपने स्वार्थ के लिए धन, संपत्ति और भोग सामग्री में संयम न करना परिग्रह है और इसका अभाव अपरिग्रह है। अपरिग्रह ये बताता है की अष्टांग योग करने वालों को कुछ भी जरूरत से ज्यादा जमा नहीं करना चाहिए। धन या भौतिक वस्तुओं को संचित नहीं करना चाहिए।

—अमीशा (VAC), योग
चतुर्थ सेमेस्टर

What is the Ayurvedic diet?

Ayurveda is a form of holistic medicine from India that focuses on promoting balance between your body and mind.

According to Ayurveda, five elements make up the universe — vayu (air), jala (water), akash (space), teja (fire), and prithvi (earth).

These elements are believed to form three different doshas, which are defined as types of energy that circulate within your body. Each dosha is responsible for specific physiological functions.

For example, the pitta dosha controls hunger, thirst, and body temperature. Meanwhile, the vata dosha maintains electrolyte balance and movement, while the kapha dosha promotes joint function.

The Ayurvedic diet is a component of Ayurveda and has been practiced for thousands of years. It's based on determining your dominant dosha and eating specific foods to promote balance between all three doshas.

How does it work?

The Ayurvedic diet is a type of eating plan that sets guidelines for when, how, and what you should eat based on your dosha, or body type.

Here are some of the main characteristics for each dosha to help you determine which type matches you best:

- Pitta (fire + water). Intelligent, hard-working, and decisive. This dosha generally has a medium physical build, short temper, and may suffer from conditions like indigestion, heart disease, or high blood pressure.
- Vata (air + space). Creative, energetic, and lively. People with this dosha are usually thin with a light frame and may struggle with digestive issues, fatigue, or anxiety when out of balance.
- Kapha (earth + water). Naturally calm, grounded, and loyal. Those with a kapha dosha often have a sturdier frame and may have issues with weight gain, asthma, depression, or diabetes.

According to this diet, your dosha determines which foods you should eat to promote inner balance.

For example, the pitta dosha focuses on cooling, energizing foods and limits spices, nuts, and seeds.

Meanwhile, the vata dosha favors warm, moist, and grounding foods while restricting dried fruits, bitter herbs, and raw veggies.

Finally, the kapha dosha limits heavy foods like nuts, seeds, and oils in favor of fruits, veggies, and legumes.

Red meat, artificial sweeteners, and processed ingredients are limited for all three doshas. Instead, the Ayurvedic diet encourages eating healthy whole foods.

Vishanu Kumar, VAC (Yoge)
4th Semester

महर्षि चरक

महर्षि चरक भारतीय चिकित्सा विज्ञान के लीडर थे। उन्होंने अपने जीवनकाल में चरक संहिता नामक एक आयुर्वेदिक ग्रंथ लिखा था जो आज भी पूरी दुनिया करती है। इस पुस्तक में कारण, लक्षण, उपचार और बचाव के लिए बहुत से उपाय बताए गए हैं। चरक संहिता के अनुसार रोगों के उपचार में औषधियों के साथ-साथ आहार और व्यायाम का भी बहुत विस्तार से बताया गया है।

ग्रंथ चरक संहिता

महर्षि चरक का जन्म भारत के जम्मू और कश्मीर में हुआ था। उन्होंने आयुर्वेदिक चिकित्सा के अलग अलग पहलुओं का अध्ययन किया और इन सभी अध्ययन को उन्हें अपनी संहिता ग्रंथ में शामिल किया।

महर्षि चरक की संहिता ग्रंथ भारतीय चिकित्सा इतिहास का एक महत्वपूर्ण अंग है। यह पुस्तक अभी भी चिकित्सा भारत के बहुत से क्षेत्र में व्यापक रूप से उपयोग की जाती है।

चरक संहिता में कुछ औषधियां आज भी लोग आयुर्वेदिक औषधि के रूप में प्रयोग में लेते हैं। और इसके अलावा महर्षि चरक ने साफ-सफाई और स्वस्थ रहने के बहुत से तरीकों का वर्णन किया गया है।

चरक भारतीय आयुर्वेद के महान वैद्य थे। चरक आयुर्वेद के तीन महान संहिताओं में से एक चरक संहिता के लेखक हैं। इसमें चरक ने आयुर्वेद के उपयोग, रोगों के कारण, उनके लक्षण और उपचारों के बारे में विस्तार से बताया है।

चरक संहिता में आयुर्वेद के उपयोग को विस्तार से बताया गया है। इसमें वे विभिन्न वनस्पतियों, खाद्य पदार्थों और अन्य प्राकृतिक तत्वों के फायदों के बारे में बताया गया है।

चरक ने अपनी संहिता में रोगों के उपचार के लिए कई औषधियों का विकास किया था। वे उन्होंने जड़ी-बूटियों, पौधों और अन्य प्राकृतिक तत्वों से बनी औषधियों का उपयोग किया था। चरक संहिता में आज भी इसका उल्लेख है। वे जिसमें बहुत सी बीमारियों से बचने के लिए उपचार के बारे में विस्तार से लिखा है।

चरक ने अपनी संहिता में विभिन्न रोगों के उपचार के बारे में बहुत अच्छे से बताया है। उन्होंने बताया है कि रोगों का उपचार दो तरह से किया जा सकता है। कृ एक तो औषधि से और दूसरा परहेज और अच्छे आहार से।

महर्षि चरक ने अपनी संहिता में बताते हैं कि व्यक्ति को स्वस्थ रखने के लिए अपने आहार में शुद्ध घी, शुद्ध हल्दी, आदि जड़ी बूटियों का उपयोग करना चाहिए।

महर्षि चरक ने अनेक रोगों के उपचार के बारे में बताया है। जैसे कि जोड़ों का दर्द, आँखों की समस्या, दांतों की समस्या, मधुमेह, अस्थमा, रक्तचाप, गुर्दे की समस्या, पेट से सम्बंधित रोग, हृदय रोग, कैंसर, टीबी के रोग, कामुख सक्ति, बवासीर, आदि।

चरक ने इन रोगों के उपचार के लिए विभिन्न घरेलू औषधियों का उपयोग करके जिसमें जड़ी बूटियों से बनी दवा होती है। वे अपनी संहिता में बताते हैं कि ये उपचार बहुत ही प्रभावी होते हैं और

लंबे समय तक स्वस्थ रहने में मदद करते हैं। जिससे आप जल्दी से स्वस्थ हो जाते हैं।

महर्षि चरक के औषधियों का विकास

इसके साथ ही चरक ने अपनी संहिता में कई औषधियों का विकास का वर्णन किया है, जो आज भी आयुर्वेदिक चिकित्सा में उपयोग किए जाते हैं। कुछ ऐसे विशेष अविष्कार जिन्हें चरक ने किया था उनमें से कुछ निम्नलिखित हैं—

1. **शल्य चिकित्सा:** महर्षि चरक ने शल्य चिकित्सा का अविष्कार किया और नई तकनीकों का विकास किया जो आज भी चिकित्सा में उपयोग किए जाते हैं।
2. **रस चिकित्सा:** चरक ने रस चिकित्सा का विकास किया यह पारा और गंधक के साथ कामुख औषधियों के योग से बनने वाली दवाओं को रसौषधि कहते हैं। रसौषधियों से रोगों की चिकित्सा को रस चिकित्सा कहा जाता है।
3. **स्वस्थ जीवनशैली:** चरक ने स्वस्थ जीवनशैली के बारे में भी विस्तार से बताया था। इसका मतलब यह होता है कि स्वस्थ आहार, अच्छा खान पान आदतों का पालन करना, रोज सुबह व्यायाम करना और रात में पूरी नींद लेने के लिए समय निकालना। और पूरी तरह से निरोगी जीवन जीने के लिए स्वस्थ जीवन शैली का पालन करना बहुत जरूरी है।
4. **पाँच महाभूत:** चरक ने पाँच महाभूतों जिसमें (पृथ्वी, जल, अग्नि, वायु और आकाश) शामिल है। इसके आधार पर आयुर्वेद का विकास किया था जो अब भी बहुत उपयोगी है।

—रमन कुमार (VAC), आयुर्वेद न्यूट्रिशन
चतुर्थ सेमेस्टर

स्वस्थ रहने के टिप्स

महर्षि चरक ने अपनी इस ग्रंथ में कई बीमारियों से या स्वस्थ रहने के लिए कई तौर तरीकों का वर्णन किया है।

नियमित रूप से व्यायाम: नियमित रूप से व्यायाम आपके शरीर का मेटाबॉलिज्म तेज होता है जो आपको फिट और स्वस्थ रखता है। नियमित व्यायाम को आपको हर रोज़ सुबह जल्दी उठकर करना चाहिए।

सही आहार: सही आहार लेना आपके शरीर को ऊर्जा प्रदान करता है और रोगों से बचाता है। आपको फल, सब्जियां, अनाज, दूध आदि को एक सही आहार के रूप में लेना चाहिए। लेकिन आज कल का आहार बहुत बदल गया है। आज की जेनरेशन को देखा जाए तो लोग घर का खाना खाने की जगह बाहर का खाने को ज़्यादा पसंद करते हैं, जिसमें बर्गर, पिज़्ज़ा, समोसे और बहुत सी तली हुई चीज़ें शामिल हैं।

चरक संहिता के अनुसार यह सब चीज़ें खाने से बॉडी में मेटाबोलिज़्म की मात्रा कम हो जाती है य जिसके कारण हमारा शरीर जल्दी से बीमारियों के पकड़ में आ जाता है। इसलिए अभी के लोगो में पहले के लोगो से ज़्यादा बीमारियों से गृहस्थ है।

पूरी नींद: अपने शरीर को स्वस्थ रखने के लिए पर्याप्त नींद बहुत ज़रूरी है। समय पर सोएं और अपनी नींद की अवधि पर ध्यान दें। चरक संहिता के अनुसार रोजाना रात में 6–8 घंटे की नींद प्राप्त करना चाहिए। इसमें एक दिन भी होने वाली नींद की कमी से आपके संपूर्ण स्वास्थ्य पर असर डाल सकती है।

तंबाकू और शराब का प्रयोग न करे: तंबाकू और शराब उत्पादों का सेवन सेहत के लिए हानिकारक होता है। इसलिए, तंबाकू और शराब छोड़ें स्वस्थ रहें।

हाइड्रेशन: अपने शरीर को हाइड्रेटेड रखना बहुत ज़रूरी है। आपको दिन भर में पर्याप्त पानी पीना चाहिए और नारियल पानी, नींबू पानी, शरबत आदि भी पी सकते हैं। इससे आपका शरीर हाइड्रेटेड होता रहेगा और आप बीमारियों से बचे रहेंगे।

स्ट्रेस कम करें: आज कल भागदोड़ वाली जिंदगी में स्ट्रेस सबसे बड़ी प्रॉब्लम है। अधिक स्ट्रेस आपके स्वास्थ्य के लिए हानिकारक होता है। इसलिए, ज्यादा किसी चीज़ के बारे में न सोचे, और स्ट्रेस कम करने पर ध्यान दें।

निष्कर्ष

चरक संहिता आयुर्वेदिक चिकित्सा की एक ऐसा ग्रंथ है जो हमें यह बताता है कि अगर हम सही तरीके से खाने-पीने का ध्यान रखते हैं तो हमें बीमारियों से बचाव में मदद मिल सकती है। इसमें रोगों के उपचार के लिए जड़ी बूटियों का उपयोग करने का तरीका बताया गया है। इसमें प्राणायाम करने की सलाह दी जाती है जो कि हमारी मानसिक और शारीरिक स्वास्थ्य को बढ़ाते हैं।

—विशाल कुमार गुप्ता Yoga in Practice
द्वितीय सेमेस्टर

NCC

Ek Ghanta Ek Taarekh Ek Sath – VIJYANT NCC payed shram daan for an hour

Enrollment process for batch 2023-26

Independence Day Celebration

Organized a rally on the occasion International Plastic bag free day

Cleaned the statue of Mahatma Gandhi on the occasion of Mahatma Gandhi Jayanti

On the occasion of NCC Day, Cadets participated and paid homage to Braveheart Capt. Vijyant Thapar Vrc

Hosted Republic day

NSS

**ANNUAL FEST OF NSS –
TASHI'23**

**Celebrated International
Yoga Day**

**Conducted a Seminar on
International Plastic Day**

**Talk on Election System
in VC Office.**

**SWACHTA HI SEVA:
Cleanliness Drive**

**Conducted an
Orientation for Freshers**

**Kalash Yatra - "MERI MAATI
MERA DESH"**

**Youth Camp for Voter
Enrolment**

**Organised a Donation Drive
Campaign**

**Speech Competition
on Constitution Day**

Organised a workshop on Road Safety

Organised a March Past against Pollution

Live Telecast of Chandrayaan 3 Moon Landing

Organised a Seminar on Importance of Organ Donation

Viksit Bharat Speech Competition

Planted Trees for Clean and Fresh Air

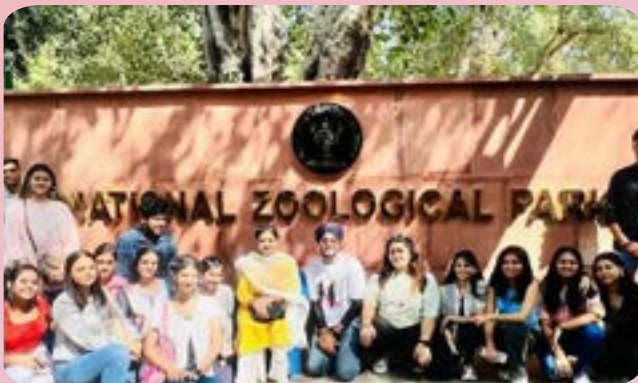
AZADI KA AMRIT MAHOTSAV

Glimpses of Independence Day Celebration

Glimpses of the G20 presentation and quiz highlighted the event's significance and engagement

Amusing Day at Zoo

Enriching Glimpses of Vocal for Local Event

Freedom Struggle X Black Day Quiz Competition

Glimpses of Book Fair Visit

ASANKH - THE MATHEMATICS SOCIETY

Fest with Zest

Brain Game and Rubik's Cube

Inspirational life of Srinivasa Ramanujan

Event's themes ranged from mathematical puns and jokes to relatable experiences

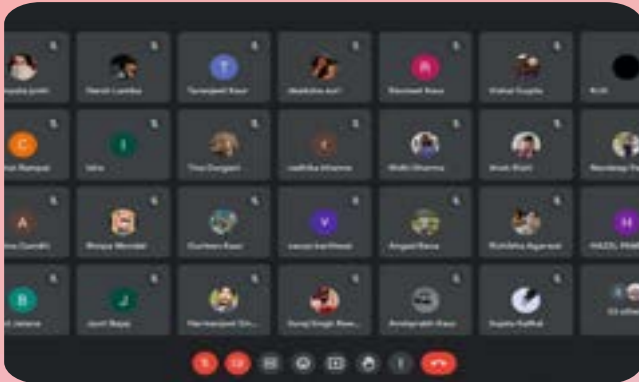

Learning Actuarial Science with Mr. Khush Girotra

Panacea'24, The Annual Fest

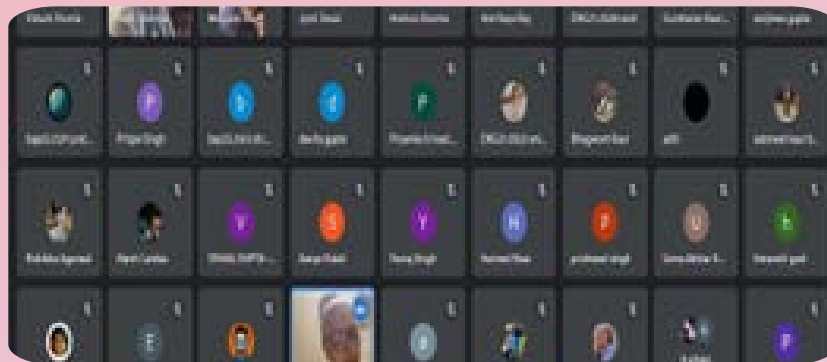
ENCORE - THE ENGLISH LITERARY SOCIETY

Encore hosted a talk on Introduction to Cultural Studies by Prof. Akshaya Kumar

Department of English on a successful VAC workshop

Encore hosted a talk on Deconstructions: Existence as Spectral in the Critical concept of Hauntology by Ms. Mousumi Ray

One day faculty workshop on VAC paper: Culture and Communication

Team Encore – visit to slum

Hosted a talk on Understanding Self-reflexivity in Postmodernism by Dr. Hardeep Vohra

Team Encore successfully organized -LITERATUS'24.

ENVISAGE - THE ENVIRONMENTAL SOCIETY

Students of EnviSAGE and YUVA societies participating in the cleanliness drive, collecting plastic waste from college surrounding areas

Dr. Gaurav Vashishtha delivering a talk on International Plastic bag free day

Pledge taking Ceremony : Removing plastic from our daily lives

A workshop on carbon footprint calculation on the occasion of World Ozone Day

ENVISAGE members recognized for their efforts at the Young Environmental Ambassadors Award

Imparting environmental education to underprivileged children as part of 'Project Greenslate'

Students participating in Jumanji, Wildlife quiz competition, during the Wildlife week celebration

Winners of Fauna Silvestre 4.0, a unique competition designed to unearth innovative solutions to pressing environmental challenges

Members of EnviSAGE and Project S.E.V.A. visited the Yamuna Biodiversity Park in Wazirabad, Delhi

KALAM THE PUNJABI LITERACY SOCIETY

The Punjabi Department welcomed new students with an Academic Orientation at the start of the new academic session

A One-day Workshop on 'Anuvaad: Samasya ate Hall' : Featuring Prof. Rawail Singh from the University of Delhi

Celebrated International Mother Language Day with a discussion led by Prof. Gurmohinder Singh and Dr. Paramjit Kaur

Kalam: Punjabi Sahitya Sabha hosted ‘Lok Rang24’, an Annual Inter-college Department Fest (Media Coverage)

KIRT - THE ECONOMICS SOCIETY

Workshop On Statistical And Data Handling Through Excel

Ecoflix: An orientation event centered around economics

Inaugural Lecture On Training Young Minds – The Road Map To Success

The Circle of Life: An event with economic themes

A fun and insightful departmental excursion to the Yakult Factory

Seminar On Navigating The Dynamic Aspects Of Indian Economy Since Independence

MANTHAN - THE HINDI SOCIETY

श्री गुरु नानक देव खालसा कॉलेज
(दिल्ली विश्वविद्यालय)

"मंथन"
(हिंदी साहित्य सभ्य)
द्वारा आयोजित
'व्यवस्थान'

"सिविल सेवाओं में हिंदी का भविष्य"

दिनांक- 11 अक्टूबर, 2023
समय- दोपहर 12:30 बजे
स्थान- मैटरी

श्री दीपपाल शर्मा
सेवा निवृत्त आई. आर. एस.

डॉ. अमरजीत कौर
(विभाग प्रभारी)

डॉ. नीलजा
(संयोजिका)

प्रो. सुरमोहिंदर सिंह
(प्राचार्य)

सिविल सेवाओं में हिंदी का भविष्य

श्री गुरु नानक देव खालसा महाविद्यालय
(NACC द्वारा 'ए' मान्यता प्राप्त)
(दिल्ली विश्वविद्यालय)

औद्योगिक गुणवत्ता आश्वासन प्रकोष्ठ एवं राजभाषा
कार्यान्वयन समिति के संयुक्त तत्वावधान में
आयोजित
'राजभाषा हिंदी का कार्यान्वयन'

दिनांक- 11 अक्टूबर, 2023
समय- दोपहर 01:30 बजे
स्थान- मैटरी

डॉ. ज्योति शर्मा

डॉ. नीलजा
(संयोजिका)

प्रो. दीप शर्मा
डॉ. राज कुमार शर्मा

प्रो. सुरमोहिंदर सिंह
(प्राचार्य)

राजभाषा का कार्यान्वयन

प्रतियोगिता - अपनी भाषा अपनी शान

सेमिनार - भारतीय ज्ञान परम्परा और हिन्दी साहित्य

प्रश्नोत्तरी प्रतियोगिता

साहित्यिक रंगोली प्रतियोगिता

कहानी लेखन प्रतियोगिता

VANAJ - THE COMMERCE SOCIETY

Technical Analysis: Informative session for identifying trends in the financial markets

Orientation X Made In Heaven: An event with engaging rounds for memorable introductions

Dilli Darshan: A life-sized Monopoly game exploring Delhi's iconic landmarks

Industrial Visit: Vanaj's visit to Yakult to witness cutting-edge machinery and industry insights

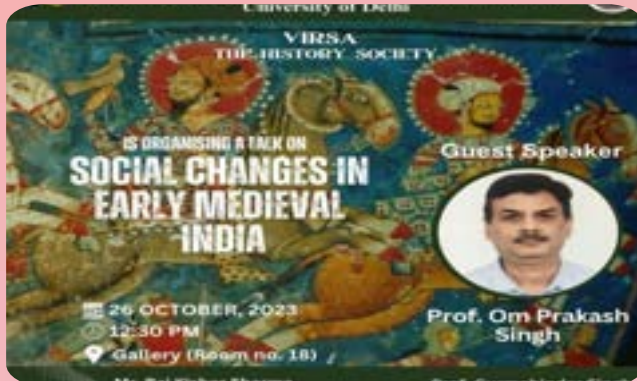

JASHAN AE VYAPAR 2.0: Vanaj's flagship event featuring entrepreneurial food and game stalls

MANZIL'24: Vanaj's annual fest showcasing Marketing Mario, Price for Perfection, and Takeshi's Castle events

VIRSA - THE HISTORY SOCIETY

Social Changes In Early Medieval India : A captivating talk on Early Medieval India by Professor Dr. Om Prakash Singh

Educational Trip: An enlightening visit to Qutub Minar and Mehrauli Archaeological Park, Delhi

Historical Trip: Exploration of Udaipur and Chittorgarh's cultural heritage

Jashan-e-tarikh: Seminars and Ministry of Textiles exhibition celebrating India's rich heritage

Gandhi and Satyagraha Talk: Exploring the principles of nonviolent civil disobedience, focusing on Gandhi's philosophy

Talk on Social - Political Significance Of Bhakti Movement In Medieval India

BHANGRA SOCIETY

Second Position at Maitreyi College

Third Position at Guru Gobind Singh College Of Commerce

First Position at Janki Devi College

Second Position at Mata Sundri College

GIDDA SOCIETY

Performed at Freshers' 23

Jhankaar'24 at Janki Devi Memorial College

Josh'24 at Ramanujan College

Ghadar Conference at Akashwani Bhawan

Sports Day'24 at Thyagraj Stadium

Meraki'24 at Bharti College

Lashkara'24 at Sri Guru Teg Bahadur Khalsa College

Kalakriti'24 at NSUT

Desi Beats'24 at Sri Guru Nanak Dev Khalsa College

Noor'24 at Rajdhani College

Virsa'24 at Swami Shradhanand College

Thirak'24 at Sri Venkateswara College

MUSOC - THE MUSIC SOCIETY

Bollyverse: Inter-College Solo Singing Competition

Surlok'24 - Showcase Music Talent and Creativity

Melody Show

Group Singing Competition at Symbiosis

IMPASTO - THE FINE ARTS SOCIETY

Orientation: Inspiring introductory session for new members

With a palette full of different colours, Team Impasto painted the college wall with creativity and hard-work.

Interviews: Insightful assessments of aspiring artists

Freshers' 23: Vibrant event embracing new talents

NEPATHYA - THE DRAMATICS SOCIETY

**Organised Annual Jamming
Session "SHOR"**

**Formation of Core Committee
2023-2024**

**Conducted Orientation
Programme "MUKHATIB"**

**Organised 10 day workshop -
Practice Sessions**

**Performed at National School of
Drama in Asia's largest theatre festival
- BHARAT RANG MAHOTSAV**

**Won 1st Prize in Bhayanak Ras
category**

Performed at IGDTU

Performed at JIMS

Released Annual Street play production titled "Welcome to Republic of India"

Organized Annual Street Play Fest "Dekh Tamasha"

NZM - THE POETRY SOCIETY

The launch of the E-maganize of Nzm – Alfaz

Organised an Inter College Poetry Competition on theme 'MERI MATI MERA DESH'

“Madhushala” Poetry competition organised on Harivansh Rai Bachchan’s Birth Anniversary

Mr. Avichal Bhatnagar with Dr. Paramjit Kaur and Prof. Deepmala (Convenor)

Rang-E-Punjabi - Punjabi Poetry Competition Dedicated to the centenary of the birth of the esteemed poet Prabhjot Kaur

PHOTOBUG

Open Photowalk: Society-led event at Purana Quila, attended by various photography groups

Chandni Chowk Photowalk: Exploration of street and portrait photography themes

Lodhi Garden Photowalk: Ice-breaking session for new members

Workshop with Fujifilm: Insightful session by Fujifilm experts

Exploration of streets and architecture of Purana Quila

Exploration at Rajpath, India Gate, followed by an intra-society competition

Fourth edition of CAPTURRA released featuring an interview with Rathika Ramasamy

Surlok'24 : LENSLORE Photography Competition

**Surlok'24 : PRISMATICA
Videography Competition**

**Showcase Photobug
Exhibition under the theme
“Narrative in Stillness”**

VEDANG - DEBATING & QUIZZING SOCIETY

Chapter 1 - Setting the Stage

**Chapter 2 - A Flourish of Events :
Inter-College Extempore Debate**

**Chapter 3 The Legacy
Continues - PRAKHAR**

**Chapter 4 Surlok - A Grand
Finale : Extempore Debate**

Chapter 5 : Passing the Torch

BISMAN- THE CENTRE FOR HUMAN VALUES

Teacher's Day Drive: Students express appreciation for teachers' dedication and support

Chai Sewa: Volunteers serve chai and snacks to foster connections and spread joy during Prakash Utsav and Founder's Day

Gift distribution, orphanage visits, and embracing loved ones to foster warmth and connection

CERTATUS - THE MUN SOCIETY

**Kootniti 2.0 –
Intra College MUN conference**

**Best Delegation Award at Sententia
MUN (Kirori Mal College) 2023.**

MUN 6.0 – Annual Flagship Inter College Conference

CYBERCLAN - THE IT SOCIETY

Orientation and Recruitment

Posterplix Competition

APRAMPAAR - THE DIVINITY SOCIETY

Secured 1st position at the Gurmat Kirtan competition

Won 1st prize at Mata Sundri College for Women in Kirtan Competition

Founders' day celebration, Kirtan by Teachers and Raagi sahabaan S. Amarjeet Singh ji Patiala wale

Organized sangraand samagam for welcoming the month of poh at college gurudwara sahib

Baisakhi Celebrations

ENACTUS - THE ENTREPRENEURSHIP SOCIETY

Enthusiasm filled Orientation Session

Organized an Inter-College event titled 'The Visionary's Arena'

Participated at Venture Forge organized at IIIT Delhi

Team Participated at DTU's "SOCH 4.0"

Participated at Shyam Lal College's "Anvesha"

Presented our project at Daulat Ram College

Got involved at SGTB Khalsa College's fest

Showcased Project 'NAAZ' and 'SANRAKSHAN' at Enactus Miranda's "IMPRESA'24"

GIRL UP PREET

Supporting women through art: Girl Up Preet at Pankhudi

Dreams take Flight: Girl Up Preet celebrates Women's Aspirants

Girl Up Preet: Debunking Myths and Empowering Women

Girl Up Preet Champions Women in sports at Thyagraj Stadium

Supporting women through art: Girl Up Preet at Pankhudi

CRECIDO - THE PLACEMENT CELL

An virtual session on Management Internship Opportunities

Workshop on Advanced Excel : Diving into Excel Mastery with Comprehensive Sessions

Seminar on Work Money Relations In Small Town Entrepreneurship

Orientation: Illuminating the Path to Success through Placement Cell Insights

Embarkation 3.0 – Placement Fair: Connecting Students with 20+ Companies for Diverse Opportunities

PROJECT S.E.V.A.

Orientation: Igniting Engagement and Unity

Talk Session with Ms. Deep Jajmaan and Ms. Gurpreet T Singh

Flag Children Home: United Ambitions, Shared Purpose

Lohar Basti: Joyful Laughter, Boundless Promise

Yamuna Biodiversity Park: Fascinating Guides Inspire Visitors

SOCIAL MEDIA CELL

A Grand Start, Organising the Inaugural Event

Mesmerising Spectacle, The unfolding of Sang Manch

SOFICA - THE FINANCIAL LITERACY SOCIETY

Glimpses of Orientation X BizzBrainiac Event

A Court room theme based event “SGND Di Adaalat”

UDYAMITA - THE ENTREPRENEURSHIP CELL

Unlocking growth with ChatGPT’s Hacking insights

Bridging Brilliance : Orientation X BizzBrainiac

Metafluential Mastery: Unleashing Marketing Potential

YUVA (Youth United for Vision & Action)

Celebrating International Plastic Bag Free Day

Educational Tour to the historical Gurdwara Rakab Ganj Sahib

YUVA Annual Fest Vimarsh at Satyawati College

College Poetry Recitation Competition

Orientation Event and Talk Session on Cyber Security

Diwali Donation and Collection Drive

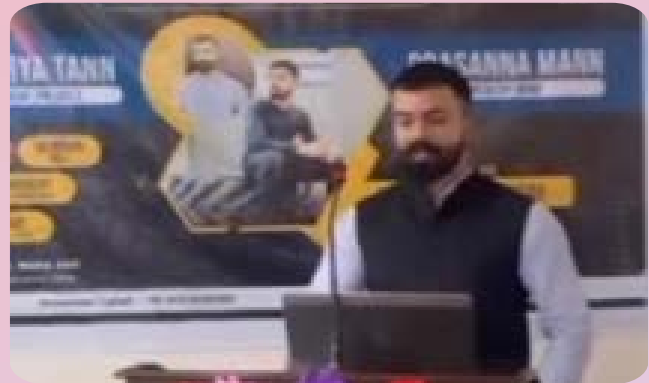

Chai Sewa on Prakash Purab of Sri Guru Nanak Dev Ji

VIKSIT BHARAT

Talk Session on Health and Hygiene

Environmental Pollution Awareness Drive

Diwali Donation and Collection Drive

Female Faculty and students attended session on Nari Shakti Conclave at University campus

Industry Institute Interaction Cell (IIIC)

BAAZIGAR: A Thrilling Fusion of Competition and Creativity

AARAMBH: Intellectual exchange meets immersive challenges

Bridging Theory with Practice: An enlightening visit to Bombay Stock Exchange

Bridging the Gap Between Students and Industry through insightful discussions

Corporate Social Responsibility Cell (CSRC)

Organized Orientation Program titled Reminiscence' 23

UMANG

Orchestrated an Inclusive Movie Screening for Blind Students

Abhas'23 : Organised Braille Creative Writing Competition

Abhas'23 : Organised an Extempore Competition

Abhas'23 : Incorporated a Quiz Competition

Abhas'23 : Featured the event "Swarachit Kavya Path"

Acknowledgement

I am delighted to express my sincere appreciation and acknowledge the collective effort of everyone involved in the production of this magazine. The entire team has worked tirelessly in making this magazine a reality.

Firstly, I want to present my sincere thanks to the Delhi Sikh Gurdwara Management Committee (DSGMC) for their patronage. I would like to extend my sincere thanks to our Principal, Prof. Gurmohinder Singh, for his unconditional support, encouragement, and guidance throughout the entire process of creating this magazine.

I would like to recognize the efforts and thank the convenors and core members of different societies, Teachers-in-charge of various departments, and other faculty members for promptly providing all the required information, articles, write-ups, and photographs whenever required. I would like to express my gratitude to the Photobug Team for capturing photographs of all college events throughout the year and generously sharing them for the magazine.

I would like to express my gratitude and indebtedness towards the editorial team, without whose tireless endeavours, this magazine would not have been materialized. I would like to extend my deepest gratitude to the faculty editors, Dr Simran Kaur Sethi (editor Punjabi section), Dr Satish Kumar (co-editor Punjabi section), Mr. Avichal Bhatnagar (English section), Dr Raj Kumar (Hindi section), Dr Dharmendra Kumar (Sanskrit), Dr Mamta Ahuja (Image editor) and their respective student editors.

I would like to extend my thanks to the exceptional teamwork and enthusiasm shown by our dynamic colleagues who have worked on several aspects of the magazine including layout, design, and creative ideas – Ms Damanpreet Kaur, Ms Ashmeet Kaur, Dr Sarika Khurana, and Ms Gurpreet Kaur Saini. Their hard work and creativity helped in bringing my vision to life and showcase all the aspects of the college in the best light.

I heartily thank my dear students- Janvi Rawal (Student Chief Editor), Rabnoor Kaur Bakshi (Student Chief Editor), Manhar Singh, Afreen Bashir, Raghubir Pal, Janvi Bhatia, Damanjeet Singh, Ayushi Kumawat and Mansi Singh for their hard work, patience and perseverance throughout the preparation of this magazine.

Lastly, without whom this magazine would not be possible, I would sincerely thank Mr. Sudhir Chauhan and Abha Publicity for helping immensely with the printing of this magazine.

Dr Paramjit Kaur
Editor-in-Chief

FORM -IV
(RULE 8)

1. Place of Publication: **Sri Guru Nanak Dev Khalsa College
New Delhi**
2. Periodicity of its Publication: **Yearly**
3. Publisher's Name: **Prof. Gurmohinder Singh**
Nationality: **Indian**
Address: **Sri Guru Nanak Dev Khalsa College,
New Delhi.**
4. Chief Editor: **Dr. Paramjit Kaur**
Nationality: **Indian**
Address: **Sri Guru Nanak Dev Khalsa College,
New Delhi**
5. Name and address of : **Sri Guru Nanak Dev Khalsa College**
individual who owns the **University of Delhi, New Delhi**
newspapers and partners
of shareholders holding
more than one percent
of the total capital

I, Prof Gurmohinder Singh, hereby declare that the particulars given above are true to best of my knowledge and belief.

Sd/-
Prof. Gurmohinder Singh
Publisher

